

REAL ACADEMIA GALEGA DE XURISPRUDENCIA E LEXISLACIÓN

**O PENSAMENTO XURÍDICO-POLÍTICO
DO PADRE FEIXOO**

Discurso lido o día 17 de abril de 1976 na Solemne Sesión de Ingreso
do Académico de Número

EXCMO. SR.

DON PEDRO GONZÁLEZ LÓPEZ

A Coruña, 2011

DISCURSO

do

EXCMO. SR.

DON PEDRO GONZÁLEZ LÓPEZ

ÍNDICE

LIMIAR	9
I. FREI BIEITO XERÓNIMO FEIXOO E MONTENEGRO.....	11
II. A FILOSOFÍA.....	19
III. LÓXICA –AS SÚMULAS	35
IV. DA POLÍTICA	37
V. DO PRÍNCIPE	47
VI. XUSTIZA - DEREITO	51
VII. TRIBUNAIS, XUÍCES E MISIÓN DE XULGAR	57
VIII. FUNCIONARIOS XUDICIAIS.....	67
IX. DEREITO PENAL	71
X. TORMENTO	77
XI. A PENA DE MORTE	85
XII. PENA DE MULTA	97
XIII. O PERDÓN DO PRÍNCIPE.....	99
XIV. FISIONOMÍA	101
XV. MEDICINA LEGAL	105
XVI. MENORES - ARBITRIO XUDICIAL	109
XVII. DEREITO PROCESAL	111
XVIII. PROCESO PENAL	117
XIX. ASTESTEMUÑAS FALSAS –A MENTIRA	121

XX. DEREITO INTERNACIONAL.....	125
XXI. SOBRE AS CUSTAS - ABUNDANCIA DE LITIXIOS.....	129
XXII. CRÍTICA SOBRE CAUSAS CÉLEBRES.....	131
XXIII. SOBRE A MULLER.....	135
XXIV. SUICIDIO.....	137
XXV. SOBRE O DUELO	139
XXVI. A PRODIGALIDADE	141
XXVII. A DIFAMACIÓN	143
XXVIII. VAGOS E MALEANTES	145
XXIX. POBOACIÓN	147
XXX. EMPREGOS E OFICIOS	149
XXXI. AGRICULTURA	153
XXXII. SOCIEDADES ECONÓMICAS DE AMIGOS DO PAÍS	159
XXXIII. DÍAS DE FESTA	161
XXXIV. ORATORIA, RETÓRICA E DIALÉCTICA	163
XXXV. A AVOGACÍA.....	167
XXXVI. XURISCONSULTOS	171
XXXVII. FEIXOO E GALICIA	177
BIBLIOGRAFÍA	183

LIMIAR

O meu entrañable e admirado amigo, o Excmo. Sr. Don Manuel Iglesias Corral, Presidente da Academia Galega de Xurisprudencia e Lexislación, bríndame a ocasión de lle adicar unhas páxinas ao Padre Feixoo, figura admirada por todos.

É un empeño van, despois de se ter escrito tanto e tanto sobre o Mestre. Atópase presente nel a universalidade de Galicia, a universalidade de España.

A Academia fixo posible a lembranza destes homes loables, que encheron coa súa proxección infinda o mundo.

A historia de Galicia, no saber e mais na súa dimensión ecuménica, cubrírase coas figuras de Prisciliano e maila do Padre Feixoo.

Prisciliano, galego, decapitado en Tréveris, enche a Idade Media e a súa influencia é universal, autor da conmoción máis extraordinaria que, na doutrina da Igrexa, coñeceron os séculos. Críase defensor de Cristo mais morre na máis cruel das aldraxes. Volveu a Galicia só despois de morto.

O Padre Feixoo é a figura que enche séculos na historia do mundo. No mundo, que esmorecía na mística e nos lances da guerra, na contemplación e na valentía, xorde esta figura senlleira. A súa proxección

é ecuménica, universal. Cobre a historia do mundo nos séculos XVII e XVIII. Para min ten unha atracción singular, por devoción, por agarrimo.

Nas miñas estadías no Mosteiro de Samos téñome lembrado do Mestre, ao percibi-lo murmurio do río Oribio, preto da súa cela. Un río triste, coma a vida mesma, que na soidade da noite ten sobre el as estrelas cunha cantiga que se recibe na alma.

A aportación que fai esta obra é, dun xeito sinxelo, de amor, de agarrimo infindo. É modesta, moi modesta, como son as cousas que saen do corazón, humildes, sinxelas, como é a vida, como é a morte.

É coma unhas flores expresivas do sentimento, que quixeran ser arrincadas do xardín do Mosteiro de Samos, coma unha ofrenda. Dor, sentimento, tristura, como é todo na vida, anguria, pregaría.

O seu traballo é un canto á liberdade do home. Un clamor humano cheo de resonancias e ecos, nunha época na que a liberdade non existía.

Sabio e valente.

Non lle abondou vivir e loitar con intensidade, senón que deixa a lembranza da súa vida e actividade, inextinguibles, perennes, como é a gloria inmarcescible da eternidade.

I.-FREI BIEITO XERÓNIMO FEIXOO E MONTENEGRO

- 1 -

O 8 de outubro de 1676 nace en Casdemiro, no municipio de Melias, provincia de Ourense, polo que corre preto o río Miño que desemboca no mar universal.

No 1690 atópase xa no Mosteiro de San Xián de Samos, na provincia de Lugo.

Anos máis tarde oposita e obtén a cátedra de San Tomás de Oviedo; con posterioridade, a da Sagrada Escritura e tamén é abade do Colexio de San Vicente daquela cidade. Tempo despois oposita de novo e gaña a cátedra das Vésperas de Teoloxía.

Morre o 26 de setembro de 1764.

- 2 -

Chega na súa vida ata moi adiantado o século XVIII, o “Século das luces”, como é coñecido, a ponte entre o pretérito e o moderno, o século da Revolución Francesa, coas súas conmocións políticas e sociais.

A pesar do Tratado de Utrecht, que semellaba impoñer seguridade no Continente, trema Europa diante das novas potencias que xorden: Prusia, Rusia, Austria, e as loitas entre Inglaterra e Francia, inimigas

no seu anhelos de dominio universal, a Guerra da Sucesión, ao redor de España.

Xorde na Inglaterra o réxime parlamentario, nos tempos de George I.

É o século da Razón, do progreso, dos inventos.

España comeza o século da dinastía da Casa de Borbón con Felipe V, despois da guerra de Sucesión española.

Henry Kamen [1] di que nesa guerra se “eliminou a flor da nobreza española: grandes e nobres se pasaron ao inimigo, foron desterrados ou se viron encadeados, e, deste xeito, o poder político dunha aristocracia estéril esmoreceu; no resto do seu reinado, o rei confiou nunha nova clase noble, orixinada nas ringleiras do pobo e que debía a súa posición non á riqueza herdada senón á confianza real, mais seguiron predominando os vellos puntos de vista culturais, o mesmo que seguiron intactos a antiga riqueza e o predominio social da aristocracia na Igrexa e no Estado.”

España atópase empobrecida.

Aínda non se puxera o sol nos seus dominios, mais España está a sufrir unha situación social e económica de grave transcendencia. O Imperio meirande que coñeceron os séculos vexeta nunha vida mol e esmorecente.

Pobreza en todo.

“Gotosa está España– di Feixoo [2]– os pobres pés deste reino padecen grandes dores e, de miserentos, febles e aflixidos, nin se poden sustentar a si mesmos, nin sustenta-lo corpo”.

Emilia de Zulueta [3] dinos como “dende finais do século XV ata as postremeiras do XVIII, España é a consecuencia dunha arrogancia e dun valor verdadeiramente asombrosos, é dicir, dun estado de ánimo”.

Pedro Rocamora, comentando a Américo Castro [4], di que este chega a un evidente paroxismo: o de afirmar que nos séculos XVI e XVIII existiu unha paralización intelectual hispánica que se debe atribuír a aquela coidadosa vela da integridade da liñaxe. Castro afirma que a inquedaanza pola limpeza de sangue trastornou e esfarelou cultural e moralmente a vida española, engadindo que os casteláns falseaban incluso as súas executorias familiares, ocultando o sangue xudeu dalgún devanceiro.

García Camarero, Ernesto e mais Enrique, na súa obra “La Polémica de la Ciencia Española”, [5], nomean ao Padre Feixoo, e lembran a atonía cultural de España, no coñecido artigo que, na Enciclopedia Metódica (París, 1782), publicara Masson de Movilliers e que ergue moreas de protestas da fronteira para acó. É interesante o comentario que fai Pedro Rocamora, dicindo que, en tal situación, nace a radical diferenza entre España e o resto de Europa na orientación da súa actividade cultural, e nela estriba a razón de que, mentres España dá ao mundo místicos ou capitáns da aventura, aparezan no resto de Europa, –é dicir, nos países que realizan a súa vida nun clima de optimismo e benestar materiais– científicos que traballan en dedicación á marxe do exclusivamente místico, heroico ou máxico. A diferenza das inclinacións intelectuais aparece exemplarmente subliñada por Feixoo. Mentres fóra de España a investigación científica non ficaba en marxes deslindadas, en España “Os que nos chamamos aristotélicos –fala Feixoo [39]– rachámono-las testas e fundimos a berros as aulas sobre se o ente é unívoco ou análogo; se transcende as diferenzas, se a relación se distingue do fundamento...”

A defensa da cultura española –di Rocamora– comezárona Denida e Cavanilles e continuárona Forner e Feixoo.

– 3 –

Feixoo fixo unha tarefa didáctica, de ensino, intuitiva, admirable. As súas obras non se publican en latín, como viña sendo a norma, senón en castelán. Quere chegar a todos e chega.

Miguel Morayta [6] lémbra-nos como “decorría a primavera do ano 1726, cando nas dúas ou tres tertulias madrileñas, únicas, onde ás veces se lembraba que había autores, libros, ciencias e literatura, se murmurou algún tempo sobre un monxe galego, que viña de chegar á Corte para dispoñer e acorda-la publicación do tomo primeiro dunha vasta obra. Tíñaselle visto visitar algúns persoeiros, na compañía do lector de Teoloxía Moral no Mosteiro de San Martiño da Corte, o Padre Martín Sarmiento, e cantos tiveron a ocasión de saudalo, ficaron encantados do seu trato afable e agarimoso, chanceiro sen cargar, epigramático ás veces, e sempre aberto, franco, natural, cortés e moi douto e instrutivo na súa conversa”.

Son moi interesantes as palabras que Xosé Luis Varela [7] lle adica agarimosamente ao Mestre, sostendo que “se a prosa de Feixoo trae unha inconfundible gratitude ao noso padal de hoxe, non é polas súas pretensións científicas de onte, senón polo seu caudal galego latente sempre, patente acá e aló no seu fino humor, no seu gusto –ás veces disimulado de desgusto– polo extraordinario e no seu sentido ecléctico e harmónico da medida”.

Ensinou en tódalas ramas do saber sen que ren lle fose descoñecido: Filosofía, Matemáticas, Astronomía, Medicina, Moral, Dereito...

Os seus coñecementos son de coloso en tódalas ciencias e en tódalas artes.

Enciclopédico, racionalista, a súa mente é o templo do raciocinio. Os seus coñecementos en tódolos aspectos non foron superados no seu século.

Un autor formulou a súa descrición dicindo que Feixoo é, pola extensión dos seus coñecementos, pola noble liberdade dos seus xuízos e pola elevación do seu criterio, o primeiro crítico do cal pode vangloriarse España; ata hoxe non foi igualado [8].

A súa sona foi universal.

Un autor, no limiar das súas obras, di que “a sona do Padre Feixoo dentro e fóra da súa patria foi considerable. Os seus impugnadores e os seus defensores, ao daren orixe a unha das alporizadas polémicas do século XVIII, contribuíron a espalla-los seus escritos e a medra-la súa celebridade”. El mesmo confesa no limiar ao tomo V do seu Teatro, que ve “voar glorioso o seu nome, non só por terras de España, senón tamén por case tódalas nacións de Europa [9].”

A Ilustración en España xorde co Padre Feixoo.

Antonio Mestre [10] na súa obra sobre Gregorio Mayáns pretende propoñe-las orixes da Ilustración de España, e nega que os comezos da corrente estean xunguidos á figura do Padre Feixoo e sitúaos no primeiro cuarto do século XVIII ao redor da Universidade de Valencia, sequera que sexa “o froito intelectual da actitude de apertura ao mundo intelectual europeo que se toma ao remata-lo século XVII”.

É van o esforzo de descoñece-la realidade, xa que non se pode poñer en dúbida que o Padre Feixoo se atopa presente nas orixes da Ilustra-

ción, como proclaman tódolos estudosos que se ocuparon daquel, de demostración evidente.

Como di o Profesor Henry Kamen [1], “o monxe beneditino converteuse, pola súa popularidade e prestixio, no adiantado da Ilustración española”.

– 4 –

Ocupouse do Dereito.

A súa obra, en canto se relaciona con el, é varia, dispersa, contida en varios ensaios.

A súa cultura é extraordinaria, singular; os seus coñecementos son universais e, coma ren arcano ou descoñecido podía existir para a súa mente privilexiada, houbo de ocuparse de aspectos do Dereito.

Penetrou neles coa clarividencia dun xurista.

A súa exposición é sinxela, didáctica, intuitiva. Ensina sempre; divulga o pensamento.

Notamos, non obstante, que, existindo egregios homes de dereito, unha filosofía xurídica transcendental, o Padre Feixoo non se refire a eles.

Sabido é que o Dereito ten os seus condicionantes nos aspectos sociais, económicos, culturais e filosóficos. E, en relación co século XVII, Joaquín Ruiz Jiménez [11] di que “as consecuencias daqueles factores na imaxe do Dereito e do Poder serán, no primeiro termo, o tránsito dun Dereito Natural clásico, de fundamentación teolóxica e relixiosa, a un iusnaturalismo, apoiado de xeito único e exclusivo na razón humana”.

Nas páxinas que seguen atópase presente Feixoo.

A miña tarefa non pode ser máis modesta: recompilar, xuntar todo canto o Mestre dixo sobre o Dereito, e, aínda deste xeito, de maneira defectuosa e incompleta, aspecto xurídico que temos coñecido da súa extraordinaria obra.

Feixoo refírese ao Dereito como ten de ser, coma el entende que debe ser observado. Non hai, certamente, unha nomenclatura xurídica. El dá por suposta a idea do Dereito, xunto coa idea da Moral, en íntima relación.

Na Ética de Feixoo alumean as ideas da Xustiza e do Dereito.

II.-A FILOSOFÍA

- 1 -

Filósofo natural, di, referíndose a el mesmo, o Mestre. O seu esforzo na procura da Verdade é inxente.

“De xeito que a nosa Filosofía [12] non é outra cousa –di– que un tecido de falibles conxecturas, dende o que chaman principios ata as derradeiras conclusións”.

A Escolástica, que se perfila nunha ampla proxección con Santo Anselmo, desenrólase no tempo coa figura sobresaínte de San Tomás, que concilia o aristotelismo coa doutrina teolóxica, e continúa durante séculos sendo a pedra inmutable dos estudos filosóficos.

Referíndose a San Tomás, Feixoo escribe [13] que veu ao mundo para o gran ben da Igrexa e o moito honor de Aristóteles, cuxos escritos ilustrou con enxeñosísimos comentarios, reprobándoo cando contradecía abertamente aos Sagrados Dogmas, admitindo o que non lles tiña oposición e interpretando benignamente todo o que tiña un sentido dúbido entre a verdade e o erro.

Julián Marías [14] explica que no século XVII a Escolástica é aínda a Filosofía que se ensina nas Universidades; é a que dá a linguaxe filosófica. Descartes e ata o mesmo Leibniz estudaron segundo os moldes

da escola, e emporiso a innovación do XVII atópase chea de escolasticismo como moi ben ten amosado Étienne Gilson.

J. Marías sinala [15] que o século XVIII ten conciencia da unidade e da universalidade da razón. Malebranche denomina ao home “animal participante da razón”. O racionalismo dubida da espontaneidade: quere mellor o plan, o designio. Non lle gusta a Historia, imprevisible sempre. Domina no racionalismo a idea do acerto fronte ao erro, que axexa. A razón cartesiana consiste en distingui-lo verdadeiro do falso. Esta razón é unha razón técnica: a súa función, para Descartes, é manexa-lo mundo. Prospera unha visión matemática do mundo.

Tamén nos lembra [36] que o XVIII é o século da crenza na racionalidade da realidade e no progreso, no que aparece o tema da incerteza, da dúbida; e engade que, cando as ideas europeas comezan a infiltrarse en España, Feixoo se contaxia da actitude crítica europea, espalla a súa vista ao redor e olla, arrepiado, que España é un enorme campo onde o erro florece por todas partes; pero, e isto é o que a Feixoo lle preocupa, non é o erro persoal, inevitable, o que se estende por España, senón a participación colectiva nas crenzas falsarias.

Chega o intre no que se produce a impacto da Nova Filosofía: Descartes, Bacon, Newton, Boyle, Locke, Malebranche, Leibniz, etc.

O profesor Patricio Pérez Muga [37], cando trata da Filosofía Escolástica, fai unha distinción e separa os chamados “Escolásticos Eclécticos”, sinalando coma tales a Godofredo Guillermo Leibniz, Christian Wolf, Christian Crusio, Samuel, barón de Puffendorf, Christian Tomasio, Isaac Cardoso e o Padre Bieito Feixoo.

O Mestre promove o sincretismo en relación coa Nova Filosofía.

Concepción Arenal [38], sobre de se Feixoo era un filósofo, escribe que: “Tal se cría e o dixo; quizais porque daba á palabra unha significación moi alta; para el filosofar era o mesmo que razoar, e, en boa filosofía, equivalía, no seu concepto, a dicir en razón. Se de filósofo cualifícase a un home cuxa razón é capaz de erguerse a metafísicas abstraccións e afondar no estudo da natureza humana, observador analítico, lóxico, disposto a pedir á dúbida os seus motivos e á afirmación as súas probas, sempre que no nome da relixión non se lle valase, era un filósofo Feixoo. Se se entende por filósofo o que leva a investigación e a análise ata onde é doado chegar, que non se detén senón ante a imposibilidade de ir máis aló, que non admite fallo que non se razoe, afirmación que non se probe, nin máis autoridade cá dun superior coñecemento, Feixoo non era un filósofo. El recibiu e aceptou resoltas pola autoridade as máis graves cuestións da Filosofía: Deus, a Natureza, a Humanidade, a esencia do Ser Supremo, a do home e o seu fin, as leis do Universo; todo o discute, todo é problema para a Filosofía, todo pretende sabelo, todo afirma a fe”.

Inicia o neoescolasticismo en España. Non parte de aspectos abstractos, senón da realidade viva, tal e como é, para senta-la Verdade que é a que preocupa ao Mestre. É unha espada que corta o erro, o escorrenta, o destrúe.

É un racionalista.

– 2 –

Feixoo viviu tódalas inquietudes, dicindo que non se pode pecha-la porta a toda doutrina nova. “É poñe-la alma [39] nunha durísima escrivitude. É xungui-la razón humana cunha cadea moi curta”.

– 21 –

“É imponderable, engade, a desfeita que padeceu a Filosofía [40], por estar tantos anos e séculos asoballada baixo o xugo da autoridade. Era esta, no xeito que se usaba dela, unha tirana cruel, que tiña á razón humana vendados os ollos e atadas as mans, xa que lle prohibía facer uso do discurso e da experiencia”.

O Mestre fai unha clara distinción entre a Teoloxía e a Filosofía. “... Basta advertir [39] que a Filosofía e a Teoloxía teñen ben distinguidos os seus lindeiros, e que ningún español ignora que a doutrina revelada ten un dereito de superioridade sobre o discurso humano do cal carecen tódalas ciencias naturais; que, por conseguinte, nestas, coma en propio terreo, pode discorrer con franqueza; a aquela, só dobra-los xeonllos con veneración”.

A Filosofía responde á situación dun momento histórico. É o traballo humano, vibrante, definido sempre pola situación ou estado no cal se vive.

Feixoo, con ir moi lonxe, non podía ir máis alá.

A súa erudición, o seu coñecemento completo da Filosofía son indubidables.

– 3 –

Para o Padre Feixoo non se pode saber cal é a natureza e cales as propiedades do elemento da Terra. “Nin eu o sei –di-, nin coido que ningún filósofo o saiba, nin o teña sabido endexamais” [41].

Analiza seguidamente os elementos do Aire, Auga e Lume, engadindo [41] que “os filósofos aínda non saben que cousa é Terra e que ignoran ese elemento –se hai tal elemento– máis cós outros tres. Mais iso non quita que deámo-lo nome de Terra a esta gran masa ou axunta-

mento de pequenos corpos, sexan os que fosen, a quen deben os vexetais o seu ser e os animais a súa conservación”.

Tamén se ocupa das calidades elementais.

Para Feixoo límítanse ao Frío e á Calor.[41]

Tamén atende ao “Todo e a Nada, isto é, o Creador e a Criatura, Deus e o Home” [42].

Sinala que “a Vontade ve os obxectos cos ollos do entendemento, ou, por mellor dicir, no entendemento están os ollos da vontade” [43].

Senta a liberdade do home.

Estuda a relación alma e corpo, e sostén que este depende daquela. A alma, elemento principal e predominante en clara transcendencia. “É certo –di– que existe tal comercio entre a alma e o corpo, que, reciprocamente, se comunican varias impresións, segundo están variamente afectos un e outra. Pero esta comunicación é diversa nos dous extremos. É activa da alma ao corpo; mais non do corpo á alma. É o corpo non só instrumento, senón suxeito en quen obra a alma. Esta nin é suxeito nin instrumento do corpo”[44].

Comenta aos filósofos que deron no estraño pensamento de que a luz é un ente medio entre o espírito e o corpo [45].

– 4 –

Laméntase da cativa ou falsa noción que teñen moitos da Filosofía Moderna, xunto coa ben ou mal fundada teima contra Descartes, dicindo que ignoran case enteiramente o que é a Nova Filosofía, e engade [46] que “merecen a nota de ridículos aqueles peripatéticos que maldín a doutrina deste filósofo sen se informaren dela abondo”.

Para el, “Descartes foi dotado dun xenio sublime, de prodixiosa inventiva, de resolución magnánima, de extraordinaria sutileza. Xa que foi soldado e filósofo, ás experiencias e especulacións de filósofo xuntou as ousadías de soldado... As súas incursións sobre as doutrinas recibidas non se detiñan nalgunhas marxas. De aquí procederon algunhas opinións súas que miran con estrañeza a Filosofía e con desconfianza a Relixión. A idea que deu da esencia da materia e do espazo ten o seu encontro por consecuencias mediatas co que nos ensina a Fe da Creación do mundo. Do mesmo vezo adoce a extensión do mundo indefinida. Finalmente, non acertou a compoñer co seu xeito de filosofar o misterio da Transubstanciación” [46].

Non obstante, non pode por menos que recoñecer que “con todo, aínda que Descartes nalgunhas cousas discorreu mal, aprendeu a innumerables filósofos a discorrer ben” [46]. Abriu o vieiro lexítimo ao discurso.

Recoñece que é inxusto o desprezo que fan a Descartes algúns escolásticos, tendo con el moitos puntos de coincidencia. “O que chamamos [46] Nova Filosofía non ten dependencia ningunha co sistema cartesiano. Poderá dicirse que a cartesiana é unha filosofía nova, pero non que a filosofía nova sexa cartesiana, como se di con verdade que o home é animal, mais non que o animal sexa home”.

Non pode por menos que admitir como “Descartes, menos douto, en verdade, ca Gassendo, pero dotado dun enxeño audaz, sublime, vasto, de miras máis altas e moito máis fecundo nas súas grandes ideas, produciu un sistema correspondente ás calidades mentais do seu autor; isto é, tan magnífico e brillante coma novo...” [47].

Comenta [42] como “botou aos espazos imaxinarios tódalas formas substanciais, parecéndolle que a materia primeira por si soa podía cumprir cos seus innumerables oficios e satisface-la explicación de cantos fenómenos presenta o teatro do mundo ás nosas potencias e sentidos, exceptuando desta xeral relegación das formas só a alma racional porque non atopou que para as particulares e nobilísimas funcións puidese substituíla a materia, estando, por outra parte, determinado a colocala nunha cativísima porción do corpo e miolo humano, que chaman glándula pineal, onde fixese a súa residencia, porque esta limitación fose, ou semellase, pequena respecto ao grande corpo do sistema”.

– 5 –

O home dilecto do Padre Feixoo foi Newton.

En carta dirixida no mes de outono do 1727 a un amigo di textualmente [21] “Eu falo coma newtoniano. V. M. pode ser que pense atopar mellor partido cos turbillóns...”Na súa obra comenta a filosofía newtoniana, dicindo que “non se atopou deica agora cousa que se opoña nin directa nin indirectamente á verdadeira crenza”[47].

Trata da obra “Principios matemáticos da Filosofía Natural” [47], a cal cualifica de parte prodixiosa, de prodixioso enxeño, que tardou algún tempo en granxear toda a estima que merecía, porque, sendo a base da obra unha profundísima Xeometría, produción ao fin do mellor xeómetra que tivo o Mundo (pois esta gloria ninguén lla nega a Newton), “os xeómetras mediocres ren ollaban, senón tebras”.

Máis adiante di: “O sistema de Newton con toda razón pódese dicir que é experimental, pois foi producido por unha comprensiva observación de cantos movementos se experimentan na Natureza... De xeito

– 25 –

que se pode dicir que a valencia extraordinaria do entendemento deste home puxo en tortura á Natureza para que lle revelase os seus máis íntimos segredos. Este é o concepto que teño feito de Newton e é o que teño insinuado nos meus escritos. Endexamais o nomeei sen a mestura dalgún particular eloxio, coma no Tomo V do Teatro Crítico, disc. 11, nº 41, onde escribín, o Cabaleiro Newton, Enxeño de primeira Orde. E no Tomo I de Cartas, a 35, nº 7 apelideino O Grande Newton” [47].

O Padre Mestre aínda significa que “Bacon e Boyle foron filósofos orixinais e profundos; máis fondo e orixinal cós dous, Newton... A Boyle entregoulle a chave dunha das principais portas, por onde entrou ao salón da Anatomía dos corpos inanimados. A Newton fioulle un facho de vivísima luz, co que puido rexistrar amplísimos espazos daquel grande Edificio, no que tódolos filósofos ren ollaran, senón tebras” [48].

– 6 –

Feixoo ocúpase amplamente de Bacon tamén, sendo quizais o máis comentado por aquel.

Marañón [21] di que, sen dúbida, a súa gran Biblia e guieiro nas ciencias foron as obras de Bacon, ás que se refire constantemente dende o comezo ao fin da súa vasta tarefa literaria. Fóra dos antigos clásicos, é o do Gran Chanceler o nome máis repetido nos escritos do beneditino.

Rebélase contra os que o censuran.

“Eu, pois teño gabado [160] por filósofo e coma filósofo a Bacon. Que hai nisto contra a Nosa Nai, a Igrexa? A Filosofía Natural, nin tan sequera a Moral, está nin estivo xamais estancada na verdadeira relixión. O ser xentil, quitoulle a Aristóteles escribir da primeira, e aínda

mellor da segunda? Atópase tan identificada, nun herexe, a herexía coa Filosofía, que non pode louvarse esta e rexeitar aquela?... Chega por agora lembrarse que no segundo Tomo do Teatro Crítico, disc. 15, despois de louvar, nos números 36 e 37, a agudeza filosófica de Bacon, Boyle e Newton, tódolos tres ingleses e tódolos tres herexes e conseguintemente a isto a sagacidade da nación anglicana, en xeral para as cousas físicas, concluíu con esta exclamación: Oh, dóme que teña a herexía sepultadas tan belas luces en sombras tan tristesiras!”

O Padre Feixoo non pode esquecer que Bacon teimou en desautorizar a Aristóteles [49]; téndoo feito con anterioridade Bernardino Telesio ou Tilesio, célebre filósofo natural de Consenza, e que aínda lle precederon Gemisto Plethon, o Cardenal Besarrion, Francisco Patricio, Teofrasto Paracelso e Pedro del Ramo.

– 7 –

Critica a Leibniz.

“E a probabilidade intrínseca, en canto eu acado –di– [50], é ningunha; xa que son inelutables os argumentos que a combaten. E aínda que o famoso Barón de Leibniz teimou en darlle algún aire, non hai moitos anos, tan desairado ficou nas Escolas teolóxicas, coma o seu sistema das “mónadas” nas filosóficas”.

O Padre Mestre di del mesmo que é aristotélico: “mentres nós, os que nos chamamos Aristotélicos” [51].

Non pode por menos de recoñece-lo grande influxo que tivo de Aristóteles e Platón. “A obediencia servil ou cega [52] que, por tanto tempo, acadaron Aristóteles e Platón, maior e máis prolongada o primeiro có segundo, entre tódolos estudosos da Filosofía, tiveron en grillóns o enten-

demento humano, e en tebras a Natureza. Mais noutro extremo é moito maior o perigo. Unha liberdade incircunscrita leva á libertinaxe”.

Feixoo cavila amplamente todo canto di, impondo sempre cautela e previsión, con prevención de calquera perigo que poida ser relevante. Compaxina, relaciona a Filosofía aristotélica coa Nova Filosofía que xorde con aqueles pensadores: Bacon, Descartes, Boyle, Newton, Gasendo, Galileo.

– 8 –

Admira e combate a Aristóteles.

“Non pode negarse [53] que Aristóteles foi home de rarísimos talentos, de enxeño sublime, de vasta comprensión, de erudición prodixiosa. Pero tamén, sen facer unha aldraxe ao seu mérito, pódese asegurar que a autoridade que logrou nestes últimos séculos se debeu en gran parte á súa fortuna. É moi xusto que Aristóteles sexa considerado coma un dos maiores homes da antigüidade. E aínda será á contemplación dos seus sectarios (malia que algúns cegos son de oposto sentir) o meirande filósofo que produciron os séculos. Isto daralle dereito para que sempre que se teña que decidir algunha controversia filosófica, non por razón, senón por autoridade, sexa preferida a súa á doutro calquera filósofo, mais non para que a súa sentenza se teña que recibir necesariamente, negado todo recurso ao tribunal da razón”.

Está sempre presente Feixoo, crítico, racionalista.

Discute a Aristóteles: “A quen pregunte [50] quen é Deus, a resposta lexítima e aínda a única é Aquel que é. Deste xeito definiuse Deus a si mesmo. Non é esta a definición conforme ás regras da Dialéctica que nos dan as Escolas. Sería indigno de Deus se se suxeitase a esas regras.

Foi autor delas Aristóteles e era o enxeño, aínda que grande, de tellas para abaixo, moi pouco para fundar regras que puidesen subir tan enriba. É de esencia da definición aristotélica a composición, xénero e diferenza. E o primeiro, repugna en Deus toda composición pola suma simplicidade do seu Ser. O segundo, repugna en xénero, xa que este é un concepto de potencialidade e, por conseguinte, de imperfección, totalmente alleo da infinda actualidade e perfección do Ser Divino. O terceiro, tampouco cabe diferenza propiamente tal en Deus, porque coma Ente infindo é mester que abranca en si mesmo toda a amplitude do ser (isto é, ser con propiedade Ente infindo) e así non pode considerarse propiamente diverso ou coma afastado dalgún outro ente”.

Lembra que Bacon tomou empeño moi especial en desautorizar a Aristóteles e que o conseguiu en moitos: “Pero estes mesmos –engade– [47] sinistramente xulgaron que o erro soamente se atopaba en seguir a este filósofo...” Nesta situación dos ánimos xurdiron ao mundo dous grandes homes: Pedro Gassendo e Renato Descartes, unánimes en facerlle a guerra a Aristóteles, aínda que discordes na doutrina que pretendían introducir: felices un e outro en canto por si e polos seus sectarios a fixeron ofensiva, porque amosaron moi ben xa a insuficiencia dos principios aristotélicos.

Non se esquece de Averroes, referindo como este é comentador de Aristóteles e que aquel dixo “que este é a suma verdade [53]; que o seu entendemento foi o derradeiro termo do humano entendemento e que a Divina Providencia nos deu este grande home para que soubésemos canto pode saberse”. Mais o Padre Feixoo di que Averroes foi impío, engadindo que o admirable é que algúns Doutores católicos non fosen máis sobrios ca Averroes.

Non convencen ao Mestre Feixoo as teorías de Raimundo Lulio, referíndose a el con toda clase de reservas.

“Raimundo Lulio [47], por calquera parte que se mire, é un obxecto problemático. Uns fano santo, outros herexe, uns doutísimo, outros ignorante, uns iluminado, outros alporizado. Atribuíndolle uns o coñecemento e práctica da Crisopea ou arte transmutatoria dos demais metais en ouro; outros rinse deste coma de tódolos demais contos da pedra filosofal, e, finalmente, uns aplauden a súa Arte Magna, outros aldráxana; pero, en canto a isto, é moi superior o número e a calidade dos que desestiman a Lulio, ao número e a calidade dos que o aprecian. A arte de Lulio, con todo o seu epíteto de Magna, non vén ser máis ca unha especie nova de Lóxica, que, despois de ben sabida toda, deixa a quen tomou o traballo de atendela tan ignorante como estaba denantes, porque non dá nova ningunha pertinente ao obxecto de ningunha ciencia, e só serve para facer un xogo combinatorio moi inútil, de varios predicados ou atributos sobre dos obxectos dos que, pola outra banda, se ten noticia. Poderá dicirse tamén que hai algo de Metafísica no artificio lulián, pero tanto no que ten de metafísica coma no que ten de lóxica, é sumamente inferior á Lóxica e á Metafísica de Aristóteles”.

Tamén se ocupa de Copérnico e de Galileo.

Referíndose a Copérnico di que viviu e finou na comunión da Igrexa Romana. Fixo o estudo das Matemáticas en Boloña, ensinounas en Roma, e, de volta na súa patria, onde o señor Lucas Uvatzelrod era Bispo de Uvarmia, este, que era tío seu, deulle unha coenxía daquela

igreja [54]. Engade [54] que o sistema copernicano ten antiquísima orixe en Aristarco, filósofo e matemático da Illa de Samos, que floreceu dous ou tres séculos denantes da era cristiá.

Respecto de Galileo [54] refire que “tivo un tropezo grande o sistema, e suspendeuse por algúns anos o curso que comezara a ter en Francia e en Italia. Foi delatado este grande home –así o di textualmente– á Inquisición romana, porque, coma Copérnico, colocaba o sol inmóbil no centro do mundo, substituíndo na terra os dous movementos que o sistema ptolomeico atribúe ao Sol, e por esta causa foi prendido ata que se retractou”.

Engade que en España estivo por demais [54] a declaración do Tribunal Romano contra os copernicanos, xa porque acó naquel tempo –nec si Copernicus est audivimus-, xa porque en materia de doutrina (aínda a filosófica e astronómica) é tan inmóbil a nosa Nación coma o orbe terráqueo no sistema vulgar.

Contra isto érguese decididamente Ortega y Gasset [55], quen di que “o Padre Feixoo xulga polo que era a España do seu tempo, mais trabúcase crendo que a España doutras xeracións foi dese xeito. Non, non era inútil a condenación do Santo Oficio para España; non é certo que non se tivese, nin escoitado, falar de Copérnico. Se Feixoo –engade– tivese lido o decreto de condenación do copernicanismo de 1616, teríase atopado coa sorpresa de que ía ela contra dous libros e un folleto. Os dous libros son estes: o “De revolutionibus orbium caelestium”, do propio Copérnico, publicado no 1543, e un “Comentario a Job”, de Didacus Astunica, publicado no 1584, antes que a obra de Bruno. Pois ben, Didacus Astunica non é senón Frei Diego de Zúñiga, un agostiño español, que é, polo visto, o primeiro home que con toda solemnidade

e decisión se adscribe ao copernicanismo e fai valentemente xeme-los prelos de Toledo baixo a nova e fermosa idea. Sexa isto lembrado en honor deste fradeciño celtibero e valla a rectificación a Feixoo coma advertencia para quen non distingue de tempos; é dicir, de xeracións, e non sospeita a diferenza increíble que hai entre un pobo que perdeu a forma e ese mesmo pobo cando vive unha xeración en plena forma”.

– 11 –

Racionalidade dos brutos.

O Padre Feixoo supón a racionalidade dos brutos e discute a definición aristotélica do home.

Di textualmente [50]: “Pero sendo isto así, vai ao chan a definición aristotélica do home, polo concepto de animal racional, pois, verificándose a mesma deses outros intelixentes animais posibles, distintos especificamente do home, fállalle o requisito esencial de non convir a outros máis có definido. No Tomo III do Teatro Crítico, Disc. 9, probei con moito tento que estes animais que chamamos brutos son propiamente discursivos e racionais, aínda que dunha racionalidade de inferior clase cá do home, sen que deica agora teñan reclamado os aristotélicos contra o asunto daquel Discurso, e del infírese, sen dúbida, que o concepto de animal racional convén tamén aos brutos, o cal non fixo Aristóteles, nin quizais ningún da súa escola, porque ningún dela coidou en conceder algunha racionalidade aos brutos”.

Aínda engade: “os homes son uns animais reflexivos; mais pola maior parte é cativísimo o uso que fan desta facultade” [50].

Segue dicindo: “Mais, supoñendo racionalidade nos brutos, coma eu a supoño, non é difícil sinalar distintivo entre esta e a do home. En

– 32 –

efecto, no Disc. 9 do Tomo III do Teatro, nº 28, sinaliei dous ou tres distintivos esenciais que xulgo moi suficientes” [50].

Certamente no Tomo III do Teatro atópase o Discurso 9, titulado “Racionalidad de los brutos”. Refuta a Renato Descartes, subliñando o erro deste cando di que os brutos son unhas estatuas inanimadas; que antes que o filósofo francés xa se dicía que no mesmo sentido se esforzara Gómez Pereyra, médico de Medina del Campo, galego ou portugués, na súa obra titulada “Antoniana Margarita ”; discute a San Tomás que tiña dito que nos brutos non hai razón, elección, ordenación ou dirección activa de parte súa; e, en fin, fai unha longa análise contida en máis de corenta páxinas do Discurso.

Noutra pasaxe das Cartas refire que “fóra do corpo humano hai, na colección do Universo [50], un numerosísimo enxame, non só de individuos, mais aínda de especies de corpos animados; isto é, aqueles a quen dámolo nome de brutos e que, por conseguinte, embarazan infundamente a construción do sistema. Os brutos senten, perciben, maxinan, lembran os seus feitos pasados, servindo a moitos esta memoria para protexerse de moitos perigos, semellantes a outros nos que se viron. É común a eles unha gran parte das nosas paixóns, a ira, o odio, a vinganza, alédanse e entristécense, segundo a impresión que lles vén dos obxectos, gratos ou desacougantes”.

No Apéndice contra os gassendistas trata do problema e di que “non negan aqueles descubertamente toda alma aos brutos, pero concédendelle tal que veñen a selo só no home”.

III.-LÓXICA – AS SÚMULAS

Pode dicirse que o seu iniciador é Aristóteles: o siloxismo categórico (dúas premisas e conclusión)

O Padre Feixoo non pode ficar impasible, sabendo por experiencia que se impón rectifica-lo ensino e estudo da Lóxica, e senta o que lle convén quitar das Súmulas, o que convén quitar e poñer na Lóxica e na Metafísica e que sobra e falla na Física.

“Nalgunhas Escolas –di– [56] dáse un curso enteiro de estudo das Súmulas. Que tempo tan perdido! En dous pregos pode comprenderse canto hai de útil nas Súmulas. Dous e medio gastei nunhas que formei para o meu curso de Artes, cando as lin; e puideren aforrar algún papel sen que por iso deixase de ter entre os meus discípulos tan bos lóxicos, coma os que houbo naquel tempo na relixión”. “As sete partes de oito, que se gastan en tantas divisións de termos e proposicións modais, expoñibles, exceptivas, reduplicativas, suposicións, apelacións, ampliacións, restricións, aliñacións, diminucións, equipolencias e reducións, de nada serven; o primeiro, porque isto logo se esquece, de xeito que entre cen teólogos, xuristas ou médicos se atopará un que conserve todas aquelas bagatelas na lembranza; o segundo, porque aínda que non se esqueza poucas veces ten uso na disputa...”

Razoa sempre o seu criterio, con bases firmes, como corresponde ao seu espírito crítico.

“Se a Lóxica [57] é unha arte instrumental cuxo fin é dirixi-lo entendemento para adquiri-las demais ciencias, non ollo por que ten que trata-la Lóxica con tanta difusión cuestións totalmente inútiles para ese fin. Naquelas oficinas onde se fabrican os instrumentos das varias artes mecánicas, non se traballa senón precisamente naqueles que teñen algunha utilidade para elas. Por que nas aulas de Lóxica, que son as oficinas dos instrumentos mentais cos que ten que traballa-lo discurso nas materias doutras ciencias, se ten que suar en cavilacións que endexa-mais van servir, nin na Física, nin na Xurisprudencia, nin na Teoloxía, nin na Medicina?”

Comenta a Aristóteles, non agachándose ren á súa ollada de adiviño: “Aristóteles, no libro primeiro de Elenchos, sinalou trece principios de falacia dos argumentos sofísticos ou trece capítulos por onde os argumentos poden ser falsarios ...; pero pódense reducir a un só, que é a ambigüidade na expresión...” [58].

Ramón Otero Pedrayo [59] explica que “no discurso sobre a sabedoría aparente ten por inútil e estraño ao verdadeiro saber todo o que nas escolas se comprende baixo o nome de Filosofía. Os exemplos poderíanse multiplicar espigando na obra de Feixoo. E sen presupor ningún paralelismo, vén á memoria un intre da vida dun home de profunda influencia na Nova Filosofía: o do mozo Descartes no Colexio de “La Flèche”. Entón deixou tódolos seus libros escolares. A palabra de Descartes no seu “Traité de la Méthode”, ed. de 1668, é semellante á de Feixoo”.

IV.-DA POLÍTICA

– 1 –

Feixoo está lonxe de facer un estudo detallado e harmónico sobre a política e o Príncipe coma o fixeron outros, entre eles o prior de San Xoán de Caaveiro, Don Juan Roa Dávila, na súa obra “De Regnorum Iustitia” [60], ao remata-lo século XVI en plena monarquía absolutista, cando se discute amplamente entre Felipe II e o Papa, verbo da autoridade política e tribunais eclesiásticos.

Podíase falar da Filosofía política de Suárez, abordada por Pedro Rocamora [61], quen nos lembra como o beato Juan Ogilve, na cidade de Glasgow, no mes de novembro de 1613, foi condenado a morte, por defende-las doutrinas de Suárez. A idea de que o pobo coma destinatario do poder divino delega no que manda a súa autoridade, mediante unha auténtica “translatio imperii”, ía contra da sacralización de poder político que viña encarnar Xacobe I de Inglaterra, e, en xeral, o absolutismo do século XVIII; como a idea de liberdade e de xustiza se atopa presente nos tratados “De legibus” e “Deffensio Fidei” e propugna un estado fundamente moral cuxa esencia se centraría na garantía do que a lei Natural establece coma xusto, no que o seguiu Grocio na Filosofía do Dereito e Leibniz na Metafísica, co cal se adiantou á creación do auténtico Dereito Social.

Tivera tamén fonda transcendencia a obra: “De Regia Potestate” de Frei Bartolomé de las Casas [62], na que vén soste que dende o comezo os homes, as terras e as cousas foron ceibes, sen que poida impoñerse ningún asoballamento nin servidume, sen o seu consentimento, téndose que pedir este e que o pobo é a causa eficiente e final dos Reis e Príncipes, voceiros, administradores e xerentes do interese público.

O poder, a soberanía, vén do pobo nunha expresión puramente democrática.

Fernández de la Mora [63], comentando a teoría de De las Casas, dinos que “a civitas é a primeira molécula popular e que a teoría democrática arrinca xa dunha das súas primeiras publicacións: “Principia quaedam” (1552)”. E engade que “como amosou E. Bullón no seu libro “El concepto de la soberanía en la escuela jurídica española del siglo XVI” (1936), a afirmación de que o poder vén do pobo era un lugar común nos tratadistas da época. “De Regia Potestate” escribiuse despois do 1560. Xa nunha “Relectio” do 1548, M. Azpilcueta defende a tese da soberanía popular. E tamén Soto, no seu “De iustitia et iure” (1553) E así sucesivamente”. Tamén refire o seguinte texto recollido nunha nota da edición, a 157, de Lucas Pena: “Id quod est omnibus profuturum, de consensu omnium est agendum”. Esta, que De las Casas coñecía, constitúe o núcleo afirmativo do seu tratado.

– 2 –

Dende logo Feixoo, na súa inmensa e vasta obra, analiza amplamente a cuestión política, non escapando ren ao seu axuízamento e ponderación con ese espírito crítico que caracteriza o seu labor.

O historiador Miguel Morayta [6] pregoa a súa admiración polo Padre Feixoo, ao dicir que “o glorioso ano de 1789 non tería eco ningún

en España se a revolución non fose realizada polo máis selecto das clases directivas. E esta revolución débíalles ben pouco aos enciclopedistas de aló dos Pireneos, e deste xeito a nosa revolución separouse moi pouco das doutrinas e do sentido do Teatro de Feixoo. Foi despreocupada, inimiga das supersticións, adversaria das autoridades históricas, cobizosa dunha vida máis ampla, incompatible con toda vellez, pero moi católica e moi monárquica, coma o foi Feixoo; e así a revolución notificou ao rei no Código fundamental de 1812 o mesmo que Feixoo dixera: que o rei é un home coma os demais; que a súa fortuna lla debe a Deus que puido poñer outra estirpe diferente no trono e que Deus non fixo o reino para o Rei, senón o Rei para o reino. O máis despreocupado non chegou ao ateísmo: detívose onde Feixoo se detivera. Feixoo, que fixo en España algo semellante ao que Voltaire fixo en Francia, era católico, sinceramente relixioso e moi respectuoso coas autoridades eclesiásticas. Ata o punto que ten o seu selo de monxe de San Bieito sobre todo o desenvolvemento literario, científico, político que lle seguiu”.

Non se pode poñer en dúbida que Feixoo comeza, segue e dirixe o pensamento ideolóxico do século XVIII.

Antes que o movemento francés está latente, con plena vida, a proxección do Padre Mestre. O racionalismo, ditado da razón, o sentido experimental, sostidos por este sabio, mestre en cinco linguas, cobren o século e a súa exteriorización enche Europa, o mundo, conmovendo a tradición.

Non é precisamente Francia a que impón o movemento ideolóxico do século XVIII.

A semente atópase no Padre Feixoo. Toda Europa le as súas obras que penetran no mundo, traducidas a tódolos idiomas. Son epígonos do Padre Mestre.

É a vibración do “mundo novo”, do “pensamento novo”.

O iniciador da nova ideoloxía é o Padre Feixoo, sendo este o que formula as súas ideas respondendo aos novos tempos.

Quizais os movementos de finais do século XVIII non acaecesen se o Padre Feixoo non publicase o seu “Teatro Crítico Universal”, suscitando novas ideas, fundadas, racionalistas, nun mundo que ía esmorecendo coa súa propia morte. Teima de vida nova inspirada e escrita por un sabio español.

Cando no mes de xullo de 1751 comeza a paulatina publicación da “Enciclopedia” francesa, tññanse publicados xa moitos anos antes a totalidade dos Tomos do “Teatro Crítico Universal” e catro Tomos das “Cartas Eruditas”.

A monumental obra do século XVIII do Padre Feixoo estaba presente.

– 3 –

Martínez-Risco [64] refire como o Padre Mestre prefire ao goberno do pobo polo pobo (democracia pura) o goberno dos mellores (aristocracia da intelixencia) “É –di aquel– ao fin e ao remate unha mostra de que o seu fondo espírito crítico non rexeitaba os aires de Europa, cheos de pensamentos daqueles filósofos e escritores dos tempos do Rei Sol, que deron nacemento ao que se chamou despotismo ilustrado”.

Feixoo non cre na perfección do home inmerso na sociedade, o cal, só, non é capaz de establecer un sistema xurídico nin moral na convivencia co mutuo respecto debido. Entende que ten que se sobrepo-lo ditado ou o ensino dos homes sabios, regulando as interaccións humanas, cos seus dereitos e deberes correlativos. E desta maneira diríxese ao

Príncipe, con graves esixencias. É a man reitora, impondo dereitos e deberes. Ten fe no home sabio, no reitor, no que impón a executoria. E por iso escribe [65]: “É o pobo un instrumento de varias voces que, a non ser por uns rarísimos avatares, xamais se porían por si mesmas no ton debido ata que algunha sabia man as tempere”, e engade que “o pobo masa, nun sentido colectivo social, é incapaz de dirixirse por si mesmo nin na orde moral nin no tocante ao descubrimento da verdade; tódolos empeños se dirixen a forma-lo criterio intelectual e moral dos encargados de levar esta masa: do rei ou do príncipe no primeiro lugar”.

– 4 –

Mais é indubidable que en toda a súa obra latexa con forza e vigor a idea do liberalismo.

O profesor Entrambasaguas [66] dinos que “Feixoo se nos aparece coma o prototipo e orixe do liberalismo español”, e engade que “o propio Marañón considera que “foi a tolerancia, a comprensión, antes que ningunha cousa” e que Azorín proclama o seu carácter rebelde”, definíndoo, dun xeito inconfundible, coma liberal.

E é que non podemos esquecer que toda a súa alegación é un himno á liberdade, pregoando sempre coma fundamental este principio. É o sentido moral imponéndose sobre tódalas cousas, que non é outro o principio informante do liberalismo.

O liberalismo, que constitúe a tradición do pobo español, norte e guieiro da súa vida, que ten fondas raigañas na nosa historia.

Podemos lembrar co profesor Elorrieta e Artaza [67] que en España se xuntaron as primeiras Cortes que limitaron en Europa o poder real,

que se estableceu por primeira vez a institución consagrada a esixir a responsabilidade de tódalas autoridades públicas, a institución da Xustiza de Aragón; en España estableceuse no século XII a xornada de oito horas por Alfonso I o Batallador; en España decretouse no século XIV o salario mínimo, nas Cortes de Valladolid, reinando Pedro I o Cruel.

– 5 –

Feixoo é innovador en todo, un espírito inqueda, teimoso e decidido en situacións que non o satisfán: “Sempre andei en inimidade coa máxima do goberno que rexeita toda innovación” [32].

Diante do que a súa ollada percibe, non pode agacha-la censura. “Nuns, non ollo ningún afecto á Patria, noutros só vexo un afecto delincuente, que con voz vulgarizada se chama ‘paixón nacional’; xúlgase como amor á Patria o que só é amor á propia comenencia” [110].

Refire o que, en termos xerais, entende el por política. “Entre nós significa determinadamente ou, polo menos, segundo a máis común acepción, a habilidade en promover coas Artes Áulicas as comenencias persoais, aínda que entre os franceses é indiferente a palabra ‘politique’, para significar isto ou o goberno do Estado. Ten distinto significado que política e goberno político”.

Ocúpase dos libros políticos, da teoría e da práctica do que el chama “a industria política” [69].

En relación con esta engade “apenas ten algún máis caudal ca aquel que lle reditúe o seu propio fondo. Áchanse á verdade libros cheos de documentos políticos e as historias propoñen numerosos exemplares aínda máis instrutivos cós documentos, xa que representan máis sensible a aplicación á práctica, segundo as circunstancias acaeceron. Mais

ollándoo con sutil reflexión, esta instrución é só aparente, pois fai algunha figura na teoría e é inútil na práctica . As razóns, porque, cando queren poñerse aqueles preceptos en execución, endexamais concorre no feito o mesmo complexo de circunstancias que se atopan no libro”.

É taxativo ao dicir que calquera negociación política é coma unha máquina composta de moitos resortes, dos cales un só que se atope máis ríxido ou máis frouxo do que debe fai toda a máquina inútil [69].

Rexeita a utilidade do ensino que no aspecto de rexer ou gobernar poidan sinala-los libros. Son circunstancias que han de terse en conta atendendo ao intre, ao modo, ao lugar, e, en fin, a tantas e tantas situacións de heteroxénea natureza que xorden decotío.

Aínda engade: “A experiencia decide nesta materia coma noutras. En tódolos tempos houbo egrexios políticos sen libros e curtísimos políticos que fixeron uso deles... Os romanos conquistaron o mundo sen libros e perdérono despois que os tiveron. O que temos dito neste discurso adáptase tanto á alta política como á baixa. Unha e maila outra saen do fondo da alma. A primeira pide un espírito nobre, un entendemento claro, unha virtude firme; a segunda, raposada, disimulo e hipocrisía. A actividade e o valor son partidas precisas nunha e noutra. Quen, posuíndo estas calidades, tivese ocasión de obrar e se aplicase na práctica, será bo político sen abrir libro ningún” [69].

Censura á Nobreza.

“Un gran ben faría aos nobres –di– quen puidese desvencella-la Nobreza da vaidade. Case é tan difícil atopar aquela gloria sen que estea xunguida a este vicio, como achar nas minas prata sen ter terra mesturada. É o resplandor dos maiores un facho que produce moito fume nos descendentes. De nada débese facer menos vaidade, e de nada faise

máis. En van as mellores plumas de tódolos séculos, tanto sagradas coma profanas, empeñáronse en mostrar a todo o mundo que non hai orgullo máis mal fundado có que se obtén polo nacemento” [70].

Observador sagaz, ren se escapa á súa crítica, preocupándose de todo: “O escollo común que ocorre aos políticos rectos é a dificultade de tratar con verdade e desengano aos poderosos. A gabanza é unha porta moi ampla para o favor, pero ningún ánimo nobre pode entrar por ela, xa que é moi baixa. A todos escoito dicir que aborrecen aos adulares e non sei se ollei algún que non os ame” [71].

Ren se agacha á ollada do Mestre Feixoo, sendo duro e inflexible nas súas condenas e censuras.

Para el é fundamental o principio da igualdade dos homes. Como di Alborg [72]: “A igualdade dos homes é, para Feixoo, teólogo católico, un dogma básico, pero, ao mesmo tempo, unha realidade demostrable pola experiencia”. Rexeita-engade– coma se fose un erro común o soste que teñen os homes unha distinta capacidade racional ou desigual aptitude para os froitos da intelixencia.

A igualdade dos homes, que constitúe principio consagrado na “Declaración Universal dos Dereitos Humanos” do 10 de decembro de 1948, himno da liberdade coas súas expresións infindas.

– 6 –

Sabido é que Hobbes suscitara unha apreciación do home que causa verdadeira sorpresa e inquietude na orde do pensamento.

E Feixoo combate a Hobbes.

As súas palabras son duras, amargas: “Sei que se lle ten xenreira pola súa penetración aguilloante, pero tamén sei que se lle rexeita pola súa impiedade: home que tentou quita-la deidade ao Rei do Ceo para constituír deidades aos Reis da terra, non recoñecendo outras leis divinas ou humanas que o mero arbitrio dos príncipes” [48].

Tamén combate a Maquiavelo con forte dureza, referindo coma tiránica a súa doutrina e que todo home a rexeita. Sinala coma ruín o seu libro “O Príncipe”; refire coma “política tiránica”...invadir coa man armada os Estados dun Príncipe ou República fronteiriza; trata da “bárbara máxima de desfacerse dos irmáns ou parentes para arreda-la ocasión máis arriscada das sublevacións”, e inquédalle grandemente a transcendencia do libro porque “podería facer tiranos a algúns que non o serían sen esta lectura” [73].

– 7 –

O noso Mestre escribiu verbo de Jean-Jacques Rousseau que, probablemente, non houbo outro autor estranxeiro que fose tan ben acollido na segunda metade do século XVIII, como di Richard Herr [74], quen engade que “Feixoo introduciu o seu nome, por primeira vez, no ano 1752, ao refuta-lo “Discours sur les sciences et les arts”, que atraera a atención do público. Jean-Jacques Rousseau pretendía que as artes e as ciencias apodrentaban, dalgún xeito, os costumes, opinión que Feixoo, adiantado da ciencia, non podía admitir dun xeito tan radical”.

– 8 –

Non esquece a súa obra a referencia a Tomás Moro, no que olla un político hábil, metido dentro do mundo. “Na descrición da Utopía, escrito verdadeiramente enxeñoso, pracenteiro e delicado, deixou per-

– 45 –

correr tanto a pluma cara ao interese temporal da República que parece ollaba a relixión con indiferenza”, e engade: “quen nesta imaxe coñecerá a aquel glorioso mártir de Cristo, aquel xeneroso heroe, cuxa constancia non puideron dobrar contra a súa obriga nin as ameazas, nin as promesas de Enrique VIII, nin a dura prisión de catorce meses, nin as persuasións da propia muller, nin a triste expectación de ver esnaquizados e reducidos a unha mísera mendicidade a tódolos seus, nin a privación de todo o seu conforto humano, quitándolle os libros: en fin, nin o cadafalso diante dos ollos?” [75].

– 9 –

Os temas políticos abordados polo Padre Feixoo tiveron fonda resonancia.

Giorgio del Vecchio, na súa obra, “Filosofía do Dereito”, escribe textualmente que “o século XVIII representa un período máis ben de depresión en España na orde intelectual. Destaca nel –di– a figura do Padre Bieito Feixoo, que representa a “Ilustración” en España e escribe de temas políticos no “Teatro Crítico” e nas “Cartas Eruditas y curiosas” [76].

O seu saber era universal, sendo completo o seu coñecemento en tódalas ramas do saber.

En canto se refire á Política, aínda vivindo naquel século, propugna sempre a liberdade do home, e proclama que se atopa en inimidade coa máxima de goberno que condena toda cousa nova.

V.-DO PRÍNCIPE

Todo constituíu preocupación para o Padre Feixoo, non habendo ren que lle fose alleo.

Ocúpase da educación do Príncipe, que se inicia na nenez, encamiñándoa á virtude da xustiza, expresando que o uso de bos libros é moi útil para informar aos Príncipes da política recta.

“Mais, cales son os bos libros? Coido –di– que moi poucos. Os que conteñen sa doutrina son infindos. Pero que importa que instrúan se non moven! O difícil na moral non é o coñecemento do que é recto, senón o movemento ou inclinación eficaz para obralo” [77].

Concepción S. Amor [29] dinos que “seguindo a súa opinión de que o estudo non dá o entendemento, non fía gran cousa dos libros e prefire o exemplo e a influencia da palabra viva”.

O Padre Feixoo di que “mellor cós mellores libros é a boa conversa. O ensino que se comunica mediante a voz é natural, o da escritura, artificial; aquel animado, este morto, por conseguinte, aquel eficaz, este esmorecente. A lingua escribe na alma como a man no papel”. E engade: “Se os príncipes nenos fosen entretidos tódolos días por persoas discretas e ben intencionadas, calquera podería constituírse en fiador dos seus futuros acertos” [32].

O Padre Feixoo está sempre presente co seu sabio consello, coa súa observación constante, respecto do bo goberno.

“As verdadeiras artes de mandar son –di– elixir ministros sabios e rectos, premiar merecementos e castigar delitos, velar polos intereses públicos e ser fiel ás promesas: deste xeito asegúrase o respecto, o amor e a obediencia dos súbditos moito máis eficazmente ca con todo o complexo doutras sutilezas políticas ou razóns de Estado, misterio depositado na mente dos áulicos que, como causa sacratísima, endexamais se deixa ver por enteiro nin sae ao público, senón coberta dun veo mouro, sendo na maior parte unha pantasma chocante ou ídolo van, que co nome de deidade se dá a adorar ao ignorante vulgo” [71].

Non escapa da súa aceda crítica o Príncipe.

Comenta que o que se chama liberalidade dos Príncipes e daniño para os vasallos, e engade: “De aquí colíxese que a cobiza, sempre vil, é nos Príncipes vilísima, polo moito que desdídese este abatemento do ánimo da altura do Solio...” [71].

Ataca a malicia, a hipocrisía. É implacable. Di que, ás veces, se ostenta o vicio por política, atendendo a que se saca del algún emolumento. Tal home fínxese vingativo sen selo, porque o temor da vinganza retira aos demais da ofensa. Aínda engade: “É de crer que, polo motivo de compracer a Príncipes ruíns, teña habido políticos que, hipócritas ao revés, finxisen vicios que non tiñan, e, o que é peor, para comprobalo levasen a vontade ás propias desordes que aborrecían. Que ... se fai mérito do delito, en troques daquela hipocrisía propiamente tal, que contradí a virtude, estúdase nunha hipocrisía distinta, que finxe a maldade” [75].

Tamén se refire aos inmediatos do Príncipe, dicindo que “se moven pola atracción deste, e estes mesmos atraen a outros, que son pretendentes con respecto deles e, deste xeito, vai baixando a atracción e o movemento ata os ínfimos. Mais, aínda que todo o dito chega por si mesmo para facerme displicente da habitación da Corte, moito máis a fai odiosa por unha, como necesaria, xenreira que ten, e é que onde ferven as pretensións, ferven certas clases de vicios cos que teño unha especial xenreira: a hipocrisía, a trampa, o embuste, a adulación, a aleivosía, a perfidia” [78].

VI.-XUSTIZA — DEREITO

– 1 –

Toda a vida e obra de Feixoo constitúe un clamor perenne pola xustiza, pregoando erros e defectos, en vibración constante de ecos, en expresións xamais rematadas.

Quere o ideal do Xusto. Na súa obra atópase o compendio da Xustiza e do Dereito, nas máis vivas expresións de quen está cunha grande inquedanza por eses principios. É unha aspiración de Xustiza e directrices cara ao seu logro.

“A maneira de dar paso certo á Xustiza é desembaraza-lo camiño á Verdade”, di [79]. Engade que “a Xustiza, se se fala do hábito ou inclinación a ela, é unha calidade moral. O hábito da Xustiza pode existir do mesmo xeito nos humildes ca nos poderosos” [79].

Ramón Macía Manso, comentando a Suárez, trata da escolástica española dos séculos XV e XVI, ao abordar problemas iusfilosóficos verbo da xustiza e da lei, analizando na teoría daquel o dereito coma “facultade moral”, o dereito coma “efecto moral”.

É forzoso lembrar a Eberhard Schmidt [80] cando nos di que “para os pensadores dos séculos XVIII e XIX non é “lei” calquera expresión de vontade ceibamente formulada polos poderes do Estado que

teñan facultade para mandar”. “As leis –segundo comenta Montesquieu no seu “Esprit des Lois”– son relacións que xorden necesariamente da natureza das cousas”. “A Lei –lemos logo, no Libro I, capítulo 3 da mesma obra– é a razón humana, en canto rexe a tódolos pobos da Terra, e as leis civís e do Estado de cada pobo non teñen que ser máis que os diversos casos de aplicación desa razón humana –segundo a concepción de Montesquieu e a dos xuristas dos séculos XVII e XIX, tan cheos do seu influxo, e un deles tamén foi Feuerbach, as leis só teñen “calidade de dereito”, cando participan desta realidade a priori do concepto de Dereito”.

Feixoo establece a distinción do Dereito e da Moral, coa diversa ollada do teólogo e do xurista.

“Responde que os xuristas deben pesa-los delitos doutro xeito que os teólogos. O teólogo examina a ruindade intrínseca do acto, o xurista considera as consecuencias que ten para o público e poden ser estas graves, aínda que a culpa, dende a primeira inspección, sexa leve. É verdade que tamén o teólogo considera as consecuencias cando as prevé o delincente o que a proporción agrava, aínda no foro interno, a súa culpa. O xurista non pode, nin lle toca, examinar se as preveu, senón para aplicalo remedio que prescribe a lei, para evita-lo dano, e así no foro externo castígase ao reo coma se tivese previsto ese dano” [16].

Senta o ditado da lei e do interese público.

Non fai definición da Xustiza nin do Dereito. Son valores que dá coma preexistentes.

É moi interesante a obra de Manuel Moix [81], analizando a xustiza en Platón: “Xustiza é facer cada un o seu”. En Aristóteles hai unha xustiza “legal” ou virtude moral, e outra “parcial” ou virtude particular,

que se subdivide en conmutativa e distributiva en San Tomás de Aquino, seguindo a Aristóteles. Asemade analiza aos precursores, e, referíndose a Homero e a Hesíodo, di que “dúas notas fundamentais destacan na concepción primitiva da Xustiza, o seu carácter retributivo e a súa orixe divina...”

O dereito é o xusto en Feixoo, dar a cada un o seu. É o ben común, o interese público. É a relación das interaccións.

A Xustiza é o concepto sublime, á que o Mestre tipifica coma anhelo que pasa os lindeiros da Ciencia. O Dereito é o que é, a Xustiza é o que debe ser, en dimensión metaxurídica.

Nalgunha pasaxe da súa obra [82] dinos que a Relixión e a Xustiza deben colocarse sempre nun primeiro plano.

O Padre Feixoo vai abrindo camiño nos estudos sobre a Xustiza e o Dereito. A enxebre concepción teolóxica vai superándose e, pouco a pouco, esfarélase para facer xurdi-la Xustiza e o Dereito con plena independencia da Teoloxía.

Pedro Rocamora Valls [83] lémbra-nos como a Filosofía xurídica aparece entón coma unha galla distinta da Teoloxía. “A ciencia xurídica independizouse da Teoloxía e marcharon ámbalas dúas por camiños diferentes”.

Como nos fala tamén do desdoblamento dos conceptos de Dereito e de Moral, que se inaugura a través da Doutrina de Thomasius (refire “Thomasius Fundamenta iuris naturae et gentium ex sensu communi deducta”), que distingue entre o ben moral, do decoroso (“decorum”) e do xusto. O xusto –di –non pertence ao ben moral, senón que cae fóra do mesmo. A súa misión consiste en protexer contra a inxustiza e restablece-lo dereito perturbado. Menciona que un resumo da doutrina

de Thomasius, en canto ao Dereito e á vontade, pode ollarse en Lermier, “Introductions générales à l’Histoire du Droit”, Paris, 1835, Cap. XI, páx. 177.

Engade tamén que “o Dereito natural prescindiu de Deus”, e que é xustamente un teólogo –Grocio– quen realiza este proceso de laicización. A partir daquel intre, Dereito e Teoloxía camiñan en liñas diverxentes. O século XVIII sería despois o escenario onde, a mercé do racionalismo, a Filosofía procuraríaa orixe do Dereito e da Autoridade, non na idea soberana de Deus, senón na pobre razón humana.

Xa se comezara o camiño. Feixoo segue coma innovador e desbota os moldes clásicos, facendo erguer novas teorías como corresponden aos novos tempos. A súa doutrina produce a total innovación con transcendentales proxeccións.

A fe na Xustiza de Feixoo é inquebrantable. Cando en “De la Ilustración apologética”, páx. 14, nº 5, sobre Tulio, Quinto Ligurio e Cicerón di que “se Ligurio é inocente, ten recurso á Xustiza, aínda que falle a clemencia” [84], está pregoando a Xustiza como ideal supremo, unha aspiración que sente fundamento.

– 2 –

Equidade, epikeia.

Dentro do concepto de Xustiza sinala a equidade.

Cosentini [85] di que a equidade semella a xustiza nos seus caracteres, tendencias e derivacións, definida con razón como a xustiza do problema ou relación concreta, ou mellor, a xustiza da individualidade da relación (Trendelemburg), engadindo que a equidade foi considerada (Aristóteles) coma unha norma que o lexislador ditaría para un caso

concreto, se puidese prevelo”. E segue, “a equidade no seu “intre xudicial” revélase deste xeito: 1. Como unha aptitude autónoma do xuíz, 2. Como unha singularización do dereito, pero que se atopa determinada sempre pola diversidade do novo problema”.

Ollemos como se expresa o Padre Mestre, adiantándose en séculos: “É verdade que podemos interpreta-la lei escura, inclinándoa á parte máis benigna, mais isto debe ser segundo a esixencia do ben público e segundo o ditame da natural equidade, e obrando deste xeito, xa non é clemencia, senón Xustiza. Podemos tamén, pola virtude chamada Epikeia, minorar e aínda remitir en moitos casos as penas que decretan as leis. Tampouco é isto benignidade, senón Xustiza, xa que nos atopamos obrigados a segui-la mente do lexislador antes que a letra da lei. Emporiso, Aristóteles, que entendeu moi ben a natureza das cousas que pertencen á Ética, sinalou a Epikeia por parte da xustiza. Estes casos, nos delitos menores, son moi abondosos, porque, examinada a positura das cousas, ocorre moitas veces á prudencia que se teñen que seguir maiores inconvenientes no castigo ca na tolerancia. Seguir sempre a letra da lei penal, sen exceptua-los casos nos que o lexislador non puido ou a prudencia xulga que non quixo obrigar, é o que se chama sumo dereito, “Summum ius”, e que con razón está capitulado por “Summa iniustitia”.”

Téñase presente que o Padre Feixoo veu sostendo sempre que a clemencia non é Xustiza.

Xustiza é a Virtude, a Beleza, o Valor supremo.

VII.-TRIBUNAIS, XUÍCES E MISIÓN DE XULGAR

A preocupación e a inquedanza de Feixoo teñen proxeccións infindas. Todo na Xustiza e pola Xustiza.

Referíndose a ela di [16]: “...A Xustiza, se se fala de costume ou inclinación a ela, é unha calidade moral, que non ten que ver coa lelicia ou co desacougo do ánimo: fóra de que o costume de xustiza pode existir do mesmo xeito nos humildes que nos poderosos. Se se fala da xustiza en exercicio, esta ocupa e fatiga aos que a practican. Cambia aos Togados. A Ciencia non sei que conexión teña coa alta fortuna, para atribuírla máis a aquela ca á humilde”.

Teremos que centrarnos en canto se contrae aos Tribunais, Xuíces e Misión de xulgar.

Carnelutti [86] senta que “o Xuíz é máis importante có lexislador. Non vos deixedes seducir polo mito do Lexislador. Máis ben pensade no Xuíz, que é verdadeiramente a figura central do Dereito. Un ordenamento xurídico pódese conseguir sen regras lexislativas, mais non sen xuíces”. “Coidade moito da dignidade, do prestixio, da liberdade do Xuíz, e de non atarlle moi curto as mans. É o Xuíz, non o Lexislador, quen ten diante de si ao home vivo, mentres que o home do Lexislador é, desgrazadamente, un monicreque”.

Na mesma liña Carlos de la Vega Benayas [87]: “Pódese imaxinar unha orde xurídica sen lexislador, pero non é posible concibila sen xuíz. O Xuíz é o dereito vivo, a xustiza animada. Esta función creadora non é, certamente, a de emendar normas legais de carácter imperativo, senón o desenvolvemento de formas xurídicas independentes nun terreo onde non alcanza a protección da lei”.

“Déseme un Xuíz íntegro, sen aceptación de persoas, perfectamente desinteresado, liberal, segundo os seus medios, atento cos nobres, caritativo cos necesitados, agarimoso e cortesán con todos, en fin, observante das obrigacións a que nos intima a Relixión e eu constituíome fiador de que non só será temido, senón tamén moi amado” [32].

O seu traballo “Balanza de Astrea ou recta Administración de Justicia”, publicado no Tomo III do seu Teatro, non pode ser máis perfecto e rematado no axuizamento e análise sobre os xuíces e a súa misión de vulgar, acadando metas insuperables.

Foi tratado por Angel Ossorio y Gallardo no seu “Discurso de las fiestas del Centenario de la publicación del Tomo I del Teatro Crítico” [21, páx. 75].

O servizo da Xustiza require os máis altos sacrificios. Ter presente o ben público.

“Non sei, meu fillo, se celebre ou chore a nova que me dás de terte honrado a Súa Maxestade con esa toga. Contéplote nunha escravitude honrosa, mais, ao fin, escravitude...O teu ben propio deberás consideralo coma alleo e só o público como propio. Xa non hai para ti paisanos, amigos nin parentes. Xa non terás patria, nin carne, nin sangue. A razón do home ten que vivir separada da razón de xuíz, que non teñan o máis leve comercio as accións da xudicatura cos afectos da humanidade” [16].

Ten a máis viva expresión da responsabilidade e do pecado. “Estou por botarme a dicirche que o oficio de Xuíz é unha ocasión propicia para pecar, que dura de por vida... Non entendo como consello, senón como precepto, aquel do Eclesiástico: “Non pidas que te fagan xuíz se non te-la virtude e fortaleza que son necesarias para exterminar-la maldade” [16]”.

Rectitude de conciencia, moral de orde sacrosanta: “Por todas partes debe ter ben fortalecida a alma o que se viste a toga, porque en distintas ocorrencias non hai paixón que non sexa inimiga da xustiza e os pretendentes examinan con moita solicitude por onde é feble a muralla... Non quero dicir que o xuíz sexa feroz, duro e desapiadado, senón constante, animoso, íntegro. Se padecese o corazón as súas molezas, atópese inaccesible a elas o sagrado alcázar da xustiza” [16].

O Mestre pensa en todo, non se lle vai ren á súa observación penetrante. Prevé e repugna a cobiza, a venalidade, escribindo para ela os máis duros anatemas. “Ningunha cautela, meu fillo, che pareza de máis contra as aleivosas acometidas da cobiza... –di– Deus nos ceibe de que un maxistrado comece a enriquecerse porque pasa nel o mesmo que no elemento auga, que a proporción do caudal que ten son os tributos dos que goza. Mentres é regato só recibe fontes, pasando a ser río, recibe regatos, e, chegando a ser mar, recibe ríos ...” [16].

Máis adiante: “En Daniel lemos que os ministros do Templo comían manxares que se presentaban ao ídolo. Na casa do Maxistrado, quizais come o ídolo o que se presenta aos ministros” [16].

O Mestre escribe tamén: “É non só ladrón, senón home ruín e moi vil o que entrando clandestinamente na casa allea rouba o diñeiro e as xoias”.

Ren se agacha aos ollos do Mestre, no seu espírito crítico, e aínda engade: “Por que non merecerán os mesmos epítetos o que nunha demanda inxusta, usando da trampa, usurpa o alleo; o mercador que pide sobre o xusto prezo; o que engana na calidade do que vende; o Oficial, que se paga en máis do que merece o seu traballo, e, máis ca todos, o Xuíz, que admite o suborno? Que diferenza existe entre aquel e estes? Todo é furto –conclúe–, e Deus todo o vai castigar do mesmo modo, sen atender ao medio que se usou, senón á proporción do prexuízo que se fixo aos demais” [16].

Ocúpase da Administración de Xustiza, sentando como principio a realidade de que os Tribunais son inviolables ao suborno, rexeitando tamén as recomendacións, aínda que o vulgo outra cousa coide.

“Ogallá os nosos Tribunais estivesen tan xordos ás recomendacións coma inviolables aos subornos! Por esta parte atópase moi defectuosamente o seu creto na voz popular. Apenas se profire unha sentenza civil en materia controvertida que a malicia dos queixosos e aínda a dos neutrais non sinale o porqué da sentenza nalgunha recomendación poderosa. Tanto se apoderou dos ánimos a presunción da forza dos valedores cara aos xuíces, que son moitos os que, tendo padecido algunha inxusta aldraxe e atopándose insatisfeitos da xustiza da súa causa, non reclaman se saben que a parte contraria ten algunhas altas inclusións. Non é dubidable que nesta materia estea a xente moi enganada. Os ministros, en canto poden –e poden polo xeral–, cumpren cos empeños só con palabras áulicas...” [16].

Combate sempre a recomendación: “Este concepto de utilidade das recomendacións aínda é máis noxento ao noso ministerio ca á nosa sona. Pois que se ten de facer? Fácil é a resposta. Falar claro e desen-

ganar a todos. Poñer no seu coñecemento que a sentenza depende das leis e non das súplicas nin de amizades particulares; que non podemos servir a ningún con dispendio da xustiza e da conciencia; que iso que chaman aplica-la graza –pretexto co que se encobren estas peticións–, examinadas as cousas na práctica, é unha quimera, pois xamais o xuíz pode facer graza, ou é metafísico o caso no que pode” [16].

Combate de xeito forte a gratificación. “... o Xuíz endexamais pode recibir cousa ningunha do litigante ben despachado, por vía de gratificación; xa que non é capaz de facerlle ningunha graza, tampouco é acredor a ningunha recompensa”. Engade: “Aínda aquela visita de acción de grazas que o litigante, despois da vitoria, fai aos xuíces, é por máis, de que lles dá as grazas? de que lle deron o que era seu? Por isto non merecen agradecemento. E se lle deron o que lle era alleo merecen castigo” [16].

Censura á Administración de Xustiza cando a parte é poderosa. Anatemiza e di: “Aquel gran xurisconsulto Alexandre, nos días xeniais, di que deixa o exercicio da Avogacía, anoxado polas experiencias que tiña de que nin a sabenza do avogado nin a bondade da causa do alumno aproveitaban nos Tribunais cando as partes en contra eran poderosas” [16].

Tamén preocupan ao Padre Feixoo os casos dubidosos, escuros, acudindo á “aequitas” coma regra fundamental. Non é outro o criterio informante en defecto de Lei. Esta non pode encher tódolos supostos que xorden na chea de situacións que a vida implica. En defecto da Lei e do costume, a “aequitas”...Di o Mestre, “aínda para os casos dubidosos, para os escuros, para cando hai igualdade de probabilidades, dan regras de equidade as leis e estamos rigorosamente obrigados a seguilas. Oh, que algunhas cousas se deixan á prudencia do xuíz! É verdade, mais

por iso non se deixan á súa vontade. O ditame prudencial sinala, ao seu xeito, o vieiro que se ten que seguir, e non é lícito tomar outro camiño por compracer ao poderoso e ao amigo. Cando se di que isto ou aquilo se atopa no arbitrio do xuíz, a voz arbitrio é equívoca e non significa disposición pendente de afecto, senón pautaada pola razón e o xuízo. Este significado é conforme á súa orixe, pois o verbo latino “arbitror”, de onde se deriva esa palabra, significa acto de entendemento e non de vontade” [16].

Esixe a rectitude de obrar sempre; pon en garda ao xuíz diante dos embates: “Pero ti, meu fillo, contempla que te puxeron na cadeira, non nas aras, que non es ídolo destinado a recibir cultos e ofrendas, senón oráculo formado para artellar verdades”. Así, desengana a todos. Asegura aos poderosos do teu respecto e aos amigos do teu agarimo, pero intimidándoos, a uns e a outros, que nin o agarimo nin o respecto teñen entrada no gabinete da Xustiza, porque o temor a Deus, que é o porteiro da conciencia, obrígaos a ficar na antesala” [16].

Rexeita tanto a clemencia coma a severidade. Son inxustas, aínda que recoñece que as motivacións xustas para diminuí-las penas existen e abundan. “A que se chama clemencia, de Príncipes e Maxistrados, ruín para a vida dos pobos....non é clemente, senón que é inxusta” [30].

Non obstante, seguidamente di que “os motivos xustos para minoral-la pena en varios casos son moitos” [30].

Lémbranos como Annon, Arcebispo de Colonia, no undécimo século, fixo arrinca-los ollos a certos xuíces que tiñan pronunciado unha sentenza inxusta en contra dunha pobre muller.

“Esta inviolable integridade na administración da Xustiza non pide dureza ningunha de corazón, denantes é compatible con toda a terra

moleza de que é capaz o corazón humano. Así, cando non ten lugar a clemencia efectiva, hai lugar para a afectiva” [30].

“A quen tivese o corazón tan delicado que rexeite a debilidade e flaxele a moleza, dareille unha cura admirable que lle conforte o corazón, deixándoo, non obstante, tan mol como se atopaba. Isto consiste en trocar ao entendemento a ollada e endereita-la compaixón cara a outro obxecto” [30].

“Oh, fraquísimo xuíz, que faremos con el?” –conclúe.

No Tomo V do “Teatro Crítico Universal”, na aprobación do Padre Francisco Folch, faise unha análise certa do punto de vista de Feixoo: “Divertido coa variedade de asuntos, pasóuselle da memoria o que non quixese que fose o derradeiro. Emprende desterra-la clemencia e a severidade que afirma, con razón, ser indigna de Xuíces e Maxistrados. Para lograr esta teima, aínda que cita pouco, funda moito, e parece que tivo presente ao Xurisconsulto que sinala un medio amañado, prevendo que haxa Xuíces para afectar en van a gloria de clemencia ou severidade, proporcionando as penas ás culpas: se estas son graves non satisfai ao seu oficio de Maxistrado, imponendo aquelas leis, como tamén fallará ao seu ministerio condenando á pena capital por un furto só e simple, que din os Peritos” [89].

Lembra: “Inl. Respiciendum, ff . de Paenis. Respiciendum est iudicanti, ne quid, aut durius, aut remissius constituator, quam causa deposcat: nec enim severitatis, aut clementiae gloria affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quaeque res”.

Contempla a pobreza e a riqueza en tódalas súas dimensións en relación coa administración da Xustiza, coa misión de vulgar. Se, por unha banda, sente a repugnancia ao peso dos poderosos, non esquece

ao pai nin ao veciño ou forasteiro diante do proceso, diante da Xustiza. Preocúpalle tamén o maior ou menor prexuízo que ocasiona a tardanza na resolución. “Deben despacharse primeiro os pobres que os ricos, os forasteiros que os veciños . San Xerome, verbo dunha pasaxe dos Proverbios, di que antigamente se colocaban os Tribunais de Xustiza ás portas das vilas e cidades, onde atendían a que o ruído da cidade e tanta multitude de obxectos estraños non trabucasen aos forasteiros, especialmente aos rústicos, que viñan expoñe-las súas peticións. De aquí infírese que o despacho era moi rápido, pois non se lles daba lugar a constituír aloxamento na vila” [16].

Á súa observación non pasa desapercibida a realidade do seu tempo. “Hoxe andan de moi outro modo as cousas. Tanto se teñen na prosecución das súas causas os forasteiros, que chegan incluso a facer veciños. Ren os confunde, senón as portentosas dilacións dos xuíces. Como de nantes se achaban os Tribunais ás portas das poboacións, hoxe vense poboacións ás portas dos Tribunais, porque as nugallas do despacho amontoan as causas no oficio e os litigantes no vestíbulo” [16].

Dáse conta do sacrificio dos Xuíces, no seu labor diario. “Teño gran mágoa dos pobres ministros, polo moito que sofren nesta parte. Á pesadísima carga do seu oficio xúnguese a molestísima sobrecarga de tanta visita, que non sei se é máis onerosa cá tarefa do Tribunal. Ao fin o Tribunal escoita razoar a catro ou seis avogados doutos; no seu caso oen a vinte impertinentes e parvos que xulgan facer mellor a súa causa, quebrándolle ao ministro a testa” [90].

Ten fe absoluta no Xuíz, coma coñecedor e reitor de condutas. “Débese facer constar ao Maxistrado de que nel se sustentan tódolos individuos do Pobo”, lembrando así unha das leis do “prudéntísimo Solón” [30].

Trata incluso da forma na que se ten de facer [34].

Todo canto di o Mestre sobre a función de vulgar é actual. O que dicía no século XVIII ten aplicación no século actual. O Xuíz ten ao seu cargo unha difícil misión. Para ela ten que se despozar da súa carga humana, dos seus egoísmos, das súas paixóns. Un labor transcendente que o pon preto dos deuses.

Responsabilidade e sacrificios, graves e sen comparanza. A función de administrar Xustiza.

Como temos lido no discurso do Presidente do Tribunal Supremo, o Excmo. Sr. Don Francisco Ruíz-Jarabo y Baquero, na solemne apertura dos Tribunais, celebrada no día 15 de setembro de 1970: “A Xustiza debe ser como a rocha inmóbil no medio do mar, sempre revolto, á que se acollen os que, combatidos pola tempestade, procuran nela a súa salvación e contra cuxa base se estrelan sempre as feras ondas sen conmovela” [91].

VIII.-FUNCIONARIOS XUDICIAIS

O Xuíz, o Maxistrado, o Avogado son amados por Feixoo, arremetendo contra eles só no caso de indignidade.

Carmen Martín Gaité [92] dinos que son moitas as queixas que aparecen entre os escritores ben intencionados do século XVIII sobre a inutilidade e profusión dos empregos xurídicos. Don Melchor de Macanaz, que loitou valentemente pola reforma dos Consellos dos Tribunais de Xustiza, refire nun memorial que dirixiu a Felipe V, no ano de 1714: “Quite V. M. tanto número de oficinas, secretarías e Tribunais, que só son a propósito para o entretemento e mailo caos...Gastar diñeiro, meter ruído e ren máis. Isto próbao a lentitude dos negocios, a tardanza dos despachos e o remiso do andar en todas aquelas dependencias”.

O Padre Mestre expresa que “en todas partes se escoitan clamores contra o proceder dos Alguacís e Escribáns. Coido que, se se castigasen dignamente tódolos delincuentes que hai nestas dúas castas, infindas plumas e varas que hai en España se trocarían en remos. Os Alguacís teñen a reputación de ser xente que fai profesión pública da estafa...O seu destino é colle-los reos, a súa aplicación é coller algo dos reos e moi poucas veces existe delinciente que non se solte, como solte algo o delinciente. Os Escribáns teñen un milleiro de xeitos de facer mal. Raro hai tan parvo que dea lugar a que o collan en falsidade notoria. Pero,

o que se ve é que todo o mundo coida que en calquera causa, xa civil, xa criminal, é de suma importancia te-lo Escribán da súa parte. O xeito de preguntar ladino fai decir ao que depón, máis ou menos do que sabe. A introdución dunha voz que semella inútil ou de mera formalidade ao forma-lo proceso fai despois grande eco na Sala. A substitución doutra que semella equivalente á que dixo a testemuña, alterando quizais todo o fondo do feito. Tódolos de Argos, colocados en cada Togado, son poucos para observa-las innumerables falacias dun Notario infiel” [16].

O Mestre non pode ser máis duro cos que el chama ou coñece por Oficiais de Xustiza, incluíndo como tales os Escribáns, Receptores, Procuradores, Notarios e Ministrís. Di que “sobran máis da metade dos que hai, e se teño que facer –engade– en orde a toda España o cálculo, polo que pasa no país que habito, direi que de Escribáns sobran de tres partes as dúas. A multitude desta xente non só é inútil, máis aínda funesta para os pobos, porque, como respecto de tantos non pode existir ocupación bastante para sustentalos, procedendo xusta e legalmente, a moitos induce a necesidade de cometer mil ruindades. Cantos subornos, cantas estafas, cantos preitos inxustos, cantas falsidades, cantas usurpacións se teñen cometido por este motivo! Un Escribán que ten pouco que facer é un complexo das tres Furias, para o partido ou para a vila onde vive. Tece retortas, verte chismes, suscita xenreiras, move preitos, promove os que xa se moveron, suxire trampa e agacha uns delitos mentres agrava ou minora outros. Así pasa, e non pode pasar doutro modo. Nun país tan curto como é este; no Principado de Asturias hai douscentos setenta e cinco Escribáns. Coido que sobran os douscentos e chegaría cos setenta e cinco. Se nas demais terras existe en proporción a mesma sobra de Escribáns, do número de individuos que se cortase a este oficio, pode-

ríanse formar algúns Rexementos e, engadidas as sobras doutros oficios da Xustiza, xa teríamos un competente pé de exército” [93].

É moi duro o Padre Feixoo cos Oficiais de Xustiza, coma se evidencia, os que para nós, e dito sexa de paso, merecen toda clase de respectos; quizais aquel recolla proxeccións da situación do seu tempo e que, por fortuna, non pasaron del.

IX.-DEREITO PENAL

– 1 –

O Padre Feixoo tense ocupado tamén deste aspecto do Dereito. Non fai certamente unha teoría, pero ten utilidade e transcendencia cando, de xeito inconexo, expresa as súas opinións ao redor da materia.

Atópase no seu século, sen que realmente poida dicirse que teña habido un afastamento que se aparte das ideas informantes naquel tempo, que vive en vida intensa.

Concepción Arenal dixo de Feixoo que [38] tiña fame e sede de xustiza, segundo a pide e avoga por ela sempre que se presenta a ocasión ou procurando esta. Aínda que non escribise máis que a súa “Balanza de Astrea”, tería merecementos –engade– para contarse entre os homes rectos que procuraron enerxicamente que os demais o fosen . O noso autor poderá trabucarse no que diga, pero sabe sempre o que di e vese claramente que non é estraño ao estudo do Dereito Penal. Certamente é verdade que Vico, Beccaria e Filangieri non escribiron quizais coas prohibicións do Santo Oficio e outras dificultades. Non puido ler a Montesquieu, pero non hai dúbida de que lera a Matheu, “De re criminali”, pois cita a súa sentenza co gallo das mutilacións legais .

O dolo, a ruindade, informantes da imposición punitiva, tamén se ponderan por Feixoo, dándolles plena actualidade. Dinos [16]: “En tódolos delitos cometidos por inatención ou por febleza, xa se sabe que ten moita entrada a piedade. As leis sinálanlles menor pena e o príncipe poderá condenalos totalmente en tal ou tal caso. Porei un exemplo –engade–: sabendo Pirro, rei dos epirotas, que uns mozos se atopaban bebendo e murmurando del, fíxoos traer á súa presenza e preguntoulles se era verdade que del tiñan dito tales cousas. Atopábase entre eles un de xenio sincero e animoso, o cal respondeu: “Si, señor. É verdade que todo iso dixemos despois de ter bebido longamente, e máis teríamos dito se máis bebésemos”. Perdoounos Pirro, e paréceme que fixo moi ben. O delito minorábase moito por terse cometido nunha media perversión do xuízo, e o se-la ofensa contra a mesma persoa do Rei daba certo aire de xenerosidade ao perdón, capaz de medra-lo amor e o respecto dos seus vasallos, cousa importantísima en tódolos reinos. Por este camiño recobrou con exceso o público que perdeu na impiedade de aquel delito”.

Preocúpalle o “summum ius”, que non pode comportar “summa iniustitia”. “Seguir sempre a letra da lei penal, sen exceptualos casos nos que o lexislador non puido ou a prudencia xulga que non quixo obrigar, é o que se ten chamado sumo dereito,” summum ius, e que, con razón, se atopa capitulado por suma inxustiza. Logo, obrar de xeito contrario é xustiza e non clemencia. De onde se deduce que a piedade, que tanto se implora nos xuíces subalternos, impropriamente se chama así, porque, se é conforme á lei, racionalmente sentida, é Xustiza; se, contra ela, é Inxustiza. Nos casos omisos e cando a lei é escura, hai regras xerais para interpretala ou suplila” [16].

Combate duramente a vinganza: “Verbo do sentimento que tivo Agatocles da morte dos seus fillos decapitados, poderá contrapesalo co gusto de mandar executa-lo propio cos fillos e coas mulleres dos mesmos homicidas. E xulga o señor Mañer en Deus e na súa conciencia que este gusto sería igual a aquela dor? Oh, que mal empeza a pesa-los gustos e desgustos dos poderosos!” [84]

Tamén rexeita a condena por mera sospeita: “Mais sexa sospeitosa toda novidade. A ninguén se lle condena por meras sospeitas, polo que estes escolásticos endexamais poden fuxir de ser inxustos. A sospeita leva ao exame, non á decisión. Isto, en todo xénero de materias exceptuando só a da Fe, onde a sospeita é odiosa e como tal damnable” [39].

– 3 –

O Padre Feixoo vive no século, e non se pode dubidar de que é un innovador en todo, non agachándose ren á súa visión, que abrangue tódalas cuestións.

Era un Dereito Penal duro, inhumano, con penas corporais. Pódese ver na Novísima Recopilación como no Libro XII, Título XL, Lei I, se trata da conmutación das penas corporais na de galeras. Na Lei II da conmutación das penas ordinarias dos delitos na de servizo en galeras, e na Lei III da conmutación das penas corporais arbitrarias, na de vergonza e servizo en galeras.

Como di Juan Antonio del Val [94]: “A pena de galeras foi frecuente durante longo tempo. É difícil imaxinar, incluso cando se consultan os documentos orixinais máis seguros, en que consistían eses lugares de desolación e de sufrimentos físicos e morais, onde non se toleraban nin a preguiza, nin a fatiga, nin o esgotamento, nin a enfermidade. Queríase

dubidar de que os homes pudiesen ter inflixido a outros homes un tratamento tan bárbaro”, engadindo que “as mutilacións foron usuais en determinadas épocas: cortábaselle ao reo a man, o nariz, as orellas, a lingua, etc..., pero no século XVIII comezaron a caer en desuso”.

El mesmo lémbra-nos o século XVIII no aspecto penal, con relato estremecedor do sufrimento e da morte de Robert Damiens o 28 de marzo de 1757, condenado por ferir a Louis XV co degoiro de matalo.

En España, en textos do século XVII, aínda podemos ler como existían as penas de crava-la man, do marco, etc. [95].

– 4 –

Morre Feixoo no 1764 e non pode coñecer-la obra de Cesare de Beccaria, a cal quizais tivese algunha censura do Mestre, xa que este se atopaba vinculado á Igrexa e non podía creba-los seus ditados. Téñase presente que a obra de Beccaria se condenou pola Igrexa para toda clase de lectores no 1777.

Del Val fai unha escolma da obra de Beccaria [94].

- Só as leis poden decreta-las penas contra os delitos e non a vontade do xuíz.
- A tortura debe abolirse, pois, en moitos casos, só serve para condena-lo feble inocente e absolve-lo delincuente forte.
- A atrocidade das penas é, cando menos, inútil, se non prexudicial, e, polo tanto, as penas deben dulcificarse ao máximo.
- O fin das penas non é atormentar e aflixir, senón impedir ao reo causar novos danos e botar atrás aos demais da comisión doutros iguais.

- Non é a crueldade das penas un dos meirandes freos dos delitos, senón a infabilidade delas.
- As penas deben proporcionarse aos delitos, pois se se destina unha pena igual a delitos de diferente contía, os homes non atoparán barreiras para comete-lo maior.
- A verdadeira medida dos delitos é o dano social.
- As penas deben ser as mesmas para o primeiro e para o derradeiro dos cidadáns, para os nobres e para os plebeos. As leis deben favorecer menos ás clases dos homes ca aos homes mesmos.
- A pena de morte non é útil nin necesaria.
- O poder lexislativo debe desvincularse do poder xudicial.
- A interpretación das leis corresponde ao lexislador e non ao xuíz.
- É necesario fixar prazos breves, pero suficientes para a presentación das probas, para a defensa do reo e para a aplicación da pena.
- Non se pode chamar precisamente xusta (vale tanto como dicir necesaria) a pena dun delito cando a lei non procurou con dilixencia o mellor medio posible de evitalo. Perfecciona-la educación constitúe o medio máis seguro, ao mesmo tempo que o máis difícil, de evita-los delitos.

Moitas –segue dicindo– destas ideas tiñan sido expresadas con anterioridade noutros lugares, como, por exemplo, no “De l’Esprit des Lois”, de Montesquieu.

O devandito autor lémbra-nos a Meléndez Valdés, “que, dende o seu cargo de Fiscal, tivo que vivir moi preto dos problemas da administración de xustiza, e, nas súas acusacións, reflicte as dúbidas que o asaltaban na execución da súa tarefa (Cf. Jean Sarrailh: “La España ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII”, México, 1957, que cita aquel).

X.-TORMENTO

- 1 -

O Padre Feixoo é home crítico sempre, e amósase claramente oposto ao tormento, facendo del unha ponderación obxectiva, imparcial e humana.

Atópase no século XVIII e adiántase no tempo, clamando coa súa voz pola supresión do tormento, impondo un sentido racional e xusto.

Feixoo é un adiantado nesa materia.

A tortura seguía vixente a mediados do século XVIII, dínolo Tomás y Valiente [96], quen engade que “se os argumentos esgrimidos nos séculos XVI e XVII e primeira metade do XVIII contra o tormento non lograron nin a supresión nin a simple reforma desta institución, foi porque se dirixían illadamente en contra desta e non en contra de todo un sistema procesal-penal do cal a tortura era unha peza básica e consubstancial”.

É o Padre Feixoo quen aborda ampla e maxistralmente o tema.

Os precedentes históricos son de crueldade infinda, podendo comprobarse lendo o Código das Partidas, no que se fai referencia ao tor-

mento, o que é, as súas clases, persoas que poden, ou non, ser atormentadas, forma do tormento, etc., no Título 30, Partida 7ª, así como nas leis 24, Título 21, Partida 2ª; 5, Título 13, Partida 3ª; 42, Título 16, Partida 3ª; 13, Título 23, Partida 3ª; 26, Título 1, Partida 7ª; 16, Título 9, Partida 7ª.

Daniel Sueiro [97] dinos que “En España os suplicios e torturas ás que se tiñan que somete-los súbditos aparecen xa determinadas no Fuero Juzgo do século VII, así como nos diversos foros municipais dos séculos XI ao XIII. Neste último século, o sabio rei Alfonso X dita nas Partidas que debe atormentarse para saber dos homes a verdade. Carlos V e Felipe II (a famosa lei Carolina do primeiro, de 1532, contén 219 artigos, dos cales 57 se refiren á tortura) tamén achegan a súa colaboración á lexislación especial en prol do mantemento e extensión da tortura”.

Feixoo adiántase a Montesquieu, que no ano 1748 publica a súa obra, “De l’Esprit des Lois”, na que se ergue contra o tormento; como tamén se adianta a Beccaria, o cal, na súa coñecida obra, di que “unha crueldade consagrada polo uso da maior parte das nacións é a tortura do reo mentres se forma o proceso, ou para obrígalo a confesar un delito, ou polas contradicións en que incorren ou para o descubrimento dos cómplices, ou por non sei cal metafísica e incomprendible purgación da infamia, ou, finalmente, por outros delitos dos que podía ser reo, pero dos cales non é acusado. Cal é o fin político das penas? O terror dos outros homes. Pero que xuízo deberemos nós facer das privadas e sangrentas carnicerías que a tiranía do uso exercita sobre os reos e sobre os inocentes?” [94].

É oportuno lembrar aquí a Jovellanos, que, no último terzo do século XVIII, foi alcalde do Crime de Sevilla, merecendo cita-los seus traballos “Informe sobre la abolición de la prueba del tormento”, “Informe sobre el interrogatorio de los reos” e “Informe sobre la reforma de las Cárceles”, segundo nos di Del Val, quen engade que “con respecto ao tormento existía unha clara tendencia á súa supresión” [94].

O Mestre fai un estudo completo respecto da aplicación do tormento.

“Entro pedindo venia a tódolos Tribunais de Xustiza –di–, para expresa-lo que sinto nesta materia. Venero as leis e a práctica delas pero, tratándose aquí de leis puramente humanas, a calquera lle é lícito discurrir sobre a conveniencia ou a inconveniencia delas. Nin o ve-la tortura admitida tamén no foro eclesiástico a privilexia do exame, porque, como advirte o douto canonista Francisco Schmier, citando a outros autores, a súa práctica non é conforme á antiga disciplina da Igrexa, senón que, co discurso do tempo, pouco a pouco foise derivando dos Tribunais seculares aos eclesiásticos”. “A tortura é medio sumamente falible na inquisición dos delitos”, “semella, pois, que igualmente perigan na tortura os inocentes que os culpados” [30].

Lembra a sentenza de Platón de que os grandes vicios, non menos cás grandes virtudes, piden moi esforzados alentos. A serenidade coa que sufriron rigorosísimos tormentos Jerónimo Olgiato, Baltasar Gerardo e Francisco de Ravailac, amosa ben ás claras que os que ousan moito son capaces de tolerar moito. [30].

É sempre sutil observador: “Ao contrario, os xenios apacibles e tranquilos comunmente son delicados, especialmente se o xeito de vida que teñen é conforme á súa quietude nativa. De aquí resulta, como resulta

verosímil, que antes confesará un destes, posto no tormento, un delito falso, que un daqueles un delito verdadeiro” [30].

Comenta ao sacerdote xesuíta alemán Federico Spe, ao tratar das confesións de feiticeiros e meigas. “A certeza que tiña o Padre Spe da case invencible forza da tortura –di– para facer que se confesen reos os mesmos que están inocentísimos brilla máis nunha sentida declaración aos Xuíces, coa que remata aquel discurso: Para que fatigarse en procurar con tanta solicitude aos feiticeiros? Eu, Xuíces, amosaréivo-lo punto onde se atopan.

Prendede os capuchinos, os xesuítas e tódolos relixiosos, colocádeos na tortura e ollaredes como confesan que incorreron no crime da bruxería. Se algúns negaren, reiterade o tormento tres ou catro veces, que, ao fin, confesarán” [30].

O Padre Francisco Folch de Cardona, no estudo que fai sobre a tese feixoana, recollendo esta mesma, senta que a tortura é inútil para descubri-la verdade. Coñecen –engade– as dificultades moitos xuíces, contestando algún de singular voto no punto (Farinacio, Pract. Crimin. p. 3, 2. 81, n.306) que cando os máis lle negaban na tortura o delito con moleza e suavidade interrogados sacaba a verdade en limpo. Sen máis “poldro” có materno afecto, descubriu a verdade Salomón, significando querer dividi-lo inocente. Non sei se ten por outro camiño a mesma dificultade o xuramento dos reos. Só si teño entendido que para Italia, onde a súa práctica era inconclusa, no sentir de Julio Caro, xa ten o último Concilio romano promulgada lei rexeitando o seu uso no foro criminal (Concil. Lateran. c.2, Reprehensible, tít. 13, Sub Benedict. XIII)” [100].

Manuel Casás admira ao Padre Feixoo, recollendo a súa maxistral obra este aspecto. Lémbranos como a tortura para acada-la confesión de Savonarola é obxecto de estudo polo Mestre “como exemplo de discreción coa que procura sempre amosarse imparcial ao xuízo que lle merecen os casos sometidos á Xustiza” [19], e engade que “o egregio don Vicente de la Fuente, un dos máis autorizados críticos e comentaristas do Padre Feixoo e mais da súa obra, se decata con razón de que para calcula-la xesta de Feixoo, ao escribir este paradoxo, se debe ter en conta que se publicou no ano 1734”.

Pola súa parte, Silva Melero [98] dinos que “non necesitaba Feixoo para impugna-la tortura en España apoiarse en ningunha autoridade, pola razón de que nas leis españolas non se atopa a tortura, nin no “Fuero Real”, nin no “Fuero Viejo”, nin no “Ordenamiento de Alcalá”, e só nas Partidas aparece tomándoo do Dereito Romano, e sendo moi discutible que, sendo dereito supletorio, a aprobación real das Partidas acadase tamén o tormento, que, por outra banda, tiña sido abolido por Pedro III nas Cortes de Zaragoza no 1283”. Por outra parte –engade– é un feito coñecido por notoriedade que as Cortes de Cádiz non fixeron máis que solemnizar unha abolición consumada xa que “a abolición do tormento non se debe ao movemento liberal do século XVIII”.

No libro de Henry Kamen, profesor das Universidades de Edimburgo e Warwick [1], explícase como a Inquisición Española empregou as torturas que eran de uso común noutros tribunais eclesiásticos e seculares. As tres principais eran: as do garrote, a touca e o poldro.

Referíndose aos primeiros tempos da Inquisición en Santiago, Juan Ramón Díaz [99] refire como “Comezando o ano 1566 volven funciona-

las rodas dentadas das salas de tortura”, “no 1607, co gallo da construción de novos cárceres e salas de torturas –debido ao incesante aumento do número de presos-, os frades e os inquisidores estiveron a punto de chegar ás mans, ameazándose mutuamente con armarse de arcabuces, cen por cada bando, para unha campal batalla”.

Non cabe dúbida –di– de que as molestias que aos monxes causaba a presenza, moi preta, dos inquisidores deberon ser moi grandes... Así, pois, no 1729 estrea residencia o Santo Oficio e os frades deixan de escoita-los laiosos berros, e os infernais ruídos que, provenientes das cadeas secretas, traspasaban as bóvedas dos subterráneos, a madeira amontoada nos alpendres, e os grosos muros para acompañalos nos seus rezos divinos. Como di a crónica daquel tempo “os xuíces apostólicos e as cadeas cristiás continuaron o seu tristeiro cometido en medio do arrepío das xentes”.

Sempre me impresiona, con dor, lembra-lo suplicio de Sísifo. Empurra-la enorme pedra ata o cume dunha montaña, servíndose dos pés coma punto de apoio. Chegado ao cume, unha forza prodixiosa impelía a pedra, facéndoa tombar rodando ata o terreo chan. O malfadado volvíaa coller e comezaba de novo a súa tarefa. Xa descrito por Homero, a administración penitenciaria británica, nos tempos da Raíña Victoria, impuña algo semellante aos presidiarios.

Fica atrás un mundo tristeiro, movéndose sempre na dor e no infrahumano, brutal, cruel.

O home esquecéndose de si mesmo.

A fera.

Parece doado lembrar que o 9 do decembro do ano 1975 se firmaba, polas Nacións Unidas, unha Declaración contra a tortura e tratos inhumanos ou vergoñosos.

No seu artigo 2 senta que “todo acto de tortura ou calquera outro trato ou pena cruel, inhumana ou abafante, constitúe unha aldraxe á dignidade humana e será condenado como violación das propostas da Carta das Nacións Unidas e dos dereitos humanos e liberdades fundamentais, proclamados na “Declaración dos Dereitos Humanos” e no artigo 12 engade “que ningunha declaración que se demostre que foi feita como resulta de tortura ou outros tratos ou penas crueis, inhumanos ou abafantes poderá ser invocada como proba contra a persoa afectada nin contra ningunha outra persoa en ningún procedemento”.

XI.-A PENA DE MORTE

- 1 -

Na nosa convicción está que a pena de morte se debe abolir.

Non obstante, Feixoo amósase partidario da pena de morte. Claro está que temos que xulgalo dentro do pensamento informante do século XVIII e sumamente influído neste aspecto pola doutrina de San Tomás. Quizais inflúa nel a idea, sequera trabucada, de que constitúe un ben dentro da posibilidade de salvación da alma, que, doutra maneira, non se lograría.

Non esquezamos que Feixoo entende que a morte, polo que é en si mesma, non se debe temer e que “a morte violenta, acelerada, que tanto arrepiá, é a menos dolorosa de todas. Estou por dicir –engade– que apenas se sente nela dor ningunha ou a dor só é instantánea, xa que a operación da causa que a induce ao momento quita o coñecemento” [30]. Mais aquel aspecto, que se ten enunciado, da salvación da alma, atópase presente, sentando que non só convén á República, senón que tamén convén, e aínda moito máis, aos mesmos delincuentes. “Comunmente dise que rarísimo é quen se condena dos que morren ás mans da Xustiza. Tódalas aparencias o proban e hai non sei cal revelación escrita que o confirma. Cal beneficio, pois, se fai en perdoa-lo criminal, quen,

morrendo na forca, de alí collerá o camiño para o Purgatorio, para pasar despois ao Ceo, e morrendo nalgún dos encontros aos que se arrisca na súa profesión, moito máis probablemente perdería a alma coa vida? Oh, cantos milleiros destes haberá no Inferno, que estarán sen acougo botando noxentas maldicións contra os xuíces que, cunha inxustificada clemencia, ocasionaron a súa eterna perdición! Cantos, con desesperación e rabia, chorarán agora o que lles valeu, non digo eu os dolorosos asilos das que chaman Igrexas frías, pero aínda as máis xustas inmunidades...” [16].

Fai unha análise histórica en canto á aplicación da pena de morte.

Ocúpase da existencia de testemuñas perxuras e mais de Escribáns infieis, para lembrar que “todas estas ilegalidades están comprendidas debaixo daquel xénero de delito que os xuriconsultos chaman “Crimen falsi”, o cal, de seu, é capital, como se pode ver no señor Matheu, “De re criminali”, controv. 38, onde, con varios textos das leis romanas e das nosas, proba que se impuxo a este culpa e se practicou regularmente nos tempos pasados o último suplicio, pero engade que despois, pouco a pouco, se foi moderando o rigor ata reduci-lo a pena arbitraria, atendendo á calidade do delito e das persoas: de xeito que non só se deixou a pena capital, senón aínda a de corta-la man ao Escribán falsario” [34]. Tamén comenta como o citado autor aproba esta moderación dando por razón da mesma que o fin das penas é cura-la República e os delinquentes, e non cura ben quen corta o pé ou a man: conseguintemente, moito menos quen quita a vida: Non recte moderetur, qui manum, vel pedem amputat. Razón estremadamente feble; se hai algunha no mundo que o sexa e que procede sobre dun falso suposto [34].

Segue a comentar o Padre Feixoo: “Que as leis na imposición das penas se propoñan por fin a curación (canto menos precautoria) da República é moi certo, pero que, do mesmo xeito, se propoñan sempre por fin a curación dos mesmos delinquentes é moi contrario á verdade pois as que impoñen a pena capital non procuran a emenda do reo, senón botalo deste mundo, xa porque non infecte a outros coa persuasión ou co exemplo, xa porque o castigo deste serve a outros de arrepío e de escarmento. En canto ao primeiro destes dous motivos dispoñen as leis na curación do corpo político, o que executa a medicina cirúrxica na curación do corpo natural, a cal, cando corta un membro gangrenado, non se propón a curación dese membro, senón impedir co seu afastamento que infecte aos demais” [16].

O Mestre, no seu comentario a Matheu, é completo, abordando plenamente tódolos aspectos da obra deste, con esa teima crítica dentro da concepción que aquel ten. “E quen non olla que se a razón do señor Matheu é boa, igualmente proba que ningún delito se pode castigar coa pena capital. Porque se non cura ben ao enfermo quen lle corta o pé ou a man, peor lle cura quen lle priva da vida –e continúa– “É, pois, constante que, aínda que as penas sexan leves, as leis non só atenden á indemnización da República, mais tamén á emenda do reo: no castigo dos delitos máis prexudiciais para a comunidade, só mira aos dous fins de alonxar do corpo político un membro que pode infectalo, e coa severidade que exerce neste escarmentar á multitude en testa allea, inspirándolle xenreira do delito polo medo á pena” [16].

O Padre Feixoo resume a súa postura: “Eu son de xenio tan compasivo como o que máis, pero cando se trata de delitos prexudiciais para a República, dirixo a compaixón principalmente aos moitos inocentes que padecen ou poden padece-lo mal, e non ao reo que o ocasiona, aínda

que tamén me doia a infelicidade deste, a miña razón confírmame a pena como necesaria. Convirei tamén que no caso da cuestión non se proceda á pena capital como se aplique tal castigo que chega para amedrentar a outros, e poñelos nun estado que sexa maior neles o temor da pena que o degoiro do interese que pode resultarlles da falsidade” [16].

Feixoo, vangarda e guieiro en tantos aspectos, racha no que se relaciona coa pena de morte. Neste concretamente fica ancorado no seu século, e, sen dúbida, pesaba nel a idea da salvación do reo, porque é aspecto que non agacha, preocupándolle dende logo a conveniencia do reo, dende un punto de vista que ten explicación na mente dun relixioso, cando aquela constitúe unha posibilidade dentro da liberdade do home.

Non se oculta que resulta estraño o seu criterio en oposición ao do seu grande amigo, o Padre Sarmiento, que se “anticipa ao italiano Beccaria ao proscribi-la pena de morte”, segundo lembra Moure Mariño [101].

O Padre Francisco Folch atópase tamén dentro dos partidarios da pena de morte. Nárranos [100] como no ano 1734 se publicou en Madrid unha Pragmática Sanción e Lei na que Felipe V resolve que, a calquera persoa que tendo dezasete anos cumpridos, dentro da Corte e nas cinco leguas do seu rastro e distrito, lle fose probado ter roubado na casa doutro, xa fose entrando nas casas ou acometéndoo nas rúas se lle debe impoñe-la pena capital, e que comenta dicindo: “logo non faltará un xuíz ao seu ministerio condenando a pena capital por un furto tan só e simple. Parece boa consecuencia que calquera lóxico debe admitir”. O Padre Folch di que é xustísima esa sanción. “Motiva o Soberano a súa resolución xustísima por canto recoñecendo, con doente experiencia, a reiteración con que se cometen na Corte e camiños pretos dela os delitos

de furtos e violencias, decatado de que igual desenfreo pode motivarse pola benignidade coa que se practicou o desposto por algunhas leis do Reino. O furto acompañado das circunstancias que a súa Maxestade expresa, non só, como entende o Mestre citado –refírese ao Padre Feixoo-, nin simple, con que se explican os xurisconsultos, sendo ao intento sinónimos os termos. Furto simple, ou só, distínguese do furto circunstanciado e cualificado. Mira o primeiro só o dano que ocasiona en catro ou máis reais, que usurpa, sen outra circunstancia agravante, ou que mude especie. O segundo atende ao furto, arroupado dunha ou moitas circunstancias: a frecuencia dos furtos que se experimenta, a dignidade do lugar no que se comete o delito, a persoa a quen se ofende, o invadir, coa determinación de vulnerar ou quita-la vida, se resiste, e outras deste xeito. Da xerarquía segunda, non da primeira, son os delitos que a súa Maxestade dispón que se paguen coa vida. A reiteración de semellante delito é moita circunstancia, a súa Corte e camiños inmediatos deben asegura-los bens temporais aos seus donos”.

Silva-Melero [98], despois de referir que Feixoo sobre a pena de morte respondía a conceptos de prevención xeral e que tiña a idea de que a morte, polo que é en si mesma, non debe ser temida e que coidaba que as execucións non producían dor física, sinala que: “Quizais esta valoración ideolóxica no aspecto penal do Padre Feixoo non se atope na liña do que el pensaba e sentía sobre tantos e tantos outros problemas como tratou de xeito maxistral, mais é conveniente poñer por diante a súa fidelidade ao tradicional que, polo demais, foi advertida reiteradamente na doutrina, xa que, como nos di Montero Díaz, o mellor e máis grande da súa obra o debe á tradición española. Sánchez Agesta, entre outros, destacou este matiz, con referencias ao pensamento político do chamado despotismo ilustrado, e é un francés, Delpy, quen dixo que

se debe moito Feixoo á Lingua Francesa, a gran dispensadora de ideas europeas, e non son raros na súa pluma os eloxios a Francia, sempre se sentiu hispánico”.

– 2 –

O Mestre non chegou a coñece-la obra de Beccaria. Coidamos que, se chegase a coñecela, sería moi doutro signo a súa actitude sobre a pena de morte.

Foi Beccaria o home que se ergue abertamente en contra da pena de morte, impondo unha humanidade incuestionable. O seu libro “Dos delitos e das penas” contén, entre outros, o capítulo 27, “Sobre a dozura das penas”, e, referíndose ao capítulo 28, “Da pena de morte”, di: “Esta inútil prodigalidade de suplicios, que endexamais conseguiu facer mellores aos homes, obrigoume a examinar se é a morte verdadeiramente útil e xusta nun goberno ben artellado. Cal dereito poden atribuírse estes para esfarela-los seus semellantes? Por certo, non o que resulta da soberanía e das leis. Son estas máis que unha suma de curtas porcións de liberdades de cada un que representan a vontade xeral como a xuntanza das particulares? Quen é aquel que quixo deixar aos outros homes a facultade de facelo morrer? Como pode dicirse que no máis curto sacrificio da liberdade de cada particular se atopa aquel da vida, o meirande entre tódolos bens? E se se fixo así este sacrificio, como concorda tal principio co outro no que se afirma que o home non é dono de matarse? Deberían selo se é que se puido dar a outro ou á sociedade enteira esta potestade. Non é, pois, a pena de morte, dereito” [94].

A obra de Beccaria, como non podía ser doutra maneira, causa un transcendental impacto no século XVIII, poñéndose na vangarda do movemento oposto á pena de morte. Novas ideas, mutacións absolutas, que conmoven á Humanidade.

Xa está aberto o camiño.

Lamentablemente non fallan opositores á teoría de Beccaria, que se contén nese maxistral libro “Dos delitos e das penas”, que constitúe un estudo completo sobre estes aspectos, abordados na época na que aínda imperaba o tradicional coas súas tebras.

A influencia en España foi enorme.

Del Val [94] dinos que a obra de Beccaria era coñecida antes de que vise a luz a tradución. No 1770, cítase no “De reorum”, de Alonso María Acevedo, avogado do Real Consello de Castela e Académico da Historia. Jovellanos parece que coñecía o libro xa antes da súa aparición en castelán. Manuel de Roda, ministro de Carlos III, pide ao Consello que se poña ao estudo a formación dun Código Criminal, sendo comisionado Manuel de Lardizábal y Uribe, quen realiza o seu traballo en desacordo con el e as bases do seu sistema son distintas. En punto á pena capital –di aquel autor– a posición de Beccaria é demasiado revolucionaria para que poida ser admitida por Lardizábal, sequera engada que non é este o primeiro en ter defendido a pena de morte fronte a Beccaria, pois, no ano 1768, Miguel de la Iglesia Castro pronunciara en Boloña unha conferencia para probar “que non é inxusto nin contrario á humanidade o impoñe-la pena de morte aos reos de delitos moi atroces, como afirmara o autor da obra titulada”*Dei delitti e delle pene*”.

– 3 –

Voltaire, no seu “Comentario sobre o libro “Dos delitos e das penas” por un avogado de provincias”, censura e arremete con toda enerxía en contra da pena de morte, no Cap. 10 “Da pena de morte”. “Obrigade aos homes a traballar –di– e faredes que sexan honrados”. “Se, en efecto, hai

– 91 –

algún caso no cal a lei permita sentenciar a morte a un acusado que non teña condenado ela mesma, atoparanse un milleiro de casos nos cales a humanidade, máis forte cá lei mesma, debe conserva-la vida dos que a lei condenou a morte”. “Téñense ollado xuíces que non gustaban de máis que facer derramar sangue, tal foi Jeffreys, en Inglaterra, tal foi en Francia un home alcumado Cortatestas. Semellantes homes non naceron para ser maxistrados, a natureza destinábaos a ser verdugos” [102].

Con violencia expón o Cap. 3, “Das penas contra os herexes”. Fai referencia a Máximo, emperador de España e da Galia, no século IV, e que foi derrotado por Teodosio e despois asasinado aos pés do seu vencedor. A Máximo os bispos españois Idacio e Itacus ou Itacio pedíronlle a testa do galego Prisciliano e de tódolos seus discípulos, obtendo que se lles dese tormento a estes, atopándose eles presentes.

En relación con isto podemos citar a Montesquieu (“De l’Esprit des lois”, lib. XII, Cap. 4), que menciona Del Val: “O mal chegou da idea de que é preciso vingala Divindade. Máis é preciso facer honra á Divindade e non vingala xamais” [94].

Canta satisfacción nos produce ler todo o que se refire a aqueles que lanzaron a bandeira contra a pena de morte no século no que constituía unha verdadeira revolución nos sentimentos e na vida! Unha idade na que os homes vivían na escuridade, na tristura infinda das árbores cando na noite non hai nin lúa nin estrelas.

– 4 –

Non á pena de morte.

Emoción fonda prodúcenos o lembrar que o Colexio de Avogados de Lugo, en sesión celebrada na data do 25 de xaneiro do ano 1970, pola

súa Xunta Xeral, adopta o acordo propoñendo que se levase a efecto o procedente estudo, para a abolición da pena de morte [103].

O primeiro Colexio de Avogados e a primeira Corporación que se ergue, con bandeira ao vento, en tal sentido.

Con agarimo, lembrámo-la exposición que contén.

Non se trata de lembra-las teorías sobre a pena de morte, nin das que sosteñen a procedencia da súa aplicación, nin das que, pola contra, pregoan a necesidade da súa abolición. Sinxelamente, trátase de situarnos no século, na época na que vivimos cos seus clamores cheos de resonancias e de ecos.

Inqueda e preocupa que España se atope entre os países que en Europa aínda conservan a pena de morte, con Francia, URSS, Polonia, Alemaña do Leste, Romanía, Iugoslavia, Checoslovaquia, Hungría, Bulgaria, Albania. Inglaterra iniciou nos seus órganos lexislativos o procedemento tendente á abolición da pena de morte, que aprobou o Parlamento despois da suspensión na que se atopaba coma ensaio.

Está por demais claro que a pena de morte non evita o crime.

Poden verse en tal sentido os estudos feitos por diversos países e a experiencia obtida coa abolición. Con esta, polo de pronto, non aumenta o crime. Non é a morte o único freo das volicións criminais.

Lembra o ditado dos Mandamentos da Lei de Deus: “Non matarás”.

Se o Tribunal –di– se atopa convencido, como ten de estalo á luz da experiencia, de que non remedia o delito coa condena a morte, debe re-levárselle de tal imperativo ferinte na súa dignidade e conciencia. Tam-

pouco se lle pode obrigar a condena-lo que lle é descoñecido, ignorado, dentro do misterio mesmo da vida.

Como se ten dito por egrexios comentaristas, a sociedade, ao soste-la pena de morte, amosa a súa impotencia para impoñe-lo illamento e tratamento dos individuos e que pretende superar esa aparente incapacidade aplicando só aquela; pero é indubidable que ao crelo así se forxa unha crenza trabucada e infundada sobre as posibilidades infindas que ten á man, e que son as que ten que ponderar por medio das solucións axeitadas.

Moitas veces –engade– a sociedade é a culpable. Esta, que non puido evitar nin preve-lo crime, erra gravemente, vai contra os imperativos do Dereito Natural se condena á morte.

Cóstanos que o Colexio de Avogados de Lugo está orgulloso de ter sido o primeiro que ergue a súa voz contra a pena de morte. Temos na nosa memoria aquel ano, no que o seu acordo naquel sentido causa un enorme impacto na nosa sociedade e nas nosas xentes. Lamentablemente recibíronse comunicacións de reproche, de censura e de protesta. Todo isto é moi triste, ferinte aos nosos sentimentos; pero a vida e o mundo son dese xeito. Non fallaron dende logo palabras ledas e agarimosas, que se conservan gravadas no corazón, porque é este o que exterioriza, ao través da palabra, os máis fondos sentimentos.

Dá moita pena lembra-los reproches, as censuras e as protestas.

Pero o cumprimento do que vén imposto na conciencia, do que constitúe imperativo no ánimo, ten a súa satisfacción. E a nosa está aí, nesa executoria, nesa exposición, na humanitaria concepción da vida e da morte.

Ninguén pode concibi-la ledicia que nos produce o ler que o noso irmán Portugal é o primeiro país do Mundo que dispuxo a abolición da pena de morte, estando consagrado así na súa Constitución.

O noso ánimo contrario á pena de morte non pode ofrecer dúbida ningunha, sen poder agachar canto doe o pensamento do Padre Feixoo sobre este tema. Non podemos crer que tivese en conta outras bases ou fundamentos distintos da salvación da alma, aspecto relixioso transcendente que non deixa de ter un valor na orde axiolóxica, sequera esqueza a liberdade do home que constitúe o fundamental da concepción sobre este mesmo.

É de xustiza traer a este plano ao noso querido Presidente e Decano, Manuel Iglesias Corral, que sostén [104] o non á pena de morte, o dereito a morre-la propia morte, ao mesmo tempo lembrámo-lo que di na súa conferencia sobre este mesmo tema [105]: “Que non se mate a Caín, pero que se conserve aos ollos dos homes coma signo de reprobación. Tal é o que expresa o Antigo Testamento”.

O agarimo, o amor, a humanidade, presentes no corazón.

Non á pena de morte.

Chegaría para desterrala pensar no sufrimento inmenso de Cristo, Deus e Home. Ten o ceo e a gloria eterna, pero sufriu coma home, dolorosamente.

Aos que propugnan que debe manterse a pena de morte, habería que lembrarilles isto, o Sufrimento de Xesús. Con isto pensa nos demais, mortais. Atópase diante de nós isto mesmo, quen ten segura a gloria eterna sofre infundamente e quen non a ten...axigántase a dor mesma.

Brutal, impropio do humano.

Xesús, na horta de Getsemaní [106], díxolles: “Anegada en tristura mortal está a miña alma”. Adiántouse un pouco e agachou a súa fronte ao chan e oraba dicindo: “Meu Pai, se é posible, alonxa de min este cáliz; pero non se faga coma eu quero senón como queres Ti”. Máis adiante, di: “O espírito, certamente, é valente, mais a carne é feble”. De novo, por segunda vez, orou dicindo: “Meu Pai, se non podes alonxar de min este cáliz sen que Eu o beba, fágase a Túa Vontade”. E foise para orar por terceira vez, repetindo de novo a mesma pregaría [107].

Velaí presentes as verbas de Cristo, condenado a morte, no deicidio.

Crueldade, sufrimento infindo en Deus e no Home.

E nos demais...

Non se pode, sen dúbida, expresa-la dor, porque excede toda concepción.

Se, aínda dese xeito, se pensa na procedencia da pena de morte, axigántase o valor negativo.

A nosa conciencia fica tranquila.

XII.-PENA DE MULTA

Feixoo censura a imposición da pena de multa, que tanta preocupación suscita na orde punitiva, canto tamén no procedemento sancionador. A multa afecta aos bens da familia. Non responde ao principio científico e humano, ao non ser pena máis que para o pobre, endexamais para o rico.

“Téñome decatado [16] de que a gravame da multa non só pesa sobre o reo, senón tamén igualmente, e aínda de máis, sobre algúns inocentes. Peca un pai de familia de poucos medios e impónselle unha multa de cen ducados. A perda desa cantidade non só a padece quen cometeu o delito, senón tamén a súa muller e os seus fillos; e estes adoitan padecela máis porque como cada un se ama máis a si mesmo ca ás súas íntimas adherencias e o delincente, coma dono da casa, dispón ao seu arbitrio dos bens da mesma, acostuma a ceibarse a si mesmo das comenencias que denantes fozaba en comida, roupa e diversións, e carga a cercén o que corresponde ao diñeiro extraído sobre dos seus domésticos. O seu gasto é o mesmo; por conta da muller e dos fillos soamente fica o aforro ou polo menos a maior parte. Non estrañes que non mire con bos ollos un xeito de castigo no cal, polo común, padece máis o inocente có culpado”.

Non obstante, parécelle xusta nalgún caso. “Cando [16] os delinquentes, por causas familiares, só gozan os seus bens nas súas propias persoas, ningunha me parece máis racional que a multa pecuniaria, no caso de que non pida pena máis forte cá gravidade da culpa. O primeiro, porque como castigo incruento, é máis tolerable cá compaixón, así dos que decretan, como dos que a miran. O segundo, porque é quitarlle armas ao vicio despojarlle dos seus diñeiros a un home mal inclinado. O terceiro, porque, se se utilizan os fondos a favor do público, logra o pobo dúas utilidades, conseguindo no castigo sobre a recta administración da xustiza algo de temporal comenencia”.

Xamais podería admitirse que a pena de multa fose substituída por cadea no caso de insolvencia ou impagamento, porque non fai falla facer esforzo ningún para evidenciar que resulta contrario a elementais principios de Xustiza. O rico, por selo, non sofre privación de liberdades; o pobre, por selo, ten que cargar con esta situación. Para o rico non é pena.

Isto é irritante e atenta contra os ditados que impoñen a Moral e a Xustiza. Como ten dito Iglesias Corral, en expresión que o explica todo: “A condena do pobre por ser pobre” [104].

É inxusto que nos tempos actuais se sigan a impoñer penas atentatorias contra a liberdade do home. A prisión ou arresto substitutivo na pena ou sanción de multa, en canto ao pobre, constitúe algo que aldraxa a idea fundamental da razón e o sentido vivo da Xustiza.

XIII.-O PERDÓN DO PRÍNCIPE

Tamén o Padre Feixoo se refire á mercé ou minoración da pena, ocupándose da graza aplicada polo Príncipe.

“Os príncipes teñen máis arbitrio nestas cousas cós seus ministros, non porque poidan perdoar polo seu antollo, pois tamén son debedores a Deus e á República, senón porque os intereses comúns son máis propios da súa consideración ca da dos xuíces particulares. Respecto do soberano, ten poder para concilia-lo perdón ou minora-la pena, non só polos servizos persoais do reo, senón tamén os dos seus íntimos achegados: os pais, a dona, os irmáns, os fillos. Así o teñen feito sempre os príncipes loables. E é unha gran política avisar con estes exemplos aos ánimos xenerosos, que non só poden merecer para si, senón tamén para os seus. É moito o emolumento que saca a República deste incentivo. Outros moitos motivos de utilidade pública poden te-los príncipes para perdoa-los delincuentes, e non é doado enumeralos todos” [16].

A aportación do Mestre é clarividente, achegando sempre a idea xusta.

Cando lemos que Beccaria, Kant e outros son inimigos da graza, conmove fondamente. O degoiro axigántase ao lembrar que a nosa admirada Concepción Arenal ten o mesmo pensamento.

O home, na vida, ten un fin transcendental. A historia non é máis que unha louvanza ao home, un canto, tal e como é, coas súas grandezas e miserias. É o home.

E, polo tanto, imponse sempre un fondo latezar humano, sobor de quen pode salvarse ou condenarse no misterioso destino da vida e da morte. Está Deus.

O home non pode impoñer ao home unha condena porque sería como condenarse a si mesmo.

Summum ius, summa iniuria.

A graza, en calquera caso, non é máis que a liberdade mesma.

Pola outra banda, o mal causado é irreparable. A súa solución non se atopa na priverza da liberdade. Quizais o indulto ou remisión da pena non é máis que a expresión da conciencia da mesma sociedade, moitas veces a única culpable por non ter evitado o delito ou a infracción.

Téñase presente que, no nome da Lei, se xulga e se condena. Non no nome de Deus.

As actividades políticas contra o Príncipe, cun sentido moral transcendente; a liberdade en canto á concepción da mente e da súa proxección por un mundo de aspiracións consideradas mellores. Motivacións económicas, sociais e políticas, impoñéndose sempre, cunha viva forza biolóxica.

A loita digna do home, pola súa liberdade, entendida deste xeito coma un himno constante á vida.

A amnistía, o indulto aos que se refiren os Códigos Universais, que o noso Dereito histórico recolle xa no “Fuero Juzgo”.

XIV.-FISIONOMÍA

O Padre Feixoo é un sutil observador e isto fai que recolla na súa obra todo canto estima relacionado coa fisionomía. Dinos [17] que esta “significa unha Arte que ensina a coñecer polos aliñamentos externos e cor do corpo as disposicións internas que serven ás operacións da alma”. Lembra a Aristóteles, referíndose a esta materia, como tamén fala de Juan Bautista Porta, autor dun groso volume de Fisionomía. Menciona tamén como San Gregorio Nacianceno, ao ver en Atenas a Juliano o Apóstata e ao considera-la súa faciana e o seu corpo, exclamou: “Oh! Canto mal se cría neste mozo para o Imperio Romano!”.

Ocúpase amplamente do que el chama: “A Arte Fisionómica”.

Son interesantes as súas citas: “O Abade Panormitano: *Rarenter in corpore deforme nobilis, formossusque animus residet*. O médico Rasis: *Cujus facies deformis, vix potest habere bonos mores*”. Do mesmo ditame son Tiraquelo e outros xurisconsultos, entre os que o célebre Xacobe Menochio chegou ao extremo de dicir que é imposible que un home feo sexa bo. *Fieri non potest, ut qui omnino deformis est bonus sit* [18]”.

En relación co tema, Feixoo adica o discurso segundo do Tomo V do seu Teatro Crítico, *Physionomia*, insistindo tamén no discurso terceiro

“Nova Arte Physionomica”, e é moi interesante o contido dos números 16, 19 e 20 do Tomo IX en correccións e adicións ao Tomo V.

Ao remata-lo capítulo hai unhas táboas sumamente curiosas, froito do sentido crítico e observador do que fai fachenda o Mestre.

Lidos os seus ensaios sobre da materia, podería ter parangón con Cesare Lombroso, quen ao pé do século e medio despois presenta a súa teoría no 1871.

Ten todo isto moito interese en relación coa Criminoloxía, ofertando un campo amplo en perspectivas para o estudoso en canto a este interesante aspecto que constitúe unha inqueda constante.

Ao tratar sobre del é forzoso lembrar que Manuel Casás Fernández [19] se ocupa disto e di: “ben sería decatarse de que as súas observacións sobre a variedade de temperamentos e da súa influencia nos actos humanos e particularmente nos que nos ofrecen meirande calidade aparecen na Antropoloxía Moderna. E esta consideración reflíctese no seu discurso sobre a Fisionomía. É realmente curioso como o seu maxisterio aparece no noso tempo en famosos antropólogos e criminalistas; pódese sinalar Tebaldi en “Fisionomía e espressione studicate nella loro nell’arte”, e nos autores citados por Ferri no seu estudo ilustrado sobre a fisionomía homicida [20]. E engade: “E resumindo: polo dito, como non estima-lo acerto co que Feixoo, igual cós outros filósofos da antigüidade e de tempos posteriores, ao dar á Natureza una notoria influencia nos actos humanos sen que isto reste ren á firmeza da súa fe? E cal é o significado dos principios fundamentais da Criminoloxía Moderna máis que a súa influencia no estudo dos delinquentes de todos estes factores proclamados polo Padre Feixoo, coincidentes coas ensinanzas da devandita ciencia?”.

Á vista do contido dos ensaios do Padre Mestre, temos que convir na cautela e prevención coas que el obra neste aspecto coma en todos. A súa experiencia, o seu espírito crítico, están sempre na primeira liña.

Non se poden soamente recoller aspectos parciais da súa exposición, como fai Gregorio Marañón na súa coñecida obra [21] sobre o Padre Feixoo “a fermosura do corpo inflúe na bondade dos espíritos” e que “hai xentes que son malas, sinxelamente porque son feas”, transcribindo a frase que se contén no Teatro Crítico, Tomo II, disc. XXXI, nota V, “a deformidade é en elas –nas persoas- causa remota da malicia”. Xa que no estudo feixoano fundamentalmente resulta sempre a cautela e a previsión. “Algúns homes [17] foron do sentir de que a fermosura e fealdade amosan o ánimo, como, pola contra, un corpo disforme infire unha alma mal acondicionada”, engadindo que “se se fala de fermosura e fealdade que consiste na proporción ou desproporción das faccións, a cor da faciana, etc., digo que esta non ten conexión algunha natural coas calidades do ánimo” e sitúa a súa doutrina no verdadeiro e propio sentir ao dicir: “Mais, por accidente, pode influír algo; en efecto, inflúe, a deformidade do corpo na do ánimo. Hai algún homes que son ruíns porque son deformes, e é neles a deformidade a causa remota ocasional da ruindade”.

Esta expresión é a que tivo en conta Marañón ao prescindir totalmente do contido global dos discursos do Mestre, como isto mesmo influíu noutros comentaristas da grande obra de Feixoo, extraordinaria sempre, e viva. Realmente, non podía facer outra cousa quen sobre da alma e do corpo sentou a teoría que deixamos analizada con anterioridade.

Pode haber nun corpo cheo de fealdade física, a expresión viva da insuperable beleza espiritual.

Non obstante, cáusanos fonda impresión cando lemos que o Catedrático da Universidade de Valencia, Don Rafael Báguena Candela dixo que o “Código xenético está a poñer de relevo a necesidade de modifica-lo Código Penal”.

Impresiónanos fondamente, cando lemos a Rof Carballo, ao comenta-la obra de Szondi, autor do libro “Caín, a forma do ruín”, ao dicir “se Lavater descifraba o enigma da psicoloxía humana pola análise das faccións, Szondi emprega o método inverso: presenta unha colección de retratos ao suxeito da experiencia e segundo os que este considera antipáticos ou simpáticos obtén a forma dos seus radicais instintos primordiais. Un día un psiquiatra de Israel mándalle un protocolo dun dos seus enfermos, sen engadir ningunha historia clínica, Szondi contesta: “Trátase dun criminal cunha insaciable teima asasina”. Ao cabo dun ano, infórmase de que, en efecto, o así diagnosticado, aínda que non matara a ninguén directamente, mandou á morte, coa súa estilográfica, a millóns de homes. Chamábase Adolf Eichmann” [22].

Todo isto deixa una lembranza moi aceda, cruel, na mente e no corazón. É arrepiante pensar no designio tráxico dalgúns homes. A teoría fica aí, presente, e suscita unha dor inmensa, terrible, que esmagamos no puño da sensación profunda, contra a mesma vida.

XV.-MEDICINA LEGAL

O Padre Feixoo era un médico extraordinario, con coñecementos moi completos e fóra do común para aquel tempo. Ren ficaba descoñecido para el.

A súa obra échese de referencias á Medicina. Arredor dos seus coñecementos médicos téñense publicados moi bos traballos, que abordan totalmente a vasta obra do Padre Mestre, dos que son autores Gregorio Marañón [21], Amalio Talenti [23] e E. Junceda Avello [24], en tempo recente, aos que se deben engadir outros e, dende logo, os que son citados nos seus libros.

Son de sinala-los seus ensaios: “Señales de muerte actual” [25], “Señales de muerte actual” [26], “Contra el abuso de acelerar más de lo que conviene los entierros” [27] e “Descubrimiento de un nuevo remedio para el recobro de los que, aún estando vivos o en los casos en que se pueda dudar si lo están, tienen todas las apariencias de muertos” [28].

Primeiramente fai un estudo dentro da historia da Medicina Legal, lembrando ao Doutor médico romano Paulo Zaquías no seu libro V das súas “Questiones Medicolegales”, Tít. II, quaest. XII; refírese tamén a Gaspar de los Reyes, quen se ocupa do tema cunha grande atención no seu “Campo Elysio”, quaest, LXXIX, onde refire innumerables casos de suxeitos que se consideraron defuntos e despois viuse que non o

estaban, tamén se ocupa do libro aparecido en París e titulado “Disertación sobre a incerteza dos sinais da morte e o abuso dos enterros precipitados”, escrito por Xacobe Benigno Vinslow, Doutor Rexente da Facultade de Medicina de París, da Academia Real de Ciencias, médico doutísimo e un dos maiores ou quizais o absolutamente meirande anatomista que hoxe ten Europa –dinos Feixoo [27].

Lembra os casos acontecidos: en Palencia, onde botaron na fosa a un enfermo e o cubriron de terra, xulgándoo morto. Aquel cabaleiro, que sufría un continuo pervixilio, ocasionado das vivas dores que lle causaba o accidente de pedra do que adoeecía, polo que os médicos lle recomendaron unha poción con cinco gramos de láudano. Tomouna ás seis da tarde e, ao pouco tempo, sobrevelle unha suspensión soporosa que lle foi aumentando ata deixalo sen coñecemento e sen movemento, de xeito que, téndoo recoñecido os médicos, ao redor das nove da noite declarárono defunto. O outro caso acontecido nunha aldea de Galicia, sobor do enterramento dun accidentado non morto. O que aconteceu na vila de Avilés, na que levaban a enterrar no Convento de San Francisco a un veciño dado por morto e que, ao pasa-lo féretro por debaixo do canal que vertía as augas da choiva, de repente restituíulle o dominio de tódalas súas potencias. O que presenciou o Padre Feixoo, que tamén era médico, respecto dun home sesaxenario do que se creu que exhalara o seu derradeiro alento e que non só se preparaba xa o necesario para os funerais, senón que tamén se tratou de abri-lo corpo xa que os seus fillos o solicitaban, mentres que os dous curas que estaban aló rifaban sobre a cal deles dous lle tocaba o enterro [27].

O Mestre fai varias advertencias para ter en conta, entre outras : esternutatorios máis fortes, fregas con estrugas bravas, fondas escarificacións e, sobor de todo, violentas ustións nas plantas dos pés; que

dúas ou tres persoas atendan con maior coidado se na faciana, brazos, mans, pés ou noutra parte calquera do corpo aparece un movemento por feble que sexa; que, ao notar calquera movemento, xesto ou ademán se lle procure animar cun pouco de viño xeneroso, e aínda pensa que sería mellor augardente ou outro licor dos máis espirituosos; que o enfermo se manteña no leito, arroupado como estaba antes e, de ningún xeito, se expoña a un ambiente frío que podería remata-lo pouco valor que quizais lle resta; que no tempo frío se suspenda o enterro por corenta e oito ou cincuenta horas, salvo no tempo de peste, pois non é razón, pola vida incerta dun, expoñe-la de moitos, mais, aínda no tempo de peste, debe velar o Maxistrado para que non se precipiten os enterros como na meirande parte dos casos, entende, acontece [27].

Tamén se ocupa dun novo remedio, un descubrimento, para salvalos que, aínda que estean vivos ou nos casos nos que se poida dubidar se o están, teñan a aparencia de mortos [28].

Trata tamén dos afogados “que son merecentes de atencións particulares, porque son moitos, e estou en xuízo de que se pode salvar unha gran parte deles” [27]. A súa observación é sempre certa.

Os seus coñecementos médicos eran tan extraordinarios que as xentes acudían ao Padre Feixoo para escoita-la súa douta voz. O seu saber era tan completo, que incluso acadaba a Antropoloxía, Anatomía, Fisioloxía, Xinecoloxía, etc.

Como nos di Amalio Talenti: “Posúe o sabio monxe uns coñecementos fisiolóxicos que non desmerecían dos propios dos médicos do seu tempo e os expón sempre en estrita relación co feito clínico correspondente; dá continuamente probas de que ten lido os textos e estudado os cadros clínicos coa suficiente atención coma para poder polemizar

cos profesionais da Medicina, e é notable o seu enfoque, moi actual, sobre as enfermidades infecciosas; as reflexións de Feixoo sobre o coitado da saúde, traducidas en normas hixiénicas precisas, son do máis digno de gabanza da súa obra” [23].

XVI.-MENORES - ARBITRIO XUDICIAL

Esta cuestión veu preocupar sempre a senlleiros penalistas e tamén é recollida e tratada polo Padre Feixoo. Non podía ser doutro xeito. Ren era descoñecido para el, presente na vida e recollendo tódalas manifestacións desta no medio social coas súas repercusións.

Era, dende logo, un pedagogo, como di Concepción S. Amor que fixo un estudo completo e fala da significación daquel na súa época e a súa influencia na posteridade [29].

Un apóstolo de adicación constante a todo. Amor, apostolado.

Lémbranos como as leis estatúen que os delincuentes menores de vinte e cinco anos non sexan castigados coa pena ordinaria mais si con outra pena máis mol ao arbitrio do xuíz [30].

Fai consideracións para afirmar “que nesta materia non se debe segui-la letra da Lei común, senón que se remitirá ao arbitrio dos xuíces, os que, despois de considera-la idade, a capacidade do delincente, a gravidade e circunstancias do delito e, moito máis ca todo, o número de veces que pecou, poderán determina-la pena que lle corresponda segundo a boa razón. Ben sei –di– que algúns xuíces, aínda que poucos, o fan así “[31].

É el mesmo que trata tamén da pena indeterminada [30] constituíndo unha viva aportación a este aspecto doutrinal que tanto vén preocupar aos penalistas.

Adiántase en séculos ao sistema tutelar de menores, coas súas peculiaridades, como corresponde ao axuizamento e castigo.

Non obstante, anotamos con dor a súa crítica de “que a idade cativa é a máis favorecida dos xuíces, nas causas criminais, do que debese ser” [30].

XVII.-DEREITO PROCESAL

- 1 -

O estudo que o Mestre fai atópase vixente en moitos dos seus aspectos. Téñase presente que data do século XVIII, sendo admirable o axuizamento e a ponderación ao senta-las regras que deben informa-lo procedemento.

O dereito procesal ficaba disperso nunha chea de normas e regras contraditorias e con lagoas que permitiron corruptelas e vicios no procedemento, e non chegou a evitalos o Código das Sete Partidas do rei Sabio e os corpos legislativos posteriores. Cando o Padre Feixoo adica unha boa parte da súa inmensa obra a senta-lo aliñamento das normas de procedemento, débese, sen dúbida, á alarmante situación que viña ollando, non esquecéndoselle ren merecente da súa censura e reproche.

O aliñamento que o Padre Feixoo senta na súa obra non é unha fría exposición, senón que, como en todo o seu, o razoa e o fundamenta, explicando as conveniencias do sistema que propón e as súas motivacións. Ten a grandeza do procesalista extraordinario, coñecedor pleno do que deben conte-las normas de axuizar.

Sobre do Dereito Procesal en España, antes e no tempo de Feixoo podemos citar a Prieto Castro [156], quen despois de expoñer datos

e antecedentes, contendo principios opostos, di: “Os usos ruíns e vicios procesais multiplicábanse fomentados por esta variedade anárquica, producindo unha Xustiza que máis ben era unha negación dela, aldraxada xa dende antigo na literatura por difícil, lentísima e custosa, amparadora de vicios curialescos e de toda sorte de chicanas. O rei don Felipe II verificou un intento reformador na súa “Nova Recompilación”(1567), mais non tivo éxito, por ser unha obra insuficiente, chea de lagoas e de antinomías, que esixiu constantemente de complementos e de Autos acordados aclaratorios que teimaban en dar aos litigantes unha mínima seguridade.”

Macanaz ergueu a voz “[6], propoñendo ao Consello que debía xunta-las leis nun só código e fixa-lo tempo para o curso de axuizamento :un bo código e un tempo fixo para a instrución e as sentenzas.

As normas que senta o Padre Mestre teñen perfecta actualidade. Ramón F. y Fernández Mosquera [157] di que “se sitúan na liña dunha insospeitada modernidade” e “que as firmaría calquera xurista contemporáneo.”

Imos velo na exposición que segue.

Pero interesa deixar sentado que combate abertamente aos Escolásticos, referindo como fundamental o principio de que ninguén debe ser condenado sen ser escoitado, informante do dereito universal. “A máxima de que ninguén pode condenar sen escoitalo é xeneralísima. Mais os escolásticos dos que falo non só fulminan a sentenza sen escoita-lo reo, senón que, aínda máis, sen ter noticia ningunha do corpo do delito. Nin escoitaron testemuñas, nin ollaron os autos, nin aínda admiten que alguén defenda os que en rebeldía tratan como delincuentes, porque logo na sen-

tenza envolven ao avogado como reo. Pode haber máis violenta e tiránica transgresión de todo o que é xustiza e equidade?”.

– 2 –

Brevidade do procedemento.

Recolle canto se postula na actualidade polos procesalistas. “Con arrepió vexo os danos que causan estas dilacións, das cales, polos gastos que ocasionan, adoita seguirse o ficar ambos colitigantes amolados, o vencido vencido, e o vencedor perdido”. “En tódalas obrigacións nas que non se sinala día, débemo-lo día presente. Tódalas resolucións dos Tribunais son comprendidas baixo esta regra, en tendo a instrución necesaria para proferilas, nin sequera un día podemos en conciencia detelas e a instrución mesma débese acelerar coa maior brevidade posible.”

Pero prevén as situacións que deben excluírse en ben da administración de xustiza. “Hai dous rompentes que se deben rexeitar: o un, que por darlles unha excesiva brevidade ás causas, non sexan ben examinadas; o outro, que, por proceder con moita lentitude nelas, se sigan outros inconvenientes, que son moitos e moi graves.” [34]

Trata tamén dos excesivos gastos e “do moito que perde o público pola detención dos litigantes nos lugares onde se atopan as Audiencias. Deixa o labrego o cultivo da súa terra; o artesán o traballo do seu oficio; o mercador o manexo da tenda; aquel unha viaxe precisa; o outro a asistencia á dona enferma, e todos o coidado da súa casa. Todo isto xunto fai un cumio de danos moi lamentable”. Outro inconveniente son “os moitos individuos que fai inútiles á República o destino aos oficios do manexo de Preitos, Avogados, Procuradores, Escribáns, Axentes e outros. Todos eles-di-terían moito menos que facer se os xuízos fosen máis compendiosos e breves ; e, tendo menos que facer, necesariamente

haberíanse de reducir a menor número: porque, dividida entre moitos a ocupación para a que chegan poucos, proporcionalmente acadaría cada un moito máis curto emolumento, e tan curto que, non chegando para a súa subsistencia, sería forzoso que unha meirande parte procurase a mesma noutro ministerio”. “España perde nos seus Tribunais máis de cen milleiros de homes”. [34]

A axilización, a celeridade, constante no seu criterio.....“o moito que se pretende necesario para aclarar-la verdade, con frecuencia serve para escurecela. Vese un preito. Alegan os avogados, presentando aos xuíces as razóns que hai por unha e por outra parte. E que sucede moitas veces? Deixa-lo negocio nese estado e non pronunciar sentenza ata moito tempo despois.” [34]

Feixoo sente tal inqueda pola celeridade que chega a dicir :”Mais para acadalo importante fin de abreviar-los preitos pretendo que a severidade dos xuíces se cinga ás testemuñas falsas e aos Escribáns infieis. Convén que se estenda tamén a tódolos demais que, dalgún xeito, poden contribuír a escurece-las causas, a multiplicar inxustamente os litixios, a alongalos maliciosamente; isto é, aos Avogados, Procuradores, Receptores e aínda ás mesmas partes. Por que non vai ter un castigo o Avogado que no seu alegato altera o feito ou cita un texto que non hai? O mesmo cando se fai polo Procurador da parte. Por que non vai ter tamén o seu o Receptor que gasta vinte días na comisión que puidese absolver en seis ou oito?. [34]

E dirixíndose ao Xuíz: “Nós atopámonos coa obriga de dá-lo máis breve expediente que poidamos ás causas. A quen despachamos con toda prontitude posible non lle facemos graza;a quen non, facémolle inxustiza”. [16]

Práctica da proba.

O Padre Feixoo fíxase de xeito especial na das testemuñas, comentando “a regra común dos Tribunais de Xustiza, onde dous ou tres fan plena probanza, xa porque estes depoñen baixo xuramento...., xa porque aquela regra se estableceu, non porque non se xulgase exposta a moitos erros, senón porque semellaba o expediente máis cómodo para o remate das causas e para non deixa-la sentenza pendente do mero arbitrio dos xuíces”. “Así sucede –engade– non poucas veces que os xuíces senten no foro interno que a información feita, non só por dúas ou tres, senón aínda por oito ou dez testemuñas é falsa; con todo fan a sentenza a imaxe dela. E moitas veces sucede que cren no que depón unha soa testemuña, sen que isto, para sentenciar no foro externo, teña forza ningunha.... cando as testemuñas son moitas téñese que usar da regra matemática xa expresada, facendo colección da calidade e número delas e sopesándoo todo. Pode existir que dúas testemuñas non vallan por unha mediana, e pode existir que dúas vallan por seis. Se na calidade non hai diferenza, é claro que a súa autoridade medra en proporción a que o número medra tamén”. [158]

O Padre Feixoo vén recolle-la vella máxima do dereito procesal “testis unus, testis nullus” e que a proba testemuñal non se conta, senón que se pesa. É materia sobre da cal se ten escrito moitísimo, e non cabe máis solución nin regra que a de que sexa ponderada polo Xuíz conforme ás normas da crítica sa da liberdade intelectual.

XVIII.-PROCESO PENAL

O Padre Feixoo adica singular atención a esta especie de proceso, como corresponde, porque realmente se relaciona coa liberdade fundamental do home e a súa honra.

Preocúpalle maiormente o que se poida condena-lo inocente e débese impoñe-lo máximo coidado para evitalo, sen prexuízo da axiliación ou brevidade necesaria en todo proceso. “Xa se ve que se debe proceder con moito tento nas causas criminais por non incidir no grandísimo inconveniente de que sexan castigados coma reos os inocentes, mais non é proceder con tento estar sen facer ren e ter esquecidos aos que se atopan na cadea coma se estivesen nun sepulcro” [16].

Trata reiteradamente da necesidade do rápido castigo e do prexuízo da demora, así como da necesidade de practica-la proba de testemuñas o máis axiña posible e di que non ten sentido que se tarde máis de dous anos cando chegan dous meses se se reciben probas próximas [32]. “A dilación das causas criminais é motivo de indemnidade dos delinquentes” [16]. “Porque canto máis se detén o proceso tanto máis tempo se lles dá para creba-la cadea e fuxir da prisión” [16].

Isto inqueda moito ao Mestre o que engade: “E o peor é que, como o caso de rachamento da cadea ocorre moitas veces, este medo preocupa anticipadamente aos ánimos, de xeito que poucos hai que se atrevan a

depoñer coma testemuñas, contra delincuentes industriais e ousados, aínda cando se atopan sepultados nunha cela, de temor de que, ao fuxir algún día, tomen vinganza da deposición” [16].

A posibilidade de fuga constitúe unha inqueda do Padre Feixoo que atribúe “especialmente en orde á fastidiosísima preguiza dos procesos. Os rachamentos e fugas das cadeas repítense porque se lles dá aos delincuentes tempo para discorre-lo como e o porqué ;nun longo espazo de tempo é natural que se lles presente algunha ocasión favorable”. “Os Xuíces descúlpense, xa con termos legais, en que non poden dispensar, xa imputando as demoras aos Avogados, Procuradores e Escribáns” [33].

Insiste sempre na brevidade, na evitación da demora, sequera leve aparelada “moito tento” para impedir que o inocente sexa castigado, aínda que sostén tamén que “por demora quedan sen castigo moitos delitos ou o castigo é moi inferior á culpa”. “Recén cometido un crime de especial fealdade, os Xuíces alporízanse, o público ofendido berra, a parte ofendida conmove o Ceo e a Terra. Mais todo este ardor vai amornecendo cando se vai dilatando ... Aténdense polos Xuíces máis os textos que promoven a clemencia cós que persuaden á Xustiza”[34]. “Recén cometido un delito, tódolos ánimos se atopan alporizados co arrepió do insulto. Aínda os máis indulxentes claman pola pena. O Fiscal esmoxica os celosos ardores do seu oficio. Os Xuíces non respiran máis que severidade. Toda esta fogaxe se vai mitigando co tempo pouco a pouco. Así como se vai alonxando da ollada o delito e ficando atrás na serie do tempo, así vai facendo menos impresión no ánimo; xa se atopan desculpas ao feito máis arrepiante, xa mesturan apotegmas a piedade cos teoremas da Xustiza” [16].

Analiza o Mestre a situación que se suscita cando non existe parte que reclame: “Sempre admirei a benignidade coa que, ás veces, se trata aos criminais nas causas onde non hai parte que demande. A cesión da parte comunmente valórase en máis da metade da absolución do reo. Do que non se decatan é de que hai sempre parte que pide e, o que é aínda máis, sempre hai parte que manda: a República pide. Esta é acreedora de que se castiguen os delitos, porque a impunidade das maldades multiplica os ruíns... A utilidade pública é o norte onde se debe de encamiñar sempre a vara da Xustiza” [16].

Non fai máis que recolle-la teoría moderna do delito público na súa proxección social.

A sociedade fica presente coma interesada, haxa ou non parte que acuse.

A súa inquietude e inquedanza en tódolos aspectos foi insuperable.

Tivo sempre fe no Maxistrado, no Xuíz, funcionario dilecto do Padre Feixoo, tendo chegado a propoñer que se faga confiar nel no que se sustentan os individuos do pobo [30], [35].

XIX.-AS TESTEMUÑAS FALSAS – A MENTIRA

O Padre Feixoo atácaas con dureza, sendo implacable con elas e considera necesario que se lles impoña severo castigo, sen clemencia ningunha.

Destaca as palabras de Deus a Moisés que se conteñen no capítulo nono do Deuteronomio, referíndose á testemuña falsa: “Non misereberis eius”, dille. “Non, Moisés, non te entenrezas, non teñas compaixón, non teñas misericordia con el ”. “Coa testemuña falsaria todo ten que ser rigor, ren de clemencia. “Non misereberis eius ”.” “O mesmo que da testemuña falsa digo a proporción de tódolos demais que enganan ou procuran trabucar aos xuíces no coñecemento das causas”. “Entre os indios orientais, segundo Estrabón, cortábanselle-los pés e as mans. Entre os licios, dinos Heráclides, confiscábanlles tódolos bens e vendíanos coma escravos. Os písidas, conta Alexandre de Alexandre, botábanos dende unha alta pena. Na historia helvética lese que o Maxistrado de Berna fixo morrer, fervidas en aceite, a dúas testemuñas que falsariamente depuxeron deberlle unha cantidade grande de diñeiro un cidadán a outro” [16].

O Padre Feixoo di que ningunha desas penas lle arrepía por contemplar canto necesario é, nesta materia, o rigor. “Pero a máis xusta e razoable ao fin, como ditada por boca divina, foi a do Talión que esta-

bleceu Deus no pobo de Israel. Esta mesma recomendan varios textos de Dereito Civil. En España tivo tamén o seu uso polas Leis de Toro. Mais, ultimamente, por non axeitarse a tódolos casos, o Señor Felipe II, deixándoa en vigor para as causas de sentenxa capital, nas que a testemuña debe sempre castigarse coa mesma pena correspondente ao delito que falsariamente asevera, constituíu para tódolos demais casos a pena da vergonza pública e galeras perpetuas” [16].

Non lle estraña ao Mestre que existan moitas testemuñas falsas, vendo a benignidade que se practica con elas. “Non sei se na prolixa carreira da miña idade as vin aplicar algunha vez. O que sucede comunmente é que, ao tempo de votar, entre intempestivamente a piedade na Sala e, contemplando a esta serenísima señora, en vez de vergonza pública e galeras perpetuas, decrétase unha multa pecuniaria” [16].

Insiste en que deben de ser castigados con severidade tódolos que maliciosamente contribúan a escurece-la verdade do feito sobre o que se litiga. “A benignidade –di– coa que nesta materia proceden os Tribunais é moi prexudicial. En cantos anos que levo vivido neste país –engade– foron moitísimos os casos que vin de testemuñas perxuras e de Escribáns infieis, pero endexamais por iso vin condenar a azoutes nin a galeras a ninguén” [34].

O Mestre non cansa de doerse da impunidade da mentira, ocupándose das mentiras xudiciais “nas que consiste toda a detención dos preitos e a meirande parte dos seus gastos”, reiterando que “o que detén os litixios non é a necesidade de procura-lo dereito nos Códigos, senón a de inquiri-lo feito nas testemuñas... Así os xuíces terían moito máis tempo para estudar e vivirían máis descansados: evitaríanse todos ou

case tódolos preitos que teñen o seu fundamento en relacións sinistras” [108].

Feixoo sofre moito, impresionado pola impunidade da mentira, e sostén que “o xeito de dar paso seguro á Xustiza é desenguedella-lo camiño da verdade, e, para isto non hai outro arbitrio que o de castigar con severidade a mentira” [16].

O seu berro é continuo, constituíndo a verdade do designio fundamental das manifestacións humanas, como resulta de ponderar toda a súa inmensa obra, que non é máis que iso: Proclama-la verdade nunha crítica severa e rigorosa e obxectiva. “O erro práctico que hai nesta materia é que a mentira non se castiga, nin as leis prescriben pena para os mentireiros. Que non haxa freo ningún que reprima a propensión que teñen os homes a mentirse os uns aos outros! Que minta cada un canto queira, sen que isto lle custe ren!”. E engade: “Para dar-me a entender, ollémo-las incomodidades que nos ten ocasionado a desconfianza que temos en se é verdade ou mentira o que nos din, desconfianza comunmente precisa e prudentemente fundada na frecuencia coa que se mente” [109].

A súa aspiración é a verdade e loita por ela. A verdade ante todo, xa que ela abre o camiño da vida.

XX.-DEREITO INTERNACIONAL

España ten unha rica tradición en Dereito Internacional, podendo dicirse que, en realidade, é a súa iniciadora, a súa fundadora, a que, a pesar de domina-lo mundo coa súa ocupación, pode presentar autores que constitúen o abrente das relacións internacionais.

Veñen á nosa mente as figuras de Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Francisco Suárez, Fernando Vázquez de Menchaca e moitísimos máis.

O Padre Feixoo non senta unha definición nin unha proxección do dereito internacional, aínda que coñece e invoca na súa importante obra o Dereito de xentes.

A virtude da Xustiza atópase sempre presente na obra de Feixoo. Inquedanza constante no Mestre, no conquistador, no heroe; só se é cinguindo os seus designios á conquista xusta.

A obra de Feixoo é sempre un canto á liberdade do home.

Non atopa nos homes o amor á patria tan gabado nos libros, nuns non olla ningún afecto pola patria e noutros só ve un afecto delincuente, que con voz vulgarizada se ten chamado paixón nacional. “Que campaña se ve bañada en sangue, a cuxos cadáveres non puxese a posteridade unha honrosa inscrición xeral de que perderon a vida pola Patria?

Mais, se estudámo-las cousas por dentro, atoparemos que o mundo vive moi trabucado no concepto que fai que teña tantos e tan finos devotos esta deidade imaxinaria. Entre os particulares alístanse polo estipendio e polo despoxo, outros por mellorar de fortuna gañando algunha honra nova na milicia e os máis por obediencia e temor ao Príncipe ou ao Caudillo. Ao que manda as armas ínstao e móveo o seu interese e a súa gloria” [110].

O Mestre non pode ser máis duro co conquistador, para o que verte unha censura e un reproche insuperables, nunha expresión humana francamente admirable. “Que é un conquistador senón un azoute que a ira divina envía aos pobos, unha peste animada do seu reino e dos estraños, un astro ruín que só inflixe mortes, roubos, desolacións, incendios,... Un cometa que igualmente ameaza ás chozas que aos pazos: en fin un home inimigo de tódolos homes, pois a todos quixese quita-la liberdade... Non nego que o valor, a pericia militar e outras prendas precisas nos conquistadores son por si mesmas apreciáveis, pero, concretadas no uso tiránico, constitúen aos homes cheos de xenreira. Non houbo xamais ruín ningún que fose egrexio, que fose dotado de grandes calidades da alma e corpo... Se eu me puxese a escribir un catálogo dos ladróns famosos que houbo neste mundo, no primeiro lugar colocaría a Alexandre Magno e a Xulio César”. “Os príncipes conquistadores tan ruíns son para todos que nin aínda para si mesmos son bos. Descártense do número de heroes eses coroados tigres que chaman príncipes conquistadores para poñelos no dos delincuentes” [77].

Atópase convencido de que é inevitable a teima de conquista e que esta constitúe un fenómeno natural nas realizacións humanas. Rexeita a conquista, pero sabe que, por moito que sexa o seu esforzo, non a pode

evitar porque está escrita no corazón humano, presentándose o home coa súa natural agresividade.

Por iso cando trata do paralelo de Carlos XII, Rei de Suecia, con Alexandre Magno, diríxese ao Príncipe, ao que da sensatos e sabios consellos: “Non falamos de tódalas virtudes posuídas en grao sublime, pero tampouco dun heroísmo tan imperfecto que se reduza a unha soa virtude sexa a que fose. Dirase con verdade, poño por caso, que un home de sumo valor, ten un valor heroico, mais non por iso se poderá chamar absolutamente heroe. As virtudes militares, valor, pericia e prudencia, colocadas en grao eminente, son as que fan medra-la reputación de heroes, na común aceptación. O valor, por si só, non chega; antes, desasistido dunha sabia conduta, xa non será valor senón temeridade e audacia. Pero aínda estas virtudes, sen a compañía doutras, constituirán un heroísmo moi cativo” [111].

Ao Padre Feixoo dóelle o heroe, o conquistador. Non quixera que existise porque fundamentalmente existe o principio perenne do home co seu contido, coas súas proxeccións infundas. Morte, incendio, violacións, dor, bágoas, erguéndose sempre na arrepiante desfeita da guerra. O home brutal contra o home, nesa agresividade inevitable.

Diríxese ao heroe, ao conquistador, quere influír nel, coa súa lección de humanidade, como debe ser. “Non pido que o heroe sexa un santo, pois non dá o mundo este significado a aquela voz, pero que sexa clemente, liberal e observante da súa palabra. A crueldade, a cobiza e a perfidia afean de tal xeito a un conquistador que fan minguante todo o resplandor que adquire nas súas conquistas...A virtude da Xustiza é a máis difícil do conquistador, mais non imposible, pois pode exercela respecto dos seus, máis aínda respecto dos estraños, cinguindo os seus designios a conquistas xustas. E, se se mira ben, tódalas virtudes no-

meadas levan a que o valor acade os seus fins, porque o bo exemplo nas tropas gaña a afección de propios e estraños” [111].

Sempre a virtude da Xustiza.

Atópase presente o Dereito Internacional.

O Mestre non pode agacha-lo seu rexeitamento da obra de Maquiavelo e toda a súa obra é un ataque a este, da súa obra “Il Principe”. Di que só ensina unha política tiránica...invadir con man armada os estados dun Príncipe ou República lindantes. A lectura da obra pode facer tiranos a algúns que non o serían sen a súa lectura.

O Padre Feixoo é sempre admirablemente enérxico, forte.

XXI.-SOBRE AS CUSTAS - ABUNDANCIA DE LITIXIOS

Non se pode esquecer-la corrente doutrinal que sostén que debe aplicarse a imposición de custas atendendo ao vencemento obxectivo.

Non obstante, ao noso xuízo constitúe un erro transcendental, porque non podemos esquecer que o dereito non é unha ciencia exacta, como o proban as revogacións da sentenza e estimación dos recursos de casación. A realidade é esta, así, como se expón.

Non é unha ciencia exacta.

Se se propugna a aplicación de imposición de custas dentro do vencemento obxectivo, a Xustiza racha, porque chegaría con ter presente que ante ese temor non se chegue a practica-la litis, e, se se tiña o dereito, unha situación xurídica, non puido aquela resolver nin intervir. Mal para a Xustiza, en que, podendo facela valer, non o fai, na dúbida, por medo á imposición das custas.

Cando se fala disto, non queda máis que atender ao principio de temeridade na presentación da litis. É o único racional e xusto, respondendo ao noso dereito histórico.

Ao Padre Feixoo preocúpalle a abundancia de litixios e, sen dúbida, é inxusto cos Avogados, porque estes non presentan xamais, en ningún caso, unha demanda sen fundamentación xurídica. O tema poderá ser dis-

cutible, dubidoso, pero aquel non se bota, nin bota a ninguén a ningunha aventura. Como se deixa dito, o dereito non é unha ciencia exacta.

Poucos erros pode ter Feixoo, pero dende logo é este un deles, cando di que “na multiplicación dos litixios todos cooperan ou poden cooperar: a parte, presentando unha demanda inxusta, e o avogado e procurador protexéndoa . Nesta cuestión regularmente é o máis delincente, e aínda moitas veces o único reo, o avogado, coma quen ten que saber se a pretensión da parte ten algo de probabilidade ou carece dela. Aos litigantes de mala fe xa se os castiga cargándolles tódalas custas, pero é pena, por unha banda, moi leve respecto da gravidade da culpa e, pola outra, insuficiente para escarmentar tantos tramposos como hai”, engadindo que “se en tódalas culpas xudiciais se practicase unha proporcionada severidade cos reos tería que haber menos litixios: os inevitables expediríanse máis brevemente e nas sentenzas habería máis seguridade de acerto. Como o medo do castigo faga que todos traten a verdade, esta chegará “inofenso pede” en breve tempo aos Tribunais, que é canto se necesita para que o público logre o supremo beneficio e os xuíces exerzan o seu ministerio con menos traballo” [34].

Comprenderase que non se pode falar de máis sanción que a imposición de custas. Máis aló é imposible ir. As custas só deben impoñerse no suposto da temeridade e mala fe evidentes. A situación xurídica, a maioría das veces, é discutible, chegando para iso lembra-lo silencio e a escuridade da Lei.

O dereito non é máis que un punto de vista sobre a Xustiza.

Só cando existe temeridade ou mala fe, cando a ollos vistos a situación presentada é contraria aos ditados legais, sen discusión, sen dúbida, sen problemática, poden impoñerse as custas.

XXII.-CRÍTICA SOBRE CAUSAS CÉLEBRES

- 1 -

Dicimos que Feixoo sería un magnífico avogado. A súa sagacidade era extraordinaria en tódolos aspectos. Ren houbo alleo ao seu coñecemento que era pleno e total, dominando tódalas materias, as ciencias divinas e humanas.

Ao referirse ás causas célebres fai un estudo perfecto e rematado, insuperable. Fica aquí o procedemento, o ditado legal, a forma, o fondo.

Todo, en fin, para proclamar erros.

- 2 -

A causa dos Templarios

Nárranos como, en Salamanca, “se examinou o caso con gran madurez. En Salamanca xuntouse para este efecto un Concilio composto do Arcebispo de Santiago e dos Bispos de Lisboa, da Garda, de Zamora, de Ávila, de Cidade Rodrigo, de Plasencia, de Astorga, de Mondoñedo, de Tui e de Lugo, e que, despois de ben mirada a causa, todos aqueles monseñores unanimemente declararon inocentes aos Templarios, “De vinctis, atque supplicibus questione habita, causaque cognita, pro eorum innocentia pronuntiamos communi Patrum sufragio” [112].

Ao referirse a Francia discorre sobre o tema da influencia do poder político en relación co caso que se axuíza. “Aínda que en tódolos Reinos da Cristiandade procedeuse a seria inquisición sobre os delitos dos Templarios; en ningún caso, a excepción de Francia, foi levado Templario ningún a suplicio: proba ao parecer clara de que o apaixonado influxo do Rei Felipe era o que os facía delincuentes. Onde non chegaba o dominio do Rei de Francia non pareceron Templarios apóstatas da Fe, sendo así que nos procesos feitos en Francia se pretendía que o crime de apostasía era común a todos coma unha condición sine qua non para recibilo hábito. “É verdade –engade– que os delitos dos Templarios se probaron con moitas testemuñas e que gran número dos mesmos Templarios confesaron, pero, atendidas as circunstancias, unha cousa e outra proban pouco. En canto ao primeiro, quen non se decata de que, por inocentes que fosen os Templarios, interesándose o Rei de Francia en facelos delincuentes, non deixaría de haber testemuñas? As historias atópanse cheas de casos semellantes. Sempre que algún Príncipe, por mala vontade súa, quixo que, observando forma xudicial, se castigase, coma delinciente, algún vasalo inocente, tivo testemuñas abondosas para cantos delitos quixo imputarlle. Son casos estes que, a cada páxina, como dixer, se atopan nas Historias” [112].

– 3 –

A causa de Ana Bolena

O Mestre di que fala coma avogado dos reos, non coma xuíz, e sostén que pode fundarse dúbida prudente sobre se a sentenza dada contra Ana Bolena e os seus cómplices foi xusta. “O primeiro, porque dos seis acusados só un confesou o delito, e este un era o que menos podía facer pola súa calidade inferior. O segundo, porque non houbo confrontación

deste coa Raiña como pedía a xustiza, especialmente en tan grave caso. O terceiro, porque nos autores, que ollei e lin, houbo acusadores, mais non houbo testemuñas. O cuarto, aínda que houbera testemuñas contra Ana Bolena, estando declarada a paixón do Rei pola Seymour, merecían cara ao mundo pouca fe. A que Príncipe inxusto lle faltaron xamais nin acusadores nin testemuñas para cantas violencias quixo executar? Cheas atópanse as Historias de tales casos. E moito menos ca outros moitos lle faltarían a Henrique polo seu particular carácter, home de quen se poderían teme-las máis funestas ideas, non servindo cegamente aos seus desexos, e agardar meirandes fortunas, adulando vilmente as súas paixóns, experimentando quizais esta alternativa uns mesmos suxeitos, segundo seguían ou desaprobaban os seus antollos, coma se viu en Thomas Cromwell e no Cardeal Wolfey” [113].

– 4 –

A causa de Savonarola

Aquí senta que de dereito se debe presumi-la equidade dos xuíces que o condenaron, aínda que non propón isto coma certo ou infalible: “Quorum equitas iure presumi debet, sed non proponi, aut predicari velut irrefragabilis aut infallibilis”. Dende logo –di– conténtome con esta decisión, pois eu xamais pretendín que fose infalible a xustiza daquela sentenza. Foron homes os que testemuñaron a culpa, foron homes os que decretaron a pena. Por conseguinte, non incapaces nin os uns nin os outros do erro ou dolo. En toda sentenza, contra calquera delincuente, hai esta absoluta fiabilidade, pero isto non obsta a que tódalas que se pronuncian, observando as solemnidades esenciais do dereito, sexan acredoras a un positivo, prudente e racional asentimento se contra a xustiza dela non hai, pola outra banda, argumentos concluíntes” [114].

XXIII.–SOBRE A MULLER

Adiantado no tempo é, sen dúbida, o Padre Feixoo.

Cando pensamos que a muller adquire verdadeiro dereito político despois da última Guerra Mundial, non podemos por menos de destacar a singular postura de Feixoo, presentándose coma feminista.

As nosas Pardo Bazán [115], Concepción Arenal [38] e Victoria Armesto [116] escribiron páxinas fermosísimas lembrando a Feixoo, dicindo a última que “pertencía, sen dúbida, a ese tipo sedutor de galegos aos que un se achega con gusto e se alonxa con pena”. Tamén Concepción S. Amor [29], Carmen Martín Gaité [92] e María Ángeles Galindo [117] se ocuparon do Mestre, pregoando a súa admiración e agarimo.

Referíndose á muller, Feixoo di: “é este o sexo brando, doce e compasivo?” [118].

Non importa que Alfonso Junco [119] nos diga que tivo a muller, na católica Idade Media, intervención intensa, ceibe e múltiple nas cuestións cívicas, porque, como el mesmo recoñece, nos séculos seguintes a súa intervención foi facéndose máis restrinxida, menos frecuente, e o que é indubidable é que a Revolución Francesa, desoíndo a voz illada de Condorcet, que pide algúns dereitos políticos para a muller, os nega en redondo, coa protesta alporizada por boca de Chaumette contra as inquiredanzas feministas dunha Olimpia de Gouges ou unha Rosa

Lacombe, e se suprimen, por acordo da Convención, tódolos clubs e sociedades de mulleres.

Feixoo senta a igualdade do home e da muller.

Di que”son indignos de admitirse á disputa os que asintan que ao máis que pode subila capacidade da muller é a gobernar un galiñeiro, tal aquel prelado, citado por don Francisco Manuel na súa “Carta e guía de casados”, que dicía que a muller que máis sabe, sabe poñer en orde unha arca de roupa branca” [120]. Engade que “é notoriedade de feito que houbo mulleres que souberon gobernar e ordenar comunidades relixiosas, e aínda mulleres que souberon gobernar e ordenar Repúblicas enteiras “. “Entre os drusos, pobos da Palestina, son as mulleres as únicas depositarias das letras, pois case todas saben ler e escribir, e, en fin, o pouco ou o moito que hai de literatura nesta xente atópase arquivado nos entendementos das mulleres, e agachado de todo aos homes, que só se adican á agricultura, á guerra e á negociación” [120]. “O meu voto, pois –conclúe–, é que non hai desigualdade nas capacidades dun e doutro sexo” [120].

E no Tomo II, Carta V, como tamén na “Ilustración Apoloxética”, Discurso XVI, páx. 63, vén reitera-la igualdade do home e da muller.

Isto é, a idea actual que se vén impoñendo universalmente, estando recollida como principio na Declaración dos Dereitos Humanos do 10 de decembro de 1948.

Feixoo xa o proclamara no século XVIII.

XXIV.-SUICIDIO

O home ten o dereito e o deber de vivir, pertencendo á comunidade á que se atopa vencellado, dende logo, á súa familia. Cosentini [85] lémbra-nos como Aristóteles ‘testemuña que en Grecia os cadáveres dos suicidas fican insepultos, porque, quitándose a vida, renegaron da patria’.

Antigamente a lexislación era moi dura respecto do suicida, sendo Roma excepción pois, “obedecendo aos principios da filosofía dos estoicos considerábase o suicidio coma un acto de valor e ata de virtude cando tiña por causa a exacerbación das paixóns, o desgusto da vida ou o termo de certas enfermidades e aos suicidas non se lles inflixía nestes casos ningunha pena”. “Nas nosas leis recompiladas ordenouse que todo home ou muller que se dera morte a si mesmo perdese tódolos seus bens, que se declaraban para a Cámara, non tendo o suicida herdeiros descendentes” [121].

O coñecemento da vida e da morte é constante na obra do sabio Feixoo. Fronte ao rigorismo do mandato canónico érguese a súa ponderación acertada nunha visión realista como toda a súa.

É rarísimo o caso no que se debe nega-la honra de ser sepultado eclesiasticamente ao que a si mesmo se quitou a vida, dinos Feixoo. “Que aínda sendo certo que el mesmo se quitou a vida, se hai dúbida de se o fixo deliberadamente, tamén debe ser sepultado. A razón é porque

isto é dubidar de se a acción foi ou non pecaminosa, e, non constando que a acción fose formalmente culpable, non se lle pode aplica-lo castigo. De aquí vén que se fose achado colgado dunha árbore un home descoñecido, aínda coa certeza de que se colgara a si mesmo, debería sepultarse en lugar sagrado pola dúbida de se era tolo ou gozaba do uso da razón”, e “aínda que o suxeito fose coñecido, se algún tempo antes de quitarse a vida se lle observou irregularmente pensativo e morriñoso, débese executa-la mesma presunción ben fundada de que, agravándose a morriña, veu rematar, como sucede moitas veces, en vulgar demencia” [30].

Máis adiante recolle o caso dun home, non só coñecido, senón un co que conversamos decotío e no que xamais temos observado vestixio ningún de tolemia nin de disposición para ela. “É claro –di– que só puido consistir en que mudou o espírito a diferente disposición, calquera que penetre ben no significado dos termos, verá que non é outra cousa que un enteiro trastorno da razón, unha verdadeira arroutada de demencia” [30].

O seu pensamento é actual, constituíndo un maxistral estudo sobre o problema, como coñecedor indiscutible da psique e corpo do home, dentro da misterio da vida.

XXV.–SOBRE O DUELO

Baixo a aparencia do honor atópase a realidade dun homicidio, como non pode poñerse en dúbida.

Mariano Marfil [121] lémbraunos como o Dereito Natural prohibe o duelo e sinala que di Rousseau que a admisión do duelo como lícito suporía que o home deixase de ser ruín ou calumniador, e se convertise nun home digno e de honor dende o intre no que puidese matar, e que a mentira podería trocarse en verdade, o duelo lexitimarse e a traizón ficar xustificada dende o instante no que fose combatida coa espada na man. “Moitos dos foros municipais deron cabida ao duelo como medio probatorio, entre eles os de Cuenca, León, Salamanca, Plasencia, Oviedo e Ávila. O foro de Jaca aceptaba o duelo (o mesmo có de Sobrarbe e o antigo Reino de Navarra) baixo a forma “batalla de escudo e bastón”. Os Reis Católicos prohibiron o duelo na Lei de Toledo de 1480, que se recolle na Lei 1, Título XXIX, XII da Novísima Recopilación”.

Como di Cosentini [85] “o duelo refírese a un costume, medieval especialmente, cando o Estado non ben organizado era aínda impotente ao predominar un meirande individualismo que identificaba honra e valor”. Engade: “Na civilización moderna o duelo non ten xa ningunha razón de ser; é un costume absurdo, porque a razón das armas non é a de

repara-las ofensas e a miúdo favorece ao ofensor. Está en contradición coa moral e o dereito”.

O Padre Feixoo pronúnciase abertamente contra o “duelo”, que constitúe infracción da Lei Natural e da Lei Eclesiástica, como el mesmo di, “duelo” é contrario á Lei e non ten xustificación ningunha dende tódolos puntos de vista.

É un delito, un homicidio. Non se pode matar, nin aínda aceptando a morte voluntariamente.

Ao Mestre preguntoulle un cabaleiro se atopaba algún arbitrio que un nobre, provocado a desafío, polo motivo de rexeita-la ofensa de Deus, se escusase de aceptalo sen incorrer na nota de covarde . A súa contestación é completamente negativa, facendo aquel un estudo fondo e obxectivo; ofensa a Deus e á lei natural. E faille unhas chocantes indicacións. “Se o seu Príncipe ten entre mans unha guerra xusta, lícita e honesta, poderá alistarse na tropa e, alistado, ofrecerse a algún ou algúns lances perigosos que o seu Xefe xulgue necesarios. Se non hai guerra ningunha na que lícitamente poida amosa-lo valor, outro arbitrio quedalle e é o mellor de todos. Pode, pois, o nobre ir a ofrecerse ao Maxistrado para perseguilos naquela parte que estea infestada de ladróns e que, en verdade, que tanto perigo hai de perde-la vida nesta ocupación como nun “duelo”, e un servizo tan importante para a República é xuntamente un gran servizo a Deus” [122].

Non se pode esquecer que Feixoo tiña sempre un sentido práctico extraordinario, atopando solucións, como corresponde ao seu gran talento.

XXVI--A PRODIGALIDADE

Sabido é que o noso dereito se ocupa dela para situala dentro da incapacidade de obrar, relativa, do home. O pródigo, gastador, manirroto que desperdicia e consome a súa facenda en gastos inútiles e vans, inqueda ao lexislador.

Lembro a Francisco de Asís Condomines Valls [123], con retranca humorística, combatendo a institución contida no noso Código Civil. Cada un fai do seu o que lle peta.

En realidade, a primeiro golpe de ollo, parece que isto non ten discusión nin problemática: un fai o que quere do que lle é propio. Está a súa vontade presente, e debe chegar. Mais non é así, porque o prexuízo e transcendencia do acto da prodigalidade teñen unhas proxeccións que non se poden poñer en dúbida. A causa, a motivación, constitúen o nó dos actos e contratos dentro do haber xurídico. Quizais se pode coidar que a prodigalidade podería situarse nas consecuencias que implica a cuasi demencia. Por iso, o noso dereito non comporta a incapacidade plena, senón a posibilidade de que esta sexa relativa. O caso concreto debe axuizalo o Xuíz.

O Mestre, sempre observador con grande acerto, pondera a prodigalidade e, como non podía esquecerse da súa proxección, tamén a aborda, resolvendo sobre ela. “Xa é tempo de pasar ao outro extremo vicioso,

diametralmente oposto ao da cobiza e avaricia, o da prodigalidade, que miro como máis perigoso, xa pola maior propensión de orixe cara a esta parte, xa porque aos ollos de moitos é frecuente agacharse este vicio debaixo da espazosa aparencia da virtude. Soe chamarse xenerosidade, bizarría, homía de ben, honradez, magnanimidade, e ren disto é, nin pode ser. Sería o Hirco Cervo da moralidade, xuntarse nunha mesma acción as dúas opostas esenciais do vicio e da virtude, aínda máis diversas unha doutra cá cerviña da caprina. A virtude é ouro e o vicio xamais pode chegar a ser nin aínda ouropel. E reducíndose destas xeneralidades ao que ten de particular este vicio, o da prodigalidade, en vez de incluír unha faragulla de honradez, ten moito de ruindade e vileza. A riqueza ou abundancia de bens temporais é unha dádiva da deidade, un favor que nos fai o Dono Soberano de todo” [124].

O Padre Feixoo non pode ser máis claro ao redor da prodigalidade, rexeitando esta en termos absolutos; como o noso dereito actual.

XXVII.-A DIFAMACIÓN

O Padre Feixoo érguese contra ela abertamente, como corresponde.

Ao difamador chámalo inhumano xuíz da natureza humana, e razoa a súa maldade: “Como todo home prudente é capaz de facerse a mesma reflexión, son moitos os que, notando que algún sen fundamento bastante xulga mal dos outros, terán por boa ilación esta: “Fulano xulga que os demais homes son ruíns, logo é ruín el mesmo”. Así, paréceme, que os que teñen esta mala disposición do seu entendemento fan non leve prexuízo á propia reputación” [125].

Feixoo constrúe loxicamente a acusación de maldade contra o difamador. E aínda engade...: “a razón é porque os malos comunmente son polo predominio dalgunha paixón violenta que os leva a tal ou cal xeito de vicio, e as paixóns violentas son tiránicas, quero dicir, teñen o xenio dos tiranos que non admiten compañía ningunha naquela especie de imperio que se arrogan, e só consenten que se lles xunga outra algunha paixón que sirva, como ministra, á principal” [125].

Non obstante, o Padre Feixoo afirma que hai casos nos que non é censurable cando se di a verdade, adiántandose así á teoría da “exceptio veritatis” en parte contida nos Códigos Modernos: “En canto aos que dicindo a verdade fan dano á fama dos demais existen casos en que isto é permitido e tamén casos en que é de obriga, coma un e outro se poden

ver nos escritores de Teoloxía moral. A murmuración sen mentira é un mal moral, pero é un mal do que Deus sabe quitar moito ben” [125].

E é que se xulga que pode constituír un motivo de freo: Quen ignora que son innumerables as persoas que, dun e outro sexo, ás que contén para que non dea renda solta das súas paixóns o temor do que dirán? Este temor non ficará no caso de que non haxa murmuradores no mundo que son os que din, os que falan e aínda os que agardan os pecados alleos. Logo estes innumerables dun e outro sexo, faltando o freo da infamia ou o descrédito a que lle expón a murmuración, desenfreadamente botaranse a enche-las súas criminais paixóns” [125].

XXVIII.-VAGOS E MALEANTES

É sorprendente o labor de Feixoo, coñecéndoo todo. Para o seu espírito crítico non existía ren que ignorase, impondo sempre a súa ollada sagaz.

Estaba en todo e sabía de todo.

Dinos como varios lexisladores ollaron como crime digno de castigo, por si soa, a lacazanería. Dracón, aquel antigo e severísimo lexislador dos atenienses, de cuxas leis se dixo que estaban escritas con sangue, castigábaa coa pena capital. Solón, que deu leis despois á mesma República, colocou entre elas tamén o castigo aos lacazáns, pero máis moderado. Platón quería que se desterrase da República a tódolos mendigos voluntarios: “Nullus mendicus nobis in civitate fit” (“De Legibus”, Diálogo II) e pouco despois “Extra fines expellantur, ut regio ad huius modi animali penitus pura fiat”. Herodoto di que os exipcios castigan a ociosidade coma un crime de Estado. Tácito refire que os alemáns metían aos folgazáns nunhas lagoas onde lles deixaban expirar. E por varias leis imperativas, expresadas no Código de Xustiniano (Tít.: “De mendicantibus validis”), atópanse impostas penas aos que, sen seren inválidos, exercen a mendicidade” [35].

Non menos Feixoo coñecía e lembra a legalidade vixente no seu tempo: “Tomo 2 da “Nova Recompilación”, Lib.8, Tít. 11, Leis 1 e 2. A primeira dispón que aos vagabundos e folgazáns capaces de traballar,

calquera pola súa autoridade poida tomalos e servirse deles, sen salario ningún nin outra pensión que darlles de comer. E se ninguén quixese servirse deles, a Xustiza ordena que con pregón público os obriguen a traballar, e, non o facendo, lles dean cincuenta azoutes e os boten das vilas” [35].

O Mestre fai unha exposición na que recolle a realidade por el observada. Entre os mendigos, que o son por necesidade, moitos o son por vicio e por mera lacazanería, fuxindo do traballo, para apreta-la vida dos esmoleiros e co conto de enfermidades ou defectos corporais que non teñen, representándose inválidos, abusan da misericordia dos acomodados e usurpan todo aquilo que recollen e inspiran, “pois, no fondo, tanto vale apropiarse con dolo o que se dá coma título de esmola, como arrincar furtivamente coa man” [35].

O Padre Feixoo sempre procura solucións prácticas, nas que realmente non fai máis que adiantarse en séculos, “...estes abázcaros inútiles poderán trocarse en útiles regnícolas, aplicados á Agricultura, á Mariña ou á Guerra, e cando non houberse outra ocupación que darlles, a República podería asalariarlos coma peóns para compoñer camiños, erguer pontes, facer reparacións contra inundacións, plantar árbores, que de todos estes beneficios padece gran falta España” [35].

É admirable, erguéndose contra da dura pena dunha legalidade, para procurar unha solución que naqueles tempos tiña que terse por revolucionaria, en recia e forte conmoción.

XXIX.-POBOACIÓN

España contaba naquel tempo cuns oito millóns de habitantes.

Feixoo era famoso pola súa sabedoría en todo, e solicitouse o seu ditame, coa idea dun Proxecto para aumenta-la poboación que se consideraba moi diminuída. E aquel fai unha análise obxectiva, imparcial, desapaixonada, sentando que “case xeralmente conveñen os políticos en que a meirande riqueza de calquera Estado consiste nunha poboación copiosa ou con máis propiedade, como necesario dela. A multitude dos habitantes presenta a xente para o comercio, para a guerra, na que non só se acada a vantaxe de aumenta-lo número destes instrumentos da felicidade humana, senón tamén (o que si será observado por outros) a de manexa-la calidade” –e engade– “O mesmo que nas enfermidades do corpo natural, con pouca ou ningunha diferenza, sucede nas do corpo político dunha República. Coñecemos-la debilidade das guerras de España que consiste na falta de xente. Esta é a súa enfermidade. Mais, é que non sabemos que as causas dela son as insinuadas enriba: peste, incendios, guerras, extraccións de xentes para América, expulsión dos mouros, etc.” [161].

XXX.-EMPREGOS E OFICIOS

– 1 –

O Padre Feixoo obsérvao todo, impondo o seu espírito crítico.

Sostén que a idade curta é menos favorecida do que debese ser na promoción dos empregos. “Hai mozos que exceden a prudencia e sabedoría ordinaria dos vellos. O que aos trinta anos ten a discreción que ordinariamente corresponde aos cincuenta, terá, cando chegue aos corenta, unha discreción superior á ordinaria. Este exceso aínda será meirande se dende os trinta comeza a exercita-lo talento nos empregos, perfeccionándose máis e máis cada día coa práctica. En igualdade de prendas intelectuais, deberá preferirse a idade media á antiga, porque prevalecen naquela o vigor da alma e corpo, importantísimos ámbolos dous para a boa administración de calquera emprego” [30].

Ten tamén presentes aos vellos: “moitos están exentos de todo exercicio traballosos, pero todos ou case todos padecen, con frecuencia, aquela xenreira ou desacougo de ánimo que causa o humor saudoso dominante na idade senil e ao que se engaden as indisposicións corpóreas, a decadencia de tódalas facultades externas e internas, o torpe uso dos membros e varias tristes consideracións a que é máis ocasionada ca tódalas anteriores aquela idade. Atento a todo isto, vese que é incomparablemente máis escusable todo xénero de recreacións honestas nos ve-

llos ca nos mozos; por conseguinte, estes non deben contemplar aquelas recreacións coma indignas da gravidade dos anciáns, antes miralas con ollos compasivos, como axuda, debido aos seus desacougos” [126].

– 2 –

Ataca a recomendación, entendendo que para quen obra con conciencia son inútiles as recomendacións da amizade, do paisanismo, do agradecemento, da escola, relixión ou colexio ou outras calquera. “Pero a mágoa é que, na práctica, se palpa a eficacia destas recomendacións, aínda en desigualdade de merecementos, por cuxo motivo, chegado o caso dunha oposición, máis traballan os concorrentes en procurar padriños que en estudar cuestións e máis se revolven as conexións dos votantes cós libros da facultade. [110]”.

– 3 –

Existía a venda de oficios, aínda que algunhas cidades, cabeceiras de provincia, coma Sevilla e outras, tiñan o privilexio para provisión dos oficios de Escribán [95]. A venda de oficios facíase de dous xeitos: un, por cesión, desistíndose do dereito e acción naquel oficio adquirido e renunciando no mercador, e outro por venda Real, dicindo que se vende por xuro de herdanza o oficio.

O profesor de Salamanca, Francisco Tomás y Valiente [127], abordou o tema da venda de oficios públicos en Castela, cuxo proceso arrinca dos séculos da monarquía estamental da Baixa Idade Media e ten en Castela un intre decisivo no reinado dos Reis Católicos, para desenvolverse a partir de entón de maneira ininterrompida. As necesidades de contar cunha burocracia crecente, de formación técnica e relativamente esgazada da máis alta nobreza, non coinciden coas posibilidades eco-

nómicas da propia Monarquía, a que non tiña diñeiro suficiente para retribuír directamente aos titulares dos oficios.

– 4 –

Oficios hereditarios

No Padre Feixoo, home extraordinario, futurista, que alumea o seu tempo ollando no futuro, non comprendemos como chega a dicir que “deberían ser tódolos oficios hereditarios”, sentando as que expresa comenencias de gran forza: “A primeira é a perfección das Artes. Cando o Mestre non ten máis parentesco co ensinado que selo, ordinariamente non toma con tanto coidado a empresa de aprenderlle, e o que é máis, non lle comunica aquelas particularidades da Arte que, en virtude do seu discurso e observación acadou. Conténtase con instruílo no que comunmente se practica e se sabe. Non hai esta reserva cando o ensino se exerce de pai a fillo, porque o amor paternal non a consente. A segunda comenencia considerable que é resultante de se-los oficios hereditarios é facerse máis clara e constante a distinción de clases na República: non poucas veces pertúrbase a tranquilidade dos pobos polas rifas sobre a procedencia de nacemento entre estas e aquelas familias. Estas cuestións nacen pola maior parte da Nobreza nova que pretende supeditar ou polo menos igualar á antiga cando a excede en riquezas” [30].

XXXI.-AGRICULTURA

- 1 -

A inmensa obra de Feixoo contén un canto aceso á Agricultura, sendo o labrego amado por aquel. Quizais o seu nacemento no campo, a observación deste na súa estancia no Mosteiro de San Xián de Samos, diante da natureza viva, fixeron xurdi-lo seu agarimo pola Agricultura. O labrego, co seu esforzo cotián, atópase no corazón do Mestre.

Posiblemente as mellores palabras da súa vasta e extraordinaria obra son as adicadas á Agricultura, ao labrego.

Ningunha arte pode competir en antigüidade coa Agricultura, di. “Ningunha, sen dúbida, pois ela é tan vella coma o home. Logo que Deus creou a Adán, colocouno no Edén para que o cultivase e gardase. Cultiva-la terra foi a primeira ocupación e o primeiro oficio do home. A Agricultura foi a única entre as Artes que tivo a súa orixe no estado de inocencia, tódalas demais artes naceron cando xa a terra estaba en-vilecida coa culpa. De tódalas demais artes foron autores os homes, da Agricultura foino Deus” [82].

Nobreza da Agricultura, di reiteradamente. Fai referencia aos personaxes que se adicaron ao seu nobre exercicio e aos Reis que a favoreceron. Para Feixoo a Agricultura constitúe, sen dúbida, o máis amado.

“Sen a Agricultura non só non poden ser felices os homes, máis aínda, nin tan sequera poden subsistir ou vivir” [82].

– 2 –

É importantísimo e aínda absolutamente necesario mirar con especial atención ao labrego, tomando os medios máis oportunos para promover-las súas comenencias e minora-las súas cargas, senta o Mestre. “Mais, que medios serán? Ninguén debe agardar de min a especificación dos mesmos, nin a longa enumeración de innumerables máximas conducentes a adiantar en España a utilidade da Agricultura, nin eu teño a instrución necesaria para asunto de tanta cultura, nin, aínda que a tivese, podería determe a participala pois é materia que, para tratala dignamente, precisa de moitos volumes” [82].

Non obstante, coa súa modestia, promove unha solución perfecta, que se impón nunha nación coma a nosa de maneira necesaria, atendendo ás circunstancias concorrentes, habendo de excluírse a tecnocracia que, polo xeral, suscita os temas sen alma. É o labrego, el, que verte a suor na terra dende o amencer ata que o sol se pon, e nas horas longas de sacrificio por todos diríxese ao ceo coa esperanza da Xustiza. O noso labrego nace xa na inxustiza, esquecido, na inopia absoluta, cando é o sostemento fundamental do país.

Feixoo reconece a realidade concorrente, a súa importancia transcendental impondo coma imperativo que o labrego debe ser escoitado, porque nel atópase a voz necesaria. “A única providencia que parece que se pode presentar para este efecto é formar un Consello na Corte, composto dalgúns labregos acomodados e intelixentes, vidos de tódalas provincias de España, dous ou tres de cada unha, segundo o tamaño, os que terán as súas conferencias regulamentarias para determina-lo que

coidan máis conveniente, así no que mira ás providencias xerais coma no respectivo a cada provincia, a cada territorio, a cada froito, a cada particular acaecemento de escaseza ou de abundancia, etc.” [82].

– 3 –

Ten plena actualidade canto senta Feixoo, na súa inquedaanza por canto se refire á Agricultura, en relación coa que se vén predicando unha política hidráulica.

Xa o dicía o Mestre: “Quizais non haxa Reino dalgunha economía do mundo no que se aproveite menos o beneficio da auga dos ríos ca en España. Polo común a disposición do terreo goberna o seu curso sen que ninguén lles vaia á man, cando se podería acadar inmensa utilidade desaugándoos nos lugares oportunos. Estas sangrías dos ríos non só traerían a comenencia de fertiliza-los campos, máis tamén outra de moita consideración que é a de evitar algunhas inundacións” [82].

É de pena ve-la atonía coa que se vén en España, esquecendo os nosos ríos e as augas xenerosas.

Feixoo é un adiantado nisto, como en todo, enxergando un rico porvir e que, malafadamente, non se acadou como debese, aínda que se ten fe en que se chegue a acadar, imponéndose a debida inquedaanza e preocupación constantes que deben se-lo norte da política agraria en España .

– 4 –

Non escapou á observación adiviña do Mestre a emigración dos nosos labregos, admirados por el. É lamentablemente triste e doloroso para quen naceu e viviu no campo, percibindo na súa mente e no seu corazón o sufrimento infindo. “A transmigración dos labregos dunhas

provincias a outras para o cultivo dos campos é cousa que necesita a reforma. Saen moitos milleiros de galegos cava-las viñas e sega-lo sementado a varias provincias de España. É xusto que cada un traballe na súa patria ata onde lle cheguen as forzas. Ou os galegos que viven disoltos polas Castelas, Navarra e Andalucía teñen que traballar na súa terra ou non. Se o primeiro, que a traballen e non desbaraten o tempo que consomen en vagar dunha parte á outra. Se o segundo, fágase unha extracción regulada da xente pobre de Galicia que sobra para o cultivo dos seus campos e fórmense dela algunhas colonias en varias partes de España, onde hai grandes anacos de terra inculta por falta de labregos” [82].

Viu ao galego ir e voltar, irredento, tristeiro, como reflicte a nosa poesía nunha angustia latexante e magoante, coma unha pregaría. Ao home sufridor, aberto a tódalas dores do mundo, en proxeccións universais.

– 5 –

En España entón aínda non se poñía o sol, pero isto requería un esforzo extraordinario, sacrificio constante de homes. Non se podía mante-lo imperio meirande que coñeceron os séculos sen a aportación de todos.

O Padre Feixoo, contrario á guerra, defende os seus amados, os labregos. “A guerra máis feliz é unha gran desgraza dos reinos. Moito máis importan á República as leiras sementadas ca coroadas de trofeos. O sangue inimigo que as rega esterilízaas, canto máis o propio. Marte e Ceres son dúas deidades mal avidas. A oliveira, símbolo da paz, é árbore frutífera e a loureira, coroa de triunfos militares, planta infecunda. As aixadas trocadas en espadas son ruína das provincias; as espadas trocadas en aixadas fan a abundancia e a riqueza dos pobos. Feliz o reino

onde os soldados deixan as espadas polas aixadas! Non ten de haber guerras? Non digo iso. Moitas veces son inevitables. Máis ben pode habelas sen estragar ou estragando un pouco o cultivo das terras” [82].

Dóenlle a Feixoo os campos abandonados dos seus homes pola milicia e guerra: “... pode España prove-la milicia con suficiente número de soldados sen rexeita-lo cultivo dos seus campos. A todo o mundo, a tódolos reinos conviría moito que os labregos gozasen dunha perfecta exención dos males da guerra, isto é, que non só non servisen na milicia, senón que tampouco se exercese hostilidade ningunha contra das súas persoas, casas e facendas”. E aínda insiste: “Certo é que se a tropa que pode sustentar este reino e ten mester para a súa defensa se podería completar de xente inútil para a República, sen toca-los labregos, cuxo traballo no campo é inescusable, deberá facerse deste xeito. Hai tanta xente inútil en España que chegue para completa-la tropa? E aínda sobraría unha boa parte” [93].

Non se pode ponderar máis a importancia da Agricultura e do labrego como o fai Feixoo, revelando un agarimo insuperable.

Todo canto pode dicirse do labrego velaí está, no Mestre.

XXXII.-SOCIEDADES ECONÓMICAS DE AMIGOS DO PAÍS

A proxección de Feixoo acádao todo, podendo dicirse que na súa obra se atopa o fermento co que, pouco tempo despois, xurdirían as Sociedades Económicas de Amigos do País.

Moure Mariño, no seu traballo “Informe de Campomanes sobre Galicia” [128], lembra ao Padre Feixoo coa súa inqueda preocupación que reflicte a realidade concorrente no país.

Non se pode dubidar da influencia de Feixoo na creación das Sociedades Económicas e que estas xurdiron de xeito necesario.

O Conde de Peñaflorida, fundador da primeira Sociedade Vascongada de Amigos do País en 1765, faino movido pola inmensa obra de Feixoo, como se infire da carta que aquel lle reenviou a un amigo francés e que transcriben Gregorio Marañón [21] e Henry Kamen [1].

A semente de Feixoo frutifica.

O profesor Gonzalo Anes, no seu completo estudo [129], non ten dúbida ningunha. Para el Feixoo é o ilustrado que impón o seu criterio, o precursor das Sociedades Económicas de Amigos do País. É a mente sabia en relación cos problemas económicos. É a conxuntura e ilustración, di. O goberno ilustrado ve nelas o instrumento axeitado para

difundi-las ideas e fomenta-lo desenvolvemento da economía, sendo moitas fundadas polo clero regular e secular.

El mesmo é quen nos di que a de Lugo a fundou o Bispo da Diócese e refire como se amosou oposto a que a de Santiago se titulase “Real Sociedade Económica do Reino de Galicia” (A.H.N., Consellos, Cartapacio 901, expediente 13)

Vén ao caso lembrar que Lugo foi capital do reino de Galicia, tendo lido que, no ano 842, “Chegou o Rei don Ramiro a Lugo onde foi recibido por don Froilán, o seu Bispo, e para esta Cidade, como Capital entón de Galicia, fixo o chamamento xeral das súas tropas e Grandes...” [130].

XXXIII.-DÍAS DE FESTA

Ren foxe da atención de Feixoo. Todo lle preocupa e inqueda, emitindo sempre o seu estudo unha luz radiante.

Ocúpase dos días festivos razoando como a multitude destes prexudica ao interese do País e non é ren conveniente para a Relixión. “Danse comunmente de poboación de España oito millóns de almas, máis ou menos. Máis da metade destes exercítanse na agricultura e outras Artes mecánicas. Poñamos que o traballo do individuo, computado un con outro, non valla máis ca real e medio de vellón cada día. Sae a conta que en cada día de folganza, por cesa-lo exercicio de todas aquelas artes, perde España seis millóns de reais. Por conseguinte, se en todo o ano fosen crebados non máis de quince días festivos, interesaríase o Reino en seis millóns de pesos” [30].

E relacionándoo con isto cita como grandes políticos a Diego de Saavedra e a Xerónimo Uztariz [131], aos que se refire reiteradamente, insistindo sempre en que “está fóra de toda dúbida que a minoración de días festivos é importantísima, non só ao proveito temporal, máis aínda ao espiritual dos pobos”.

XXXIV.-ORATORIA, RETÓRICA E DIALÉCTICA

A expresión oral é admirada por Feixoo. “O ensino que se difunde mediante a voz é natural, o da escritura, artificial; aquel, animado, este, morto...O que se escoita é a primeira impresión que se saca da mente do que instrúe. O que é lido, é copia de copia” [77].

Para Feixoo “a elocuencia é natureza e non arte”, como senta que se pode ser un bo orador sen estuda-las regras da Retórica de Quintiliano [132], do que fai un estudo detido, dicindo que “aínda que España non ofrece outro orador que Quintiliano chegaría para dar envexa e deixar fóra de toda competencia as demais nacións: só exceptuarei a Italia, por respecto a Cicerón, sequera non falte algún crítico egregio, o famoso brandeburgués Gaspar Barthio, quen senta que sen temeridade se pode dar preferencia a Quintiliano, respecto de tódolos demais oradores, sen exceptuar ningún. Noutra parte apelídao o máis galán entre cantos autores escribiron xamais “Quintilianus omnium, qui unquam scripserunt, auctorum elegantissimus”. Laurencio Vala contentouse con conceder ao orador español igualdade co romano. Pero, sexa o que fose do uso da Retórica, nos preceptos e maxisterio da arte, é constante que excedeu moito Quintiliano a Cicerón, pois ao que este escribiu para ensinar Retórica fáltalle moito para iguala-las moi egrexias Institucións de Quintiliano. Así que Cicerón foi orador grande só para si, Quintiliano para si

e para todos. A elocuencia de Cicerón foi grande pero infecunda, ficou dentro do individuo. A de Quintiliano asemade grande é utilísima á especie en tanto grao que o citado Laurencio Vala nos di que “non houbo despois de Quintiliano, nin haberá xamais, home ningún elocuente se non se formase enteiramente sobre os preceptos de Quintiliano” [132], que por certo Feixoo, como el mesmo recoñece [133], “non lera nin tan sequera unha liña nin tampouco ollara a este autor pola cuberta ata despois de dar a luz o Segundo Tomo do Teatro Crítico . Merqueino no ano do 28 no remate da librería do defunto Conde de Torrehermosa e, dende entón, téño na miña.”

A sinceridade de Feixoo en todo non pode ofrecer dúbida ningunha, sendo de lembrar sobre isto como refire “que xamais estudei regras de Retórica, nin delas senón como de paso, o que chegou para coñecer que me eran inútiles, e nisto mesmo estou sempre, sintan outros o que quixeren. Pois a miña persuasión de ningunha maneira é filla da arte, senón da razón natural, en canto esta me representa con claridade as verdades que escribo, propoñéndome as razóns que as persuaden, e estas mesmas razóns, escritas perspicuamente, sérvenme para persuadilas a outros” [134].

O Mestre non tivo que realizar ningún estudo sobre a Retórica, e pregoa a importancia desta, entre as artes: “todo o mundo debe confesar que das outras seis artes liberais a única que pode entrar en concorrencia coa música ou pretender avantaxala é a Retórica ou Oratoria. Escúsase representa-los moitos e honoríficos títulos que esta pode alegar na contenda, porque ninguén os ignora e menos ca ninguén ignorábaos Cicerón que fendía como ningún tódalas perfeccións e excelencias. Pola outra banda, non podía menos de chamar fortemente a súa paixón á Retórica o que esta fose a causa enteira do gran poder que tivo na República ro-

mana, o mesmo que o ten en toda a terra, como tamén as ovacións máis ruidosas e máis constantes da fama. Non obstante, este mesmo Cicerón, isto, polo menos, despois de Demóstenes, primeiro orador do mundo, recoñeceu vantaxes na música sobre a Retórica, pois no libro primeiro das “Questiones Tusculanas” chama á música a de máis prestancia entre tódalas artes” [135].

Vén aquí lembrar que, conforme di Recasens Sitges [137]: “Os estudos da dialéctica ou arte da deliberación, de retórica, influíron decisivamente na Xurisprudencia da Idade Media e chegaron, na Idade Moderna, ata Gianbattista Vico, quen tentou salva-lo pensamento xurídico práctico fronte á invasión cartesiana matematizante ou xeometrizable”

Como canto refire Luis Gil [138] ao dicir que os gregos se caracterizaban por ser un pobo da Historia que deu unha importancia fundamental á palabra, como o dereito procesal ateniense, segundo o cal cada un tiña que falar e defenderse a si mesmo, deu lugar á importante institución dos “logographos” que escribían discursos para os seus clientes, e que máis tarde xorde a Retórica como a arte de persuadir, sendo principalmente os que a impulsan os sofistas.

Non deixa de ter humor Feixoo na súa obra cando escribe “como Plutarco refire que tendo feito Lydias un alegato para un home que ía usar del no Tribunal, díxolle este, queixándose de que o lera tres veces, que a primeira lle parecera bo, a segunda só regular, e a terceira, ruín. Ben podedes estimalo como bo, díxolle Lydias, pois no Tribunal só se ha oír unha vez” [136].

Otero Pedrayo, co agarimo que profesa ao crego e Mestre, dinos que “os días de profesorado do Padre Bieito, as Artes non eran o que en Marciano Capella nas “Nupcias de Mercurio e Filoloxía” nin o que

os símbolos esculpidos no Coro do Mosteiro de Cluny. No manuscrito de Marciano Capella da biblioteca veneciana de San Marcos, decorado polo miniaturista do século XV, Attavanti, a figura representativa de Dialéctica leva na man cinco garabullos que significan os cinco xéneros de argumentos, e coa outra man afoga unha serpe de prolixos nós e dobras, que expresan a forza atractiva e perigosa dos argumentos. Atopámonos, no século XV, xa un pouco de máis alonxados da beleza das escolas isidorianas e da cultura carolinxia. Na época do Padre Feixoo, baleiros en parte da súa antiga significación e desaxeitados aos novos vieiros, os estudos das Artes medraban en pedantería e anoábanse en inútiles e prolixos xiros. O Padre Feixoo non descoñecía a fachenda e grandeza da ciencia medieval, os seus esforzos por liberarse do primado de Aristóteles, a súa dignidade rendida en tesouros de saber á Teoloxía” [59].

O crego de Casdemiro, na súa certa observación, chega a escribir que “hai outros cheos de textos e conceptos pulpítables que, en vez de ilustrar, confunden; en vez de mover, alporizan” [77].

Non podemos por menos de nomea-la obra do Padre Isla, nacido o 25 de xullo do 1703, titulada “Historia del famoso Predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zote”, impresa a primeira edición no mes de febreiro do 1758, suspendida a estampación, e o 10 de maio do 1760 pregóase a condena do Santo Oficio, como nos lembra Pedro de Lorenzo.

XXXV.-A AVOGACÍA

- 1 -

Feixoo viviu tódalas inquedanzas do dereito cun espírito extraordinario, non descoñecendo ren.

Se exercese a nobre profesión sería a expresión viva do avogado que deixa o ronsel da súa limpa executoria. Noutro lugar témonos ocupado da crítica que el fixera de causas nomeadas. Pódese decatar calquera de que, no seu exame, brilla o avogado en suma proxección. O estudo que fai é digno da mellor peza forense. É o avogado, en ponderación obxectiva e insuperable. É o home con plena vocación xurídica, en tódalas dimensións, cos problemas humanos diante e tódalas súas resonancias.

Referíndose aos avogados e médicos di que “o seu maior ou menor saber lles proporciona, non só unha honra meirande, senón tamén un aumento de comenencias, ao paso que na lectura e a meditación atopan especies que os enchen de ledicia, tropezan tamén en coidados que os conturban. Nestas dúas profesións é un gran contrapeso da dozura do estudo a emulación doutros da mesma facultade cos que, en frecuentes concorrencias, se disputa a vantaxe. É esta unha guerra máis mental ca sensible, onde, aínda que non é moito o ruído das voces, non poucas

veces polo estalido dos beizos se coñece a pólvora que arde nos corazóns” [139].

Censura con acritude ao avogado que non estima digno. “O meu sentir é que non haxa indulxencia ou remisión ningunha nin co avogado que supón citas ou doutrinas falsarias (deixando á prudencia os casos no que isto se pode atribuír a equivocación ou fallo da memoria), nin co Escribán ou Receptor que dolosamente colorea os ditos das testemuñas, nin co Relator que suprime cláusulas. Semellantes atentados, se se examina a súa contrariedade á virtude da xustiza, tanta ruindade teñen coma unha testemuña falsa”; “nin se deben deixar sen castigo severo (xulgo –di– sería o máis proporcionado a privación ou suspensión longa do exercicio) o avogado que patrocina causas evidentemente inxustas e o Procurador que, co fin de dilatar, introduce artigos impertinentes. Mais xa estas e outras faltas da legalidade e boa fe se xulgan ben castigadas cunha repreensión verbal...” [16].

Cando refire que ten por certo que dos escribáns, receptores, procuradores, notarios e ministrís sobran máis da metade dos que hai, non menciona aos avogados [131].

O freire de Casdemiro diferencia a misión do teólogo e do xurista. “Respondo que os xuristas deben sopesa-los delitos doutra maneira que os teólogos. O teólogo examina a ruindade intrínseca do acto, o xurista considera as consecuencias que ten para o público; e poden ser estas graves, aínda que a culpa, segundo a primeira ollada, sexa leve. É verdade que tamén o teólogo considera as consecuencias cando as prevé o delincente, o que a proporción agrava aínda no foro interno a súa culpa. O xurista non pode nin lle toca examinar se as preveu, senón

aplica-lo remedio que prescribe a lei, para evita-lo dano, e así no foro externo castígase ao reo coma se estivese previsto ese dano” [16].

Feixoo preocupábase desta cuestión cardinal, distinguindo entre Moral e Dereito e que constitúe a inquedanza coa que de sempre se sentiu polos tratadistas. Poderán ter puntos de contacto, mais no desenvolvemento son situacións diferenciadas. O Mestre sentou deste xeito o criterio dominante na doutrina actual que segue en pé na súa totalidade.

Sentiu admiración polos avogados. A Avogacía constitúe o portaestandarte da liberdade, porque esta áchase na Xustiza mesma.

– 2 –

A Avogacía clamou sempre contra o que estima indebido ou inxusto. Xamais se puxo de xeonllos diante do que non estimou procedente dentro do sentido fundamental da Xustiza.

Viña clamando pola reforma das leis penais. Sempere, a quen nos lembra Del Val [94], dicía: “Os nosos Tribunais e o ministerio están cheos de avogados que coñecen os vicios dos nosos códigos e desexan poñerlles remedio”.

A Avogacía española coñeceu a obra de Beccaria antes da súa tradución. Aquel autor fai referencia á obra “De Reorum”, de Alonso María de Acevedo, publicada no 1770, na que sostén que o tormento “se opón aos primitivos dereitos da natureza e que choca certisimamente cos pactos da vida social. Para isto apóiase en testemuños de infinidade de autores, entre eles Beccaria, aínda que sen dá-lo seu nome, pois, probablemente, coñecería o libro a través dunha edición anónima” [94].

A Avogacía española foi sempre oposta ao tormento. Lémbra-lo Del Val [94]: “Polo que atinxe ao tormento, había unha clara tendencia

á súa supresión. Como di Sempere: “Sequera hai en Madrid avogado dalgunha instrución que non coñeza a necesidade de rexeitar nos Tribunais práctica tan contraria á humanidade e tan pouco útil para a indagación dos delitos”

Antes de Beccaria estaba Feixoo, estaba a Avogacía española contra o tormento, pregoando a liberdade do home.

Interesa sinalar como Salvador de Moxó, Catedrático da Universidade Complutense, refire o influxo dos letrados na Administración Castelá, que se estende ao longo dos séculos XIV e XV, para te-lo seu cume en figuras de grande altura durante o reinado dos Reis Católicos, colaborando así directamente na formación do Estado moderno [140].

A Avogacía española sempre ocupou un posto de vangarda.

– 3 –

Na obra de Feixoo sempre está presente o avogado.

Chega soamente con ler “Balanza de Astrea ou Recta Administración de la Justicia” [16]. É o vello avogado, unxido en tódolos problemas humanos, coa súa experiencia, dando consellos; o avogado, recollendo a plenitude do deber e da vida, en expresión sublime.

XXXVI.-XURISCONSULTOS

O Padre Feixoo, inquedo e preocupado por todo, tamén se ocupou da Xurisprudencia. En realidade, el é un xurisconsulto.

Brissot de Warville, na súa obra: “Bibliothèque philosophique du législateur, du politique, du jurisconsulte”, citada por Del Val [94], se ben sinala que, nas luces filosóficas, España se atopaba no estado no que estaba Francia cen anos antes e que entón a filosofía da xurisprudencia se encontraba no cero, non pode por menos de recoñecer que podían acharse pasaxes importantes en Macanaz, Acevedo e Feixoo.

Este destaca o labor intelectual necesario. “Así pode suceder que un saiba de memoria tódalas obras de San Tomás e sexa curto teólogo; que saiba, do mesmo xeito, os dereitos civil e canónico e sexa moi mal xurista. E, aínda que se di que a xurisprudencia consiste case unicamente na memoria ou, polo menos, máis na memoria ca no entendemento é outro erro común. Con moitos textos de Dereito pódese facer un mal alegato, como con moitos textos da Escritura un mal sermón. A elección dos máis axeitados ao asunto toca ao entendemento e ao bo xuízo” [141]

Xa que logo refire como gozan de certeza a xeometría e a aritmética en moi superior grao cá Xurisprudencia, sen que por iso na república literaria sexan máis estimadas ca esta [142].

O Padre Feixoo lembra as glorias españolas adicadas á Xurisprudencia.” Florecen os españois naquelas facultades ás que se teñen aplicado con algunha paixón; quero dicir, a Teoloxía, a Xurisprudencia e a Metafísica ideal” [143]. “En canto á Xurisprudencia Civil e Canónica... deu España moitos homes consumadísimos nela, que hoxe son a admiración de toda Europa” [145].

1. MARTÍN de AZPILCUETA, navarro, “a quen se lle deu o epíteto ‘do maior teólogo de tódolos xuristas e o meirande xurista de tódolos teólogos’. Lorenzo de Beyerlinh e os autores do novísimo Grande Diccionario Histórico, apélano Oráculo da Xurisprudencia . Admirouse en Roma a súa doutrina e a súa piedade cando a aquela Capital do Orbe foi defende-lo seu grande amigo, Frei Bartolomé Carranza...” [145].

2. DIEGO de COVARRUBIAS y LEYVA, chamado de común consentimento “o Bartulo de España”, do que o Sacrosanto Concilio de Trento fixo tan sinalada estimación que lle encomendou a formación dos Decretos, na compañía do famoso xurisconsulto italiano Hugo de Boncompaño, despois Papa co nome de Gregorio XIII. Escoitei dicir que a este sapientísimo varón, sendo examinado na Capela de Santa Bárbara para recibi-lo grao de Licenciado, reprobou o Claustro da Universidade de Salamanca ... despois esta respectouno e obedeceuno como reformador seu, por nominación de Felipe II, e finalmente venerouno coma xefe no Supremo Consello de Castela.” [145].

3. ANTONIO AGUSTINO, Arcebispo de Tarragona, que “foi un daqueles espíritos raros, pois á súa incomparable comprensión dun e outro Dereito engadiu unha fondísima erudición de todo xénero de antigüidades eclesiásticas, profanas e mitolóxicas. Paulo Manucio, aquel varón tan sinalado no estudo e coñecemento das letras humanas, dicía

de si mesmo que “comparado con outros era algo na bela literatura, pero ren se o comparaban con Antonio Agustino”. Vossio, aínda que desafecto pola Patria, inimigo da Relixión, chamouno Varón Supremo e confesaba que era un dos maiores homes do mundo. Chámao o Thuano Grande Luz de España. O Padre Andrés Schoto apelídao Príncipe dos Xurisconsultos e Flor do seu século, engadindo que no corpo deste home parece que resucitaran ou puxeran nel, por un xeito de transmi-gración pitagórica, as almas daqueles antigos máximos xurisconsultos Paulo, Ulpiano e Papiniano” [145].

Énchese de ledicia falando de Antonio Agustino : “Con tal rápido vo subiu Antonio Agustino ao cume da Xurisprudencia e que tan só con vinte anos de idade recén cumpridos deu a luz aquela excelente obra titulada “*Emmendationes Iuris Civilis*” nas que acharon tanto que aprender os que xa envellecera no estudo do Dereito “[145]. “Pero a súa obra suprema, como froito de idade máis madura, foi a “*Corrección de Graciano*”, parte chea de portento dunha egrexia sabedoría e dun xuízo admirable” [145].

4. ANTONIO DE GOVEA. “Chegou a tal grao de eminencia na comprensión do Dereito que aquel oráculo de Francia, Xacobe Cuiacio, testemuñou que entre cantos intérpretes do Dereito de Iustiniano houbo xamais era o único a quen se debía de xustiza o principado. Así refíreo o Thuano na súa Historia do ano 1505. O máis admirable é que fose tan consumado na espiñosa e vasta Facultade da Xurisprudencia” [145].

5. AGUSTÍN e MANUEL BARBOSA: “É celebrado polos estranxeiros Agustín Barbosa, como se ve nos eloxios que fixeron del Ugelio, Jano Nicio Eritreo e Lorenzo Crasso, se ben sospeitan algúns que o mellor que anda na vasta colección das súas obras non é seu,

senón do seu pai Manuel Barbosa. Deu motivo grave a esta sospeita que as primeiras obras que deu a luz o noso agostiño exceden en calidade ás posteriores, e non sendo verosímil que as súas primeiras producións tivesen excelencia superior ás que foron froito de maior estudo e máis madura idade, resulta por boa ilación que aquelas foron parte doutro enxeño, cuxos manuscritos posuía Agustín; e sendo este, como foi, nos seus primeiros anos moi pobre, é ben crible que non tivese outros manuscritos preciosos que os do seu pai, do cal se sabe que foi xurisconsulto egrexio” [145].

6. FRANCISCO MACEDO. Transcribe o que del nos di Juan Brancaccio na súa “Ars memoria vindicata”, traducíndoo do latín: “... foi egrexio teólogo, filósofo insigne, peritísimo nun e noutro Dereito Civil e Canónico, orador elocuente, poeta de admirable facilidade, de xeito que, preguntado sobre calquera asunto, ao momento daba a resposta en verso. Sabía as historias de tódolos pobos, de tódalas idades, as sucesións dos Imperios, a Historia eclesiástica. Falaba, fóra da nativa, vinte e dúas linguas. Tiña de memoria tódalas obras de Cicerón, de Salustio, de Tito Livio, de César, de Curcio, de Paterculo, de Suetonio, de Tácito, de Virgilio, de Ovidio, de Horacio, de Catulo, de Tíbulo, de Propercio, de Stacio, de Silio, de Claudiano... Non se atopou cousa tan escura ou impenetrable dalgún escritor antigo latino, grego ou xudeu, sobre a que, preguntado, non respondese no momento. Era certamente biblioteca de tódalas ciencias e oráculo común de toda Europa [26].

O Padre Feixoo fai especial fincapé nos xurisconsultos galegos. “Xa o amor á Patria –di–, xa a singularidade dos suxeitos indúceme a facer particular memoria de dous que tiveron a súa orixe e berce no nobrísimo Reino de Galicia” [132].

“O primeiro é o señor don Francisco Salgado, espírito sublime que entre escollos soubo navega-lo mar da Xurisprudencia, por onde, ata o seu tempo, xulgárase impracticable, descubriendo rumbo para acorda-las dúas supremas potestades, pontificia e rexia, por un estreito tan mol que a pouco que se bandee o buque do discurso ou ha crebar contra o dereito natural ou ha rachar contra o divino. Grande enxeño! Quen, se nas obras que escribiu sobre este asunto deu a coñecer que sabía navegar entre penedos, noutra, non menos útil que difícil, amosou que tamén sabía camiñar por labirintos” [132].

É unha egregia figura don Francisco Salgado de Somoza.

Riaza e García Gallo [146] lembran ao “sutilísimo Francisco Salgado de Somoza, cuxas doutrinas recorda Kohler”.

Casals Coldecarrera [147] díxonos que a doutrina de Salgado de Somoza se recolle nos estudos dunha lei concursal ou de quebra.

Ogando Vázquez [148] ten realizado un estudo completo deste galego famoso, que nace na Coruña no 1591 ou 1595, e actúa diante da súa Real Audiencia, lembrando as súas obras “Tractatus de Regia Protectione”, “De Suplicatione ad Santissimum”, “Labyrinthium Creditorium”, “Patrocinium pro Patria”, etc.

“O segundo –dinos Feixoo– é o señor don Diego Sarmiento e Valladares, Inquisidor Xeral que foi destes Reinos e honra grande do egregio Colexio da Santa Cruz de Valladolid, quen, por non ter dado algunhas obras á estampa, faise máis acredor a que neste escrito se dea noticia ao mundo da súa chocante comprensión dun e doutro Dereito. O testemuño auténtico que del se deu, sendo colexial no devandito Colexio da Universidade de Valladolid, foi tan extraordinario e peregrino que non se ollou deica agora outro igual, nin probablemente se ollará xamais. O

día 31 de maio do 1654 expúxose en conclusións públicas a responder a tódolos xuristas e canonistas daquela Universidade sobre todas ou case tódalas leis das Partidas, as de Toro e a Nova Recopilación” [145].

Noutra pasaxe da súa obra o Padre Feixoo di que “só fixen memoria de dous xurisconsultos famosos de Galicia. Foi rara inadvertencia non decatarme entón doutro que, por parente meu, era naturalísimo telo máis presente cós que louvei. Este foi don Xoan de Puga Feixoo, Catedrático de Prima da Universidade de Salamanca, cuxa vida e escritos sacou pouco hai á luz o Doutor Don Gregorio Mayáns . A sona deste insigne varón, oráculo da Xurisprudencia, durará canto dure a universidade de Salamanca. Nin é mester facer aquí a súa gabanza, porque as voces de cantos Doutores salmantinos o acadaron e o sucederon berraron a toda España, e hoxe gritan os seus escritos a toda Europa o seu singularísimo enxeño” [26]. “Tanto os Pugas coma os Feixoo –engade– teñen a súa devanceira orixe na provincia de Ourense, parte do Reino de Galicia”.

O Padre Feixoo tiña un coñecemento completo dos estudos de Dereito, non pasándolle preto cousa ningunha da cal non se decatase, tal era a súa inqueda.

E así escribe: “Non obstante, xulgo que se outros sabios no Dereito que por aquí tivésemos fosen coñecidos dos estranxeiros, como os devanditos que trataron moito con eles, quizais non serían menos apreciados ou o serían pouco menos. Neste número poden entra-los señores Castillo, Larrea, Solórzano, Molina, Crespi, Valenzuela Velázquez, Amaya, Gutiérrez, González, Acevedo, Gregorio López e outros moitos, na gabanza dos cales non debemos deternos, porque sendo aquí o noso intento asegura-la excelencia dos xuristas españois sobre o testemuño dos autores estranxeiros só os que destes achamos singularmente celebrados por eles, teñen lugar competente neste Discurso” [132].

XXXVII.-FEIXOO E GALICIA

Non debe darse remate a este modesto traballo sen facer referencia concreta a Feixoo e ao seu vencellamento con Galicia.

Sente agarimo insuperable por esta terra na que naceu. “Galicia, a miña patria” [149].

A súa galegitude é notoria. Fala do “chan natalicio”, non condenando “algún afecto inocente e moderado”.

Como di Moure Mariño [101] “non se pode poñer en dúbida a galegitude do Padre Feixoo, posta de manifesto incluso no seu espírito inquisitivo, naquela actitude que o levaba a unha metódica dúbida científica e a non dar por certo ren non probado”.

É grande observador, e o seu resultado aplícao a si mesmo, non facendo falla facer esforzo ningún para que se faga evidente que na súa obra está de xeito constante o home galego. É intuitivo na súa expresión, no seu ensino. “É adaxio vulgar en Galicia, a miña patria: Un exempliño aclara moito a vista. E é unha bonita locución metafórica” [42].

Refire como Galicia é país onde viven moito os homes, e menciona como morreu no ano de 1726 un pobre labrego chamado Xoán de Outeiro, veciño que foi da vila de Fefiñáns, á idade de 146 anos, sendo

“digno pola súa longa vida da máis longa memoria, e aínda que se lle perpetúe o nome polas prensas” [150].

Fala tamén como enchen os camiños “as tropas de galegos que van a Castela, á sega” [82].

A súa lembranza prodúcelle fonda anguria. Está sempre viva a inquenda polos galegos. Galegos a Castela, galegos ao mundo universal.

É interesante atender ao “Informe de Campomanes” e que comenta Moure Mariño [128]. “Segundo se desprende do mesmo, os labregos fuxían de ir a Castela ‘porque en moitas partes táxanlle-lo xornal da sega’, ademais da inxustiza de incluír nas quintas aos galegos en tódalas provincias de Castela e con tal arte que sempre lles fan que veña a sorte a eles... ‘iniquidades que se cometían cos galegos e que ían dende o desprezo persoal –moitas veces lembrado polo Padre Feixoo–, ata a taxa dos seus xornais e aldraxantes trampas para que os rapaces galegos cumprisen o servizo militar en lugar dos casteláns’”, esquecendo o seu nobre corazón, a súa intelixencia e o seu espírito nobre e exquisito, cunha carga espiritual insuperable que ten de sempre. O galego chegou ao curruncho máis lonxano para mellora-lo tesouro espiritual do mundo. Aberto a todo o que signifique adicación e sacrificio, o Mestre refire o que lle sucedeu cun sinxelísimo castelán de Salamanca. “Tivo comigo algún trato, no cal notei que non só non lle desagradaba a miña conversa, senón que me escoitaba con certo xénero de suspensión misteriosa que significaba algo máis ca unha simple folganza, sen que eu puidese adiviña-la causa ata que el ma deu a coñecer dicíndome con toda seriedade, ao cuarto ou quinto día, que lle sorprendera o meu xeito de explicarme, porque estaba antes en xuízo de que tódolos galegos eran coma os que ían sega-la súa terra” [153].

Un pobo valente, sufrido.

Lembra Feixoo como “Xustino gaba os ánimos españois por intrépidos para a morte e amantes das fatigas militares; que Silvio Itálico co meirande encarecemento aplica aos galegos, afirmando que estes tiñan por ocupación indigna de homes todo o que non era manexa-las armas na campaña. Coma Estrabón, que é farto estranxeiro, oriúndo de Creta e nacido na Capadocia, confirma o dito por Silvio Itálico, chamando aos galegos xente sumamente guerreira e dificultosísima de conquistar” [144].

Monte Medulio.

Tamén se ocupa da lingua galega.

Combate aos que viñan sostendo que o galego, aínda sabendo ben a lingua castelá, a pronuncia algo mal, atribuíndo este defecto á imperfecta organización da lingua proveniente do influxo do clima. “Non hai cousa –di Feixoo–. Ese vicio vén do costume tomado da nenez; o que evidencia que os galegos que de moi nenos se levan a Castela e se crían entre casteláns pronuncian con tanta limpeza e expedición este idioma coma os naturais de Castela. Sei que hai poucos anos era celebrada polo fermoso desenguedello da pronuncia e aire de movemento unha comedianta, nacida nunha pobre aldea de Galicia, que de catro ou cinco anos a levou un tío seu á Corte” [149].

Sostén que a lingua lusitana ou galega non se pode considerar subdialecto ou corruptela da castelá, senón que o idioma galego e o luso son o mesmo. “En fin, en honor da nosa patria, diremos que se o idioma de Galicia e Portugal non se formou en promiscuidade a un tempo nos dous Reinos, senón que dun pasou ao outro, debe discorrerse que de Galicia pasou a Portugal, non de Portugal a Galicia” [159].

O portugués Antonio José Saraiva [154], ao trata-las orixes e desenvolvemento da lingua portuguesa, di que están contidas as primeiras manifestacións nuns cancioneiros, chamados primitivos, cuxos poemas máis antigos datan de finais do século XII, e que foron escritos, en xeral, por oriúndos de Galicia e do norte de Portugal, engadindo que Galicia, segundo a división administrativa romana, estendíase ata o Douro e incluía, por conseguinte, a actual provincia portuguesa de Entre Douro e Minho.

Non fai máis que reforza-la teoría do Mestre na que trata do mesmo idioma que se comunicou de Galicia a Portugal.

Moure Mariño [155] comenta a tese de Oliveira Martins na “Historia da Civilización” deste, dicindo que, sen dúbida, o galego é a ponla fermosa do latín e a primeira que naceu, non do latín clásico –do “sermo nobilis”– senón do “sermo rusticus”, falado polo pobo e os lexionarios, como di Couceiro Freixomil. A fonética e ton e ademais moitísimas palabras de orixe celta, máis outras que recolleu no decorrer dos séculos, xeraron unha lingua nova que aínda conserva a súa música encantada dos celtas antigos. O mesmo autor dinos como “Xa o Padre Sarmiento, en “Vida y viajes literarios” deixou dito: ‘É bárbara crueldade e necidade que uns forasteiros ensinen aos nenos galegos mediante a lingua castelá, castigándoos se se lles vai algunha palabra ou frase galega, das que mamaron...’”. O Padre Feixoo escribira no seu “Paralelo”: “Primeiro quítase a un Reino a liberdade que o idioma”.

E remato.

Na exposición que precede atópase o Padre Feixoo, ficando recollidas as súas palabras ao redor dos diversos aspectos e problemas.

Está o seu ensino, no que sobresaie un espírito nobre, egrexio, prócer. Deica el diríxese todo o meu esforzo.

Tamén ao Mosteiro de San Xián de Samos, que se mantén nos séculos coma faro de humildade e sabedoría. Foi fundado polo Rei Ramiro, sendo Abade Arxerico, cos Mosteiros de San Cristobo e San Xoán en Lóuzara, en Lor o Mosteiro de Sobrado, a Igrexa de Quiroga coa súa vila, o territorio de Valdeorras, no Bierzo os Mosteiros de San Xoán e Santo Estevo, o Mosteiro de Bubal, en Celaicorantes as Igrexas de San Xoán e San Pedro con tódolos seus bens e pesqueiras, no Arnego a vila Cumarro, no Salnés a vila Pinaría coas súas terras e salinas.

Velaí, presentes, aos que se dirixe o agarimo e a admiración.

Luz sempre, Sol e Lúa.

**ANO DE 1976: III CENTENARIO DO NACEMENTO DO
PADRE FEIXOO**

BIBLIOGRAFÍA

- [1] Kamen, H.: “La Inquisición Española”, Alianza Editorial, Madrid, 1973.
- [2] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VIII, disc. XII.
- [3] De Zulueta, E.: “La crítica intelectual en la obra de Fernández de la Mora”, Madrid, 1969.
- [4] Castro, A.: “Español, palabra extranjera: Razones y motivos”, Ed. Taurus, Madrid, 1970.
- [5] García Camarero, E. e E.: “La Polémica de la Ciencia Española”, Madrid, 1970.
- [6] Morayta, M.: “Historia de España”, Madrid, 1861.
- [7] Varela, J. L.: “Galicia e Feixoo”, artigo no xornal ABC, 28 de novembro de 1965.
- [8] Álvarez Blázquez, J. M.: artigo no xornal El Correo Gallego, 7 de outubro de 1968.
- [9] Feixoo Montenegro, B.X.: Prólogo ao “Teatro Crítico Universal, I”, Clásicos castellanos, Espasa.-Calpe, S.A., Madrid, 1941.
- [10] Mestre, A.: “Pensamiento político-religioso de Mayáns”, Valencia, 1968. Comentario por Gonzalo Fernández de la Mora.
- [11] Ruiz Jiménez, J.: “Derecho y Poder en el siglo XVIII”, no xornal ABC, 9 de marzo de 1973.
- [12] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo III, disc. XIII.
- [13] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. VII.
- [14] Marías, J.: “La Metafísica en el siglo XVII”, no xornal ABC, 19 de novembro de 1972.
- [15] Marías, J.: “Las grandes vigencias, la razón y el progreso”, no xornal ABC, 15 de decembro de 1969.

- [16] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo III, disc. XI.
- [17] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo V, disc. II.
- [18] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IX . Correccións e adicións ao tomo V.
- [19] Casás Fernández, M.: “El P. Feijóo y la Justicia”, A Coruña, 1952.
- [20] Ferri: “L’omicidio nell’antropologie criminale”, Turín, 1895, páx. 31.
- [21] Marañón, G.: “Las ideas biológicas del P. Feijóo”, Madrid, 1962, páx. 215.
- [22] Rof Carballo, J.: “El jaguar”, no xornal ABC, 26 de setembro de 1969.
- [23] Talenti, A.: “Aspectos médicos en la obra del Maestro Fray Benito Jerónimo Feijóo”, Oviedo, 1969.
- [24] Junceda Avello, E.: “El saber ginecológico del Padre Feijóo”, Oviedo, 1964.
- [25] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo V, disc. VI.
- [26] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IX.
- [27] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta XIV.
- [28] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo V, Carta XVIII.
- [29] Sáinz Amor, C.: “Ideas Pedagógicas del Padre Feijóo”, Madrid, 1950.
- [30] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VI, disc. 1.
- [31] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VI.
- [32] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta I.
- [33] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta XXIV.
- [34] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta XXII.
- [35] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta XXIII.
- [36] Marías, J.: “Ilustración y crítica del estado de error de Feijóo”, no xornal ABC, 20 de xaneiro de 1970.
- [37] Pérez Muga, P. “Historia de la Filosofía”, Barcelona, 1917, pp. 310 e ss.
- [38] Arenal, C. “Juicio crítico de las obras de Feijóo”, Edicións Galicia, Bos Aires, 1966
- [39] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta XVI.
- [40] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VIII, disc. IV.
- [41] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo I, Carta I.

- [42] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo V, Carta II.
- [43] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VI, disc. XIII.
- [44] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. III.
- [45] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo V, disc. III.
- [46] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta XVI.
- [47] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta XXIII.
- [48] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta XXIII.
- [49] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta XXIV.
- [50] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo V, Carta I.
- [51] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta XVI.
- [52] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo III, disc. III.
- [53] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. VII.
- [54] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta XXI.
- [55] Ortega y Gasset, J.: “En torno a Galileo”, Obras completas, Tomo V.
- [56] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VII, disc. XI.
- [57] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VII, disc. XII.
- [58] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VIII, disc. II.
- [59] Otero Pedrayo, R.: “El Padre Feijóo, su vida, doctrina e influencia”, Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijóo”, Ourense, 1972.
- [60] Roa Dávila, J.: “De Regnorum Iustitia”, Madrid, 1970.
- [61] Rocamora Valls, P.: Conferencia pronunciada en Burgos, no xornal ABC, 17 de decembro de 1972.
- [62] De las Casas, B.: “De Regia Potestate”, Madrid, 1969.
- [63] Fernández de la Mora, G.: Comentario, no xornal ABC.
- [64] Martínez-Risco y Macías, S.: “Las ideas jurídicas del Padre Feijóo”, Ourense, 1973.
- [65] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo I, disc. I.
- [66] De Entrambasaguas, J.: Selección y Prólogo. Antología, Madrid, 1942.
- [67] Elorrieta y Artaza, T.: “Liberalismo”, Madrid, 1926.
- [68] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta I.

- [69] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo V, disc. X.
- [70] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. II.
- [71] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo I, disc. IV.
- [72] Alborg, J. L.: “Historia de la Literatura Española”, Madrid, 1972.
- [73] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo V, disc. IV.
- [74] Herr, R.: “España y la Revolución del siglo XVIII”, Madrid, 1973.
- [75] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. I.
- [76] Del Vecchio, G.: “Filosofía del Derecho”, Barcelona, 1942.
- [77] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo III, disc. XII.
- [78] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta XXV.
- [79] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo XI, disc. XXXVIII.
- [80] Schmidt, E.: “La ley y los Jueces”, Madrid, 1971.
- [81] Moix, M.: “Nuevas perspectivas de la Justicia clásica”, Madrid. 1968. E tamén comentarios de Fernández de la Mora.
- [82] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VIII, disc. XII.
- [83] Rocamora Valls, P.: “Libertad y Voluntad en el Derecho”, Madrid, 1947.
- [84] Feixoo Montenegro, B. X.: “De la Ilustración apologética”
- [85] Cosentini, F.: “La reforma de la legislación civil y el proletariado”, Madrid, 1921.
- [86] Carnelutti, F.: “Arte del Derecho”, en “Seis meditaciones sobre el Derecho”, Bos Aires, 1956. Transcribe Recaséns Sitges.
- [87] De la Vega Benayas, C.: “Introducción al derecho judicial”, Madrid, 1970.
- [88] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo II, disc. XI.
- [89] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo V. Aprobación Fr. Francisco Folch.
- [90] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VII, disc. X.
- [91] Ruíz-Jarabo y Baquero, F.: “La misión de juzgar”, Madrid, 1969.
- [92] Martín Gaité, C.: “Antología de obras de Benito Feijóo”, Madrid, 1970.
- [93] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VIII, disc. XIII.

- [94] Del Val, J. A.: “Introducción a la obra de Cesare de Beccaria “De los delitos y de las penas””, Madrid, 1968.
- [95] Melgarejo Manrique de Lara, P.: “Compendio de contratos y de residencias”, Madrid, 1667.
- [96] Tomás y Valiente, F.: “Tortura en España”, Madrid, 1973.
- [97] Sueiro, D.: “La pena de muerte”, Madrid, 1974.
- [98] Silva Melero, V.: “La faceta criminológica en el pensamiento del Padre Feijóo”– Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales– Tomo IX, Xaneiro – Abril, 1956.
- [99] Díaz, J. R.: “Primeros Tiempos de la Inquisición en Santiago”, no xornal La Voz de Galicia, 11 de agosto do 1974.
- [100] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VI. Aprobación Fr. Francisco Folch.
- [101] Moure Mariño, L.: “Sobre el Padre Sarmiento”, no xornal La Voz de Galicia, 1 de marzo do 1970.
- [102] Voltaire, L.: “Comentario sobre el libro “De los delitos y de las penas” por un abogado de provincias”.
- [103] Ilustre Colexio Provincial de Avogados de Lugo– Libro de Actas, 1970.
- [104] Iglesias Corral, M.: artigo no xornal La Voz de Galicia, 13 de Xuño de 1969.
- [105] Iglesias Corral, M.: Conferencia organizada polo Colexio de Avogados de Lugo no Círculo das Artes de Lugo– Maio, 1974.
- [106] San Mateo 26, 36-38.
- [107] San Mateo 26, 39, 41, 42, 44.
- [108] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VI, disc. XI.
- [109] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VI, disc. IX.
- [110] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo III, disc. X.
- [111] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo I, Carta XXIX.
- [112] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo I, Carta XXVIII.
- [113] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta V.
- [114] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta XII.
- [115] Pardo Bazán, E.: “Feijóo y su siglo”, citado en [21].
- [116] Armesto, V.: “Dos gallegos: Feijóo y Sarmiento”, A Coruña, 1964.

- [117] Galindo Carrillo, M. A.: “Tres hombres y un problema: Feijóo, Sarmiento y Jovellanos ante la educación moderna”, Madrid, 1953.
- [118] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta XXVII.
- [119] Junco, A.: “Derechos políticos de la mujer”, no xornal ABC, 1974.
- [120] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo I, disc. XV.
- [121] “Enciclopedia Xurídica”, Ed. Seix.
- [122] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta III.
- [123] Condomines Valls, F.: Conferencia organizada polo Colexio de Avogados de A Coruña.
- [124] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta XIX.
- [125] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo V, Carta XVI.
- [126] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta XVII.
- [127] Tomás y Valiente, F.: Conferencia organizada pola Universidade Internacional de Santander, ABC, 9 de agosto de 1974.
- [128] Moure Mariño, L.: “Informe de Campomanes sobre Galicia”, no xornal La Voz de Galicia, 14 de Setembro do 1969.
- [129] Anes, G.: “Economía e Ilustración”, Barcelona, 1972.
- [130] De la Huerta y Vega, F. X. M.: “Anales del Reyno de Galicia”, Tomo II, Santiago, Imprenta de Antonio Guerra, 1734.
- [131] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VIII, disc. XIII.
- [132] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. XIV.
- [133] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo III, Carta V.
- [134] Feixoo Montenegro, B. X.: “Justa Repulsa”, p. 37.
- [135] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta I.
- [136] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta VII.
- [137] Recasens Sitges, L.: “La Naturaleza del Pensamiento Jurídico”, Reus, 1971.
- [138] Gil, L.: “El arte de la palabra en el mundo clásico”, no xornal ABC, 22 de marzo de 1970.
- [139] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo I, disc. VII.
- [140] De Moxó, S.: “Los letrados en la sociedad política de la Baja Edad Media”.
- [141] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo II, disc. XIII.

- [142] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo V, Carta XXI.
- [143] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo II, Carta XXIII.
- [144] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. XIII.
- [145] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. XIV.
- [146] Rianza, R.– García Gallo, A.: “Manual de Historia del Derecho Español”, Madrid, 1934.
- [147] Casals Coldecarrera, M.: “Ante el anteproyecto de una Ley Concursal.” Conferencia 6 de xullo de 1976.
- [148] Ogando Vázquez, X. F.: Conferencia titulada “Francisco Salgado de Somoza”, 13 de xullo do 1976.
- [149] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo VII, disc. X.
- [150] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo I, disc. XII.
- [151] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo IV, disc. XI.
- [152] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, Tomo I, disc. XIV.
- [153] Feixoo Montenegro, B. X.: “Cartas”, Tomo IV, Carta XII.
- [154] Saraiva, A. J.: “Breve Historia de la Literatura Portuguesa”, Madrid, 1971.
- [155] Moure Mariño, L.: “Nosa lingua, noso sangue...”, no xornal La Voz de Galicia, 22 de febreiro do 1970.
- [156] Prieto Castro, Leonardo: “Tratado de Derecho Procesal”, tomo I. Madrid, 1952.
- [157] Fernández Mosquera, Ramón: “Feijóo y el anteproyecto de ley procesal”. ABC, 8 de xullo de 1967.
- [158] Feixoo Montenegro, B. X.: “Teatro Crítico Universal”, tomo V, disc 1.
- [159] Feixoo Montenegro, B.X.: “Teatro crítico Universal”, Tomo I, disc. XV
- [160] Feixoo Montenegro, B.X.: “Cartas”, Tomo II, Carta XIII
- [161] Feixoo Montenegro, B.X.: “Cartas”, Tomo V, Carta X